

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทุนวิจัย

เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

รายงานผลการวิจัย

การศึกษาข้อมูลในเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
พระราชวังดุสิต

(ตอนที่ ๕)

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย

อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง

มีนาคม ๒๕๕๐

๕.๑๐ เอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม พระราชวังดุสิต พ.ศ. ๒๔๕๐

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๑๑๕

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

(รับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๑๒๖)

Dampfer Sachsen

Norddeutscher Lloyd, Bremen

วันที่ ๑๕ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ตั้งแต่มาได้รับโทรเลขบอกข่าวพระที่นั่งจะบับหนึ่ง ได้เตรียมโทรเลขไว้สำหรับจะมีจาก
สุขุม หรือปอร์ตเซตจะบับหนึ่ง หนังสือจะบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะอธิบายโทรเลขนั้นให้แจ่ม
แจ้งคือพระยาสุขุมจะนึกได้ว่ามีความคิดอย่างหนึ่ง ซึ่งค้างอยู่ช้านานว่าจะเอาเงินที่ข้าราชการ
เรียกรายในการทำบุญแห่ยิดอายุครบ ๕๐ อันมีเหลืออยู่นั้น ก่อสร้างเป็นชุมประตู่ที่ต้นถนนเบญ
มาศอันต่อกันกับถนนดวงตะวันและถนนราชดำเนินนอก เพื่อจะให้เป็นชุมประตู่สำหรับวังสวน
ดุสิต ความคิดอันนี้ได้คิดเมื่อครั้งพระยาสุริยาเป็นเสนาบดี มีหน้าที่สามคนร่วมกัน คือพระยา
สุริยา กรมหลวงนริศร กรมดำรง ถึงได้วาดอย่างขึ้นดูบ้างแล้วแต่ก็เลยติดค้างอยู่ตามเคย มา
ภายหลังพระยาสุริยาคิดเห็นว่าน่าจะหล่อพระบรมรูปซึ่งมาตั้งบนหลังชัมนั้น แต่ไม่มีโอกาสที่จะ
ได้ทำรูป ก็ระงับมาอีก

ครั้นครั้งนี้เห็นว่าเป็นโอกาสที่จะหาเวลาอื่นอีกนั้นยาก จึงได้จดหมายสั่งจรรยาให้คิดอ่าน
หาช่างแลสีบราคาเตรียมไว้

ครั้นเมื่อมาถึงเอเดน ได้รับหนังสือจรรยา ส่งเมมโมเรนต์ว่าด้วยราคารูปนั้นมาถาม
ขอให้ตอบโดยโทรเลข เพื่อจะได้คอนแทรกตามราคาที่ไดกล่าวในเมมโมเรนต์นั้น แต่เป็นการ
ขัดข้องที่จะตอบไปไม่ได้ ด้วยเหตุว่าในเมมโมเรนต์นั้น ช่างหล่อเข้าอยากจะรู้ส่วนสูง
ส่วนกว้างของชัมนั้น ซึ่งเรายังไม่ได้กะไว้เลย เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้คิดจะมีโทรเลขมาถาม แต่ก็
คงจะกินเวลานานเหมือนกันกว่าจะได้รับคำตอบ เพราะจะต้องไปเรียกช่างเขามาคิดตัวอย่างขึ้น
ใหม่ เสร็จแล้วจึงจะบอกออกมาได้ แต่นี้กว่าถ้าหากว่าบอกพุงขนาดกว้าง ซึ่งต้องเอาไศรยถนน
เป็นหลัก สูงก็ต้องเอาไศรยกว้างเป็นหลัก ออกมาแล้วอยากจะลองหาช่างให้เขาเขียนตัวอย่าง
ชัมนั้น ทั้งรูปที่ตั้งที่เตี้ยว บางทีก็จะได้ดี แต่จะไม่เข้าสไลดกันกับพระที่นั่งอันจะสร้างขึ้นใหม่ก็
จะเป็นได้

การก็ไม่น่าจะร้อนรนอันใด เพราะถึงจะลงมือเดี๋ยวนี้ กว่าจะทำแล้วก็ตั้งปี แต่ความจริง
ที่ทำให้ต้องเร่งรัดอยู่นั้น ตรงที่จะปั้นโมเดล เราจะมีเวลานั่งให้เขาก็ในเดือน พฤษภาคม พ้นนั้น
ก็จะเที่ยวร้อนไปร้อนมาฤๅเสียเวลาเที่ยวเตร่ จึงเป็นเหตุร้อนรนอยู่เท่านี้ ได้คิดเมมโมเรนต์

สอดมาให้ดูด้วยในซองนี้ ขอให้หาฤกษ์ยามหลวงนริศร กรมหลวงดำรง พระยาสุริยา ข้าดยุอีก
สักที แต่หน้าที่นั้นคงเป็นของพระยาสุขุม อย่าหวังต่ออะไรเลย

มีใจคิดถึงอยู่เนืองๆ จะจดหมายเข้าไปทักทายอย่างหนึ่งอย่างใดก็เปื้อนด้วยช้านักกว่าจะ
ได้ตอบ ยิ่งเป็นเวลาเดินทางอยู่ดังนี้จะมิโทรเลขไป เหตุก็ไม่พอ คิดถึงพระที่นั่งอัมพรเหมือน
คิดถึงครอบครัวที่อยู่ภายหลัง แต่ทุเลาที่วางใจได้ว่า การที่มอบหมายไว้จะไม่ผิด กลับไปจะ
ไม่ได้รับความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใด ด้วยได้เห็นผลแห่งความละเอียดให้เป็นที่เสื่อมทรามไป
เหมือนอย่างได้รับผลแห่งความละเอียดให้ได้รับความลำบากในเวลาเดินทาง อย่างที่มาข้างฝ่ายนี้
ทางที่ตั้งแต่มาจนบัดนี้ ไม่มีอันใดเป็นเครื่องเจริญตาเจริญใจ ซึ่งจะเล่าสู่กันฟังได้ จึงขอจดไว้
เมื่อเห็นอะไรชอบกลจึงจะเล่าให้ฟัง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๒๑๑

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

วิลลาโนเบล ชันเรโม

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ด้วยได้รับหนังสือลงวันที่ ๑๑ เมษายนนั้นแล้ว ขอบใจที่รีบเขียนมา เป็นเวลาที่ออกจะ
เปลี่ยวเปล่าใจไม่ได้รับหนังสือบางกอกเลย ล่วงถึง ๔๓ วันแล้ว การซึ่งได้เอื้อเพื่อเอาใจใส่การ
พระที่นั่ง แลได้เป็นธุระในเรื่องเจ้าสายนั้น เป็นที่พอใจเป็นอันมาก คิดถึงพระที่นั่งอัมพรเดิมที่
ยังไม่เห็นว่ามีที่ไหนดีกว่าเท่าที่ได้มาแล้ว มีสเตอร์อาเลกรีมาถึงแต่วานขึ้นนี้ พระสารสาตรา
บอกข่าว จึงยังไม่ตอบหนังสือโดยทันที วันนี้จึงได้พบได้ดูแผนที่ตัวอย่างนั้นแล้ว เป็นที่พอใจ
ในรูปพรรณสัณฐานแลขนาด มีข้อที่ต้องพูดอยู่แต่เรื่องฝาประจันห้อง ซึ่งเขาเจาะไว้เดี๋ยวนี้จะกัน
ด้านตะวันตก เพียงสุดมุขซึ่งเป็นจตุรมุขกลาง ถลามาในแนวกำแพงเพราะจะให้เห็นสีชา
เหมือนอย่างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นฝาฉากรดน้ำเสีย เหลือห้องข้างในแต่ห้องเบง
เควด เอาโธรนไปตั้งมุขใต้เสมอแนวผนังในประธาน หลังโธรนเป็นห้องไปรเวด ถ้าหากว่าเป็น
เช่นนี้ จะทำเฉลิมพระชนมพรรษา มีเสียงเบงเควดด้วย เป็นที่ขัดขวาง ห้องข้างในคงจะต้อง
เป็นที่เสียงเบงเควดตกเป็นที่ผู้หญิงเฝ้า ได้อย่างหนึ่ง ชาติอย่างหนึ่ง จึงมีความเห็นว่า ควรจะ
เอาโธรนไปตั้งในประธานหันหน้าตัววันออก เลิกฝาสกัดมุขตะวันตกเสีย ไซ้โธรนเป็นฉากกันต่ำๆ
เหมือนพระมหาปราสาท เพราะจะกันสูงเขาเห็นว่าไปปิดขามุขเสียจะไม่งาม แต่ถ้าจะไปมีฝา
ตันตามที่เขียนไว้เดี๋ยวนี้ เอาห้องหลังโธรนเป็นห้องไปรเวด การที่จะเดินไปห้องเบงเควด ก็
จะต้องผ่านห้องไปรเวด จึงตกลงกันว่า ฝาสกัดจะงดไว้ก่อน เมื่อควรกันแห่งใดจึงจะกันต่อ
ภายหลัง

ได้ชี้ให้อาเลกรีดูหลังการระจกกรอบอัมจันทร์ขึ้นวิลลาโนเบลนี้ ตรงกันกับความประสงค์
ที่อยากจะให้มีที่อัมจันทร์พระที่นั่งอัมพรตรงห้องงาด้านหลัง กับเฉลียงฝากระจกของเรือนนี้
เหมือนกัน จะใช้ที่พระที่นั่งอัมพรไม่มีที่ แต่ถ้าใช้เรือนที่มีเฉลียงโถงซึ่งจะทำต่อไปภายหน้า
ลักษณะเช่นเรือนมกุฎราชกุมาร เช่นนั้นแล้วลงงามดี แต่จะต้องสั่งเหล็กแลกระจกไปจากนอก

การที่มากครั้งนี้นับว่าคิดถูก ไม่มีอะไรเสียเปรียบลงเลย มีแต่ฝ่ายข้างจะดีขึ้น แต่ถ้า
หากว่าการปฏิบัติไม่ใช้ร่องว่าขาดกามคุณ คือนวดพื้นเอาใจใส่เอื้อเพื่อดี จะสบายเร็วขึ้นกว่านี้

เป็นอันมาก ความจริงกลับเลยไปกว่าครั้งก่อน เหตุด้วยเป็นเวลาอยู่ตัวเข้าด้วยกัน ความ
ตะเกียกตะกายน้อย

แรกมาถึงออกจะรู้สึกหนาวมาก ด้วยโลหิตน้อย แต่ค่อยทนได้มากขึ้นทุกวัน ยังไม่
เต็มทีที่ควรจะทนได้ แลเป็นด้วยระวังตัวเสียมาก จะกลัวอดดีไปกลัวเป็นกรรมหิศร บัดนี้ที่นี้
ร้อนแล้ว แต่ทั้งร้อนเช่นนี้ ถ้าบ้านเราได้เย็นสักครั้งหนึ่งนี้ก็นับว่าเป็นลาภอันอุดม อ้ายร้อน
เหน็บเหนียวอยากกินน้ำมันหายไปหมด ถึงจะเดินเหนื่อยหุดเสียประเดี๋ยวก็เหมือนกับได้กิน
น้ำ ฝรั่งเขาร้อนกัน แต่เราช่างรู้สึกพอดีจริงๆ ถ้าหากว่ามีรถไฟไปมาได้ ทางจนสามวัน
เป็นได้มาสร้างบ้านกันอยู่ริวราแห่งใดแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ในกลางสวนดอกไม้ซึ่งเป็นที่พึงใจ ถึง
ถนนมีสายเดี่ยวซึ่งต้องช้าบ่อยๆ ก็เที่ยวได้มากกว่าบ้านเราเสียเท่าหนึ่งเท่าไร เราจะเดือดร้อน
อะไร บ้านเราช้ายิ่งกว่านี้ ที่จริงยังไม่สู้อยากจะไปจากที่นี่ แต่หมอแกสั่งให้ไปอาบน้ำที่เมือง
บาเดนบาเดน ให้ไปต่อเดือนหน้า แต่เวลาเราจำกัด ด้วยเดือนกรกฎาคมจะต้องขึ้นไปโนรเว
เสียทั้งเดือน จึงได้เอายนเข้ามาในเดือนนี้ อยากจะไปซื้อปีกเซอที่วินิสแลฟลอเรนซ์ ครั้นจะรอ
ไปซื้อต่อออตมันน์ เศรษฐีอเมริกันเข้ามาในฤดูซัมเมอร์ก็จะกวาดเอาไปเสียหมด มาคราวก่อนเสีย
ทีไปครั้งหนึ่งแล้ว ครั้นนี้จึงต้องรีบไปกะเวลาให้ถึงบาเดนในปลายเดือนนี้ ต้นเดือนหน้าตามคำ
หมอ ขาดทุนค่าเช่าที่นี่ต้องเสียเปล่ากว่าครึ่งเดือน

การที่จะคอยฟังข่าว ขอให้เข้าใจว่า จะไม่มีใครจะได้ยินว่าผู้ใดได้รับรองเป็นเกียรติยศ
อย่างหนึ่งอย่างใด เพราะไม่ได้มุ่งหมายมาเช่นนั้น ต้องการรักษาตัวแลเที่ยวจริงๆ ถ้าคอยฟัง
ข่าวเรื่องพระเกียรติยศแล้วจะเสียใจ ขอให้คอยฟังข่าวคราวแต่สบายไม่สบายเท่านั้น ในเวลานี้
ขอบอกว่าตั้งต้นขึ้นสู่ทางสบาย แต่ยังไม่ลงร่องรอยเรียบร้อยดี เพราะทรูโตโทรมเรือรังมาเสีย
นาน ทั้งขรลงมันก็ขึ้นช้าอยู่ด้วย แต่อย่ากลัวว่าจะมีอันตรายอันใดเช่นทนนาวไม่ได้เป็นต้น
นั้นเลย แต่โรคคิดถึงบ้านแก่ยากเห็นจะไม่มีหมอรักษา หมอก็ไม่ห้ามบอกว่าคิดถึงเกิด ดีไม่
เป็นไร

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๐๒๒๑

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

ชาววยไฮเตล เมืองฟลอเรนซ์

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุมนัยวินิต และพระยาวรวงษ์พิพัฒ

ด้วยในการที่มาเที่ยวเมืองอิตาลีครั้งนี้ ได้จัดซื้อรูปภาพสีน้ำมัน รูปตุ๊กกะตาศิลา
แลตุ๊กกะตาหล่อต่าง ๆ เป็นเครื่องสำหรับประดับพระที่นั่ง จากเมืองวินิตแลเมืองฟลอเรนซ์หลาย
อย่าง ได้สั่งให้เขาส่งเสนาบดีกระทรวงโยธา ด้วยเหตุว่าเชื่อในเสนาบดีว่าเป็นคนใจร้อน จะไม่
ทิ้งให้รูปภาพไปตากฝนอยู่ที่โรงภาษีจนผุพังเสียไป จึงจะค่อยไซเซไปรับภายหลัง แต่การที่จะ
เปิดรูปภาพฤษณตุ๊กกะตาศิลาเช่นนี้ก็เป็นการสำคัญเหมือนกัน เรื่องรูปภาพเชื่อใจในพนักงาน
ช่างเขียนกรมโยธา ว่าจะทำให้เรียบร้อย แต่เรื่องตุ๊กกะตาศิลา ที่ต้องเอาไครยแรงกลืนนั้นมีความ
วิตกมาก กลัวผู้ที่จะจัดการทำไม่เคยกการ จะระวังไม่พอ ขอให้พระยาวรวงษ์พิพัฒเป็นเจ้านาที่
ขนแลเปิดหีบตรวจทุกอย่าง รวบรวมไว้ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ถ้าห้องแถวข้างล่างไม่รั่วไว้ใน
ห้องแถวนั้นก่อนได้ แต่รูปภาพนำกลัวอันตรายด้วยฝน ให้ทำขาอย่างตั้งไว้ที่ห้องเฝ้า ถึงจะ
ซ้อนกันเต็มทั้งห้องก็ไม่เป็นไร แล้วให้บอกให้เจ้าสายทราบ จะดูก็ให้ดูได้ เมื่อได้รับสิ่งใดชำรุด
ทรุดโทรมที่ควรจะต้องว่า ก็ขอให้ทราบแลให้ต่อว่ามาทางกงสุลผู้ส่งทางหนึ่ง ให้บอกมาให้ทราบ
ด้วยอีกทางหนึ่ง เชื่อใจว่าเจ้าทั้งสองคนจะทำการได้เรียบร้อยไม่ให้ของเสีย

จุฬาลงกรณ์ พร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๒๒๓ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

(รับวันที่ ๒๑ มิถุนา ๑๒๖)

Grand Hotel, Milano

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ร.ศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

วันนี้ได้ไปดูร้านที่ทำกระจกสี อย่างที่เรียกว่าสเตนกลาสแต่ก่อนนั้น เดี่ยวนี้เขาทำได้
อย่างอื่นง่ายขึ้นแลราคาถูกลง มีวิธีที่ทำได้หลายอย่าง เป็นรูปภาพอย่างเก่า เป็นดอกไม้ แล
เป็นสีหยกโมรา เป็นเหมือนอย่างประดับพลอยจะพรรณาก็จะยาวไป ฉะนั้นให้ตามหาอาเลกรี
คิดจะมาพูดด้วยเรื่องทำเฉลียงเหล็ก ก็พอมารพบกันวันนี้ ได้ไปดูด้วยกัน ได้ขอตัวอย่างบรรดา
งานที่เขาทำได้อย่างไร อย่างละชิ้น ส่งเข้าไปสำหรับกระทรวงโยธา ได้ซื้อสิ่งของเป็นฉากแลตู้
๔ อย่าง ราคาไม่มากเท่าใดนัก ได้มอบให้มิสเตอร์อาเลกรีเป็นผู้ซื้อแลส่งเข้าไปยังกระทรวง
ขอให้จ่ายเงินให้มิสเตอร์อาเลกรีเป็นค่าสิ่งของเหล่านั้น

เรื่องกระจกสีนี้ ที่เป็นสำคัญคือปรารถนาจะใช้ในวัดเบญจมบพิตร เช่นที่คอสองพระที่
นั่งทรงธรรมอันได้คิดไว้นานแล้วว่าจะทำเป็นเฟืองอุบะด้วยกระจกสี การค้างมาหลายปี เดี่ยวนี้
กรอยู่ด้วยผ้าแดง ถ้าจะมีตัวอย่างแล้วขนาดให้มิสเตอร์อาเลกรีสั่งทำที่นี้คงจะแล้วสำเร็จได้
โดยง่าย หนังสือฉบับนี้ได้มอบให้มิสเตอร์อาเลกรีส่งเข้ามาถึงกระทรวงพร้อมกับบัญชีเงินแล
สิ่งของ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๐๒๒๓๗

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสมุหราช (ปั้น สุขุม)

(รับวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๑๒๖)

Grand Hotel, Milano,

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ได้ซื้อตุ๊กตาทองบรอนซ์หลายตัว ที่เป็นชิ้นใหญ่งามอยู่ชิ้นหนึ่ง ยังคิดอยู่ว่าจะตั้ง
แห่งใดดี ไปเห็นที่ตั้งสามแห่งด้วยกัน คือที่ห้องชั้นบนตรงกะไดขึ้นมาสองแห่ง และที่ชะลาข้าง
ห้องทองแดง แต่ชะลานั้นเป็นกลางแจ้ง ตามปรกติเวลาที่นั่งห้องสุขุมหรือที่มักมีใครๆ ออกไป
นั่งที่ชะลานั้น ถ้ามีหลังคาแลฝากระจกเสียได้ดูเหมือนจะดี ยังมีขัดข้องอยู่ที่ชะลานั้นกว้างมาก
ไม่เป็นสี่เหลี่ยมขัด ด้วยยอมเจตียงห้องทองอยู่ มีสเตอร์อาเลกรีกำลังจะคิดว่าจะควรทำอะไร
ถ้าคิดตัวอย่างตกลงแล้ว อยากจะให้ส่งเครื่องเหล็กแลกระจกให้พร้อม เข้าไปคุมขึ้นในที่นั้น
ความปรารถนาอยากจะให้แล้วสำเร็จทันก่อนกลับ แต่มีสเตอร์อาเลกรีสงสัยว่าจะแล้วไม่ทัน
ด้วยไม่รู้ขนาดกว้างยาว กว่าจะสืบสวนได้ขนาดแลคิดตัวอย่าง จะกินเวลาเข้าไปถึงเดือนหนึ่ง
ยังจะทำเครื่องเหล็กประทุกส่ง ถึงจะได้เข้าไปพร้อมก็น่าที่จะไม่แล้ว ได้ยอมว่าถึงจะไม่แล้ว
สำเร็จค้างอยู่ก็ตาม เมื่อพร้อมเสร็จเมื่อไรก็ให้ได้ลงมือทำ ตัวอย่างนั้นมิสเตอร์อาเลกรีจะให้ดู
ทางนี้ ถ้าพอใจแล้วจะอนุญาตให้เขาทำที่เดียว เรื่องเงินที่จะใช้ก็เป็นเงินพระคลังข้างที่ ตามที่
เคยทำการพระที่นั่งนั้นมา หนังสือฉบับนี้ได้มอบให้มิสเตอร์อาเลกรีเป็นคำนำการที่ได้สั่งให้ทำ
นั้น

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๐๒๒๕

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

(พระราชหัตถเลขาพระราชทานจากประเทศสวิส เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๖)

คงจะมีงานทำมาก ขอให้คอยชนเครื่องศิลาที่ส่งไปให้จงดี คิดถึง

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๓๐๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม)

เมืองบาเตนบาเตน

วันที่ ๒ มิถุนายน ร.ศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ได้ให้ส่งรูปหล่อและรูปเขียน ที่ซื้อจากเมืองบาเตนบาเตนเป็นรูปหล่อ ๓ รูป รูปเขียน ๙
รูป รูปฉาย ๑ รูป ขอให้รับไว้

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๐๓๐๙

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

วิลลาสุร์ตซา เมืองบาเดนบาเดน

วันที่ ๙ มิถุนายน ร.ศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ด้วยได้รับหนังสือฉบับที่ ๓ ลงวันที่ ๖ ที่ ๔ ลงวันที่ ๙ พฤษภาคม ส่งตัวอย่างเรือนชาย
อูร์พงซ์ กับแปลนประตูสวนดุสิตมานั้น ได้ตรวจดูแล้ว เรือนชายอูร์พงซ์เข้าใจว่าหลังเตี้ยตอน
ข้างหน้านั้น เป็นที่พิทขุนนาง หันหน้าตะวันออก กระจาดใหญ่ที่อยู่ในตัวเรือน คงจะหันข้างใต้
เพราะประสงค์จะให้ออกถนนมังกรหย่อม ไม่พอใจทั้งสองอย่าง เหตุด้วยหลังคาหลังเตี้ยมาบัง
หลังสูง สิ้นสบายไปเสียมาก ข้ามีหลังคาตัดในระหว่าง เพื่อจะไม่ให้หลังคาชนกัน ซึ่งพระ
อินทร์พระพรหมจะทำอย่างไรไม่ให้รั่วนั้น ไม่ได้เป็นอันขาด อีกประการหนึ่ง กระจาดใหญ่ถึง
ว่าจะได้ออกถนนก็จริง แต่อยู่เคียงกันกับห้องนอน ทางลมมาทางนั้นคงบังกันร้อน ใช้ไม่ได้
เสียอีกกระทงหนึ่ง เห็นว่าทำขึ้นแล้วคงจะเป็นที่เสียใจเมื่อภายหลัง การที่จะแก้กระจาด
เปลี่ยนไปไว้เสียข้างโรงรถ ไม่มีที่ขัดขวางอันใด เพราะถ้าจะเดินขึ้นเรือนคงจะไม่มีใครชอกเข้า
มาเดินทางถนนนั้น เพราะเหตุที่ต่อกับข้างใน ควรจะหาทางเดินเข้ามาทางหลังโรงรถ สำหรับ
คนสนิทสนมขึ้นลง ถ้าเป็นแขก คงจะต้องขึ้นทางห้องรับแขกข้างหน้า ข้อขัดข้องสำคัญอยู่ที่
พิทขุนนาง ข้างล่างก็ไม่ขัดอันใดนัก แต่หลังคาบังกันนั้นไม่ใช่ว่าดี เสียหลังสูงทั้งหมด จำ
จะต้องแก้ไขอย่างอื่นแท้ทีเดียว โดยจะผลึกที่พิทไปไว้เสียมุมข้างหนึ่ง ให้เรือนออกได้แต่ครึ่ง
เดียวก็ยังดี ขอให้คิดใหม่ ถึงเสด็จกลับไปยังไม่แล้วก็ตามเถิด เรื่องมอญเมนต์นั้นยังไม่
อยากจะได้เถียงด้วยดิฉันประการหนึ่งประการใดเลย เพราะอยู่ไกลกัน แต่เป็นที่พอใจที่แก้ไข
พิทเอาความคิดกว้างแคบมาได้ เหนือก็พอที่จะคิดเรื่องทำรูปอยู่แล้ว ได้ส่งไปให้จรรยาเป็นหลัก
คิด การที่มาอยู่เช่นนี้ นึกว่าว่างเปล่าไม่มีราชการ ความจริงก็นานๆ จึงจะได้รับหนังสือเมล
แต่ไม่มีเวลาว่างที่จะเรียกได้ว่าไม่มีอะไรทำเลย มันช่างทำอะไร ฤ เสียจริงๆ ไม่หยุดไม่หย่อน
ยังค่ำ ยังค่ำ จนถึงเวลานอน หมู่น้อยข้างจะคั่งจัด รู้สึกร้อนใจหึ่งๆ ในกิจการซึ่งคั่งค้าง
เหมือนอย่างอยู่บางกอกฯ ซึ่งให้ข่าวมาว่าเจ้าสายช่วยเร่งงานนั้นเป็นที่ยินดีมาก พอหวังใจได้
ว่าในการบ้านเรือนจะไม่มีผู้ใดหยุดนอน เสียตายอีจ่าปากอมมาก แต่อ้ายคนนี้จะออกสบายเสีย
ดอกกระมัง เพราะอิจฉามากอยู่ ความรู้สึกคิดถึงบ้านเบียดเบียนมาก แต่หากอยู่ได้ด้วย
ความตั้งใจ ในการคิดรักษาตัวเป็นที่ตั้งอย่างเดี่ยวเท่านั้น ถ้าไม่มีสมาธิ อาจจะกลับให้กำเริบ
โรคได้เช่นชายเพ็ญ เป็นที่น่าสงสัยว่าในการที่ว่าจะมีคุณฤาไม่ ดูช่างไม่สนุกไม่สบายเสียเลย มี

ความวิตกอยู่ในการที่มาประพาศพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในชั้นดิชธรรม แลสันโดษฐในที่บางสถาน
เช่นนี้ ก็นับว่าเป็นส่วนกุศลอยู่ จึงขอให้ส่วนบุญได้อนุโมทนาในความประพาศนี้ด้วยเทอญ

จุฬาลงกรณ์ ปร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๓๑๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

วิลลาสตูดิซา เมืองบาเดินบาเดิน

วันที่ ๑๒ มิถุนายน ร.ศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ได้ส่งของจากบาเดินบาเดิน ซึ่งเป็นจำนวนส่วนขอให้กรมโยธาธิบดีนั้น คือหีบใหญ่หีบ
หนึ่งมีรูป ๑๔ แผ่น หีบเล็ก ๑ มีรูปสองแผ่น กับสมุดรูปเล่มหนึ่ง รูปบรอนซ์ต่างๆ สามตัว ๑
หีบ ฐานตุ๊กกะตา ๑ หีบ ตุ๊กกะตาต่างๆ เล็กใหญ่รวม ๖ ตัว ๑ หีบ รูปถ่ายแต่งตัวฟรอกโก๊ต
เป็นของชูมันน์ ซึ่งเคยเข้าไปกรุงเทพฯ ถ่ายที่บาเดินบาเดิน เขาไปขยายใหญ่มาให้เป็นของ
กำนัน กับสมุดรูปนั้น ช่างถ่ายรูปที่ไฮเตลเบิรคผู้หนึ่ง ได้เที่ยวตามถ่ายเมื่อเวลาขึ้นไปดูคา
เชอลไฮเตลแบร์ค รูปทั้งนี้ให้นำขึ้นให้มกุฎราชกุมารดู แล้วจึงส่งไปที่เจ้าสาย ถ้าหากว่าใคร
อยากจะเห็นจะตั้งไว้ที่ห้องพระโรงฤฯแห่งใดก่อนสองสามวันก็ได้

จุฬาลงกรณ์ พร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๕๐๑

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

พระราชโทรเลขส่งจากเมือง Brevik เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ค.ศ.๑๙๐๗ (ร.ศ. ๑๒๖)
(คำแปลจากโค้ด)

Sukhum, Bangkok

Your telegram received. I congratulate you upon the success of your mission. According to the report at hand it appears that the tiles at the Ambara Palace are quite useless in which case architects should be consulted what kind of tiles should be used and to have them ready to replace the old ones in the dry season.

(M.R.) Siamindr

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๕๐๒
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสมุหราช (ปั้น สุขุม)

เรืออัลเบียน

วันที่ ๒ สิงหาคม ร.ศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

หนังสือฉบับนี้เขียนมาเพื่อจะขอขมาลาโทษที่ได้หมิ่นประมาทแก่ ว่าแกคงจะยังไม่ได้
กลับไปถึงบางกอกเร็ว ด้วยออกไปตรวจราชการ จะเขียนไปก็ป่วยการเวลาข้างนี้ ซึ่งอยู่ข้าง
คับแคบขัดสน ด้วยตั้งแต่ไปคริสเซียมเนียแล้ว ไม่ได้ค้างแห่งใดถึงสองคืนสักแห่งเดียว ถ้าว่าจะ
พูดถึงมาแต่บาเดนบาเดน ไม่ได้ค้างแห่งใดเกินสามคืนแต่สักแห่งเดียว เดินทางเรื่อยไปทุกเมื่อ
เชื่อกันในนอร์เวทังเดือน เดินทางไม่ผิดกันกับบางกอก ใช้รถม้า ความเหน็ดเหนื่อยมากกว่า
เดินทางอย่างฝรั่งมาก การที่แก่ไปราชการบอกว่าจะต้องไปห้าวัน ความรู้สึกว่ามันช่างนานเสีย
จริงๆ จนทอดธุระไม่รู้ว่าจะเมื่อไรจะได้กลับ เพราะเรานับวันของเรา ๕ วันนั้น อึดใจไม่อยากจะ
นึก แต่ครั้งมาได้รับโทรเลขว่ากลับแล้ว รู้สึกว่าประเดี๋ยวเดียวเท่านั้นเอง ออกอิจฉาว่าทำไม
วันของเรามันไม่เร็วเหมือนวันของแกบ้าง ความรู้สึกมันเป็นเช่นนี้ จึงชักให้เหลวไหล มิใช่จะ
ไม่ยินดีที่ได้รับหนังสือ ที่จริงเป็นของต้องการอย่างยิ่ง ขอบใจที่ไม่ได้ตอบก็ไม่โกรธ คราวนี้จะ
ดำเนินเรื่องตอบเลหลังใหญ่

ฉบับที่ ๕ คำแปลโค๊ดโทรเลขของแกผิดอยู่นิดหนึ่ง แต่เป็นที่เข้าใจกันแล้ว ไม่ต้องว่า
อะไรต่อไป เรื่องพระที่นั่งรั้ว ได้จดหมายไปด้วยเรื่องเปลี่ยนกระเบื้องนั้นแล้ว ขออำนาจพรใน
การที่ไชรถมอเตอร์คาร์ได้แล้ว เรื่องสพานรถไฟได้ทราบแล้ว ในราชการของแกดำเนินดีขึ้น
ขออนุโมทนา

ฉบับที่ ๖ ว่าด้วยเรื่องรูปที่จะตั้งกลางถนนนั้น ได้ตกลงกันตามแบบหลังเป็นดีแล้ว
กลับไปถึงปารีสคราวนี้จะได้รู้เป็นแน่นอน ตกลงว่าข้างเขาจะอย่างไร จะบอกไปให้ทราบ

เรื่องใช้หนี้ชายชิตสถิตย์ คัดการผ่อนผันนั้นเป็นการดีแล้ว

ฉบับที่ ๗ ว่าด้วยเรื่องมีหนังสือ ได้กล่าวไว้ข้างต้นหนังสือนี้แล้ว มีความยินดีที่ได้
ทราบการพระที่นั่งจักรกรีและพระที่นั่งอัมพร แลเรื่องคิดทำอิฐนั้น จะประมาทแก่ไม่ได้ว่าแกจะ
ทำไม่สำเร็จ จึงยอมอนุโมทนา

ฉบับที่ ๘ ว่าด้วยเรื่องรูปที่จะตั้งหน้าประตู ซึ่งเป็นการตกลงเสร็จแล้ว แลยินดีที่ได้
ทราบข่าวการงานที่สวนดุสิต ทั้งขอบใจที่ได้เต็มให้พรในการเลี้ยงนั้น

ฉบับที่ ๙ ว่าด้วยเรื่องรูปนั้นอีก แลส่งหนังสือพิมพ์ตัด สยามฟรีเพรส ไม่เป็นเหตุที่ต้องตอบในเวลานี้

ฉบับที่ ๑๐ ว่าด้วยเรื่องรับรูป แลเรื่องการพระที่นั่งกับเรื่องจิระเจ็บบ รูปได้ส่งไปให้อีกหวังว่าจะได้รับก่อนหนังสือนี้ จิระนั้นเป็นที่น่ารำคาญเต็มที กลับไปจะได้คิดอ่านต่อไป

ฉบับที่ ๑๑ ลงชื่อกับพระยาวรพงษ์ ดอบคำสั่งให้รับตุ๊กกะตาแลรูปภาพ เป็นเคราะห์ดีที่ของสงฆ์จนได้รับหนังสือก่อน หาไม่คำแปลโคตมิตจะทำให้เข้าใจละเอียดบ้าง

คราวนี้หมดเรื่องตอบแล้ว หนังสือแกก็เห็นจะไม่มีมาอีก เพราะจะเป็นเวลาไม่อยู่ จึงขอพูดส่วนตัวต่อไป ในเรื่องพระที่นั่งอัมพร ตั้งแต่มาคราวนี้ ยังไม่พบแห่งใดที่ว่าแปลนเรือนขนาดนั้นจะดีไปกว่า ยังพอใจอยู่นั่นเอง ถ้าจะขาดก็ขาดลักเซรี ไม่ใช่เนสเซสซารี เว้นไว้แต่พื้นที่ ซึ่งได้ตั้งเรือนลงไปผิดนั้น รู้แล้วแต่แรก มาเดี๋ยวนี้ยิ่งคิดเห็นมากขึ้น ทางที่จะคิดแก้ก็ได้คิดไว้แล้ว แต่ยังเสียดายเงินจึงได้รอรออยู่ น่าที่จะต้องทำ คือพระที่นั่งเดี๋ยวนี้ ไม่มีที่สงัดซึ่งจะเที่ยวเล่นแต่ลำพังได้ ลงกระไดลงมากเป็นข้างหน้า ออกจากกำแพงไปก็ฝรั่งมาถึง เราควรจะมีสวนข้างในซึ่งเที่ยวได้ตามลำพัง ยิ่งมาเห็นพวกเจ้าแผ่นดินฝรั่งถือลูกประแจสวนหลายคนเข้า ยิ่งคิดถึงสวนที่นึกไว้ว่าจะทำมากขึ้น ต้องขยายกำแพงออกไปจนถึงถนนตพานทอง เอาสวนหลังวังเข้าไว้ในวัง การที่จะย้ายสวนสี่ฤดูเป็นการจำเป็นยิ่งขึ้น จึงขอรีบบอกมาให้รู้ว่า แบบตำหนักพระราชินีนั้น ควรจะแล้วสำเร็จ ถ้าอะไรจะได้สั่งทางโทรเลขให้ขยายกำแพงตามที่กะไว้ถึงสวนสี่ฤดูจะค้างอยู่อีกปีหนึ่งเศษก็ไม่เป็นไร ด้วยงานในสวนยังมีมากที่จะทำได้ ถ้าแก่จะสงเคราะห์สักอย่างหนึ่ง ให้ช่างในกรมโยธา ฤถ้าไม่มีตัว น่าจะต้องให้สุขาภิบาลช่วยคิด ทำแปลนสวนหลังพระที่นั่งให้แล้วสำเร็จไว้ ไปถึงได้ดูแก้ไข จะย่นเวลาได้ถนัดทีเดียว

ที่ซึ่งจะทำนั้นดังนี้ ก่อกำแพงวังด้านหลังขึ้นใหม่ ยื่นไปตามถนนใบพรแลถนนขวางฮี้จนถึงถนนตพานทอง ขยายถนนตพานทองให้ใหญ่ขึ้นเท่าถนนขวางฮี้และถนนใบพร เอาถนนตวงดาวเข้าไว้ในวัง ทุกรางที่เดินอยู่เดี๋ยวนี้ ให้เดินไปจนกระทั่งถนนตพานทองแล้วจึงค่อยเปลี่ยนก็ได้ ในสวนก็ลงมือทำไป กำแพงก็ก่อไป ทุกรางเมื่อจะย้ายได้เมื่อไรจึงย้ายไป สวนสี่ฤดูเมื่อจะย้ายได้เมื่อไรจึงย้าย กำแพงเดิมด้านหลังที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้คงไว้ไม่ต้องรื้อ กำแพงใหม่ให้เป็นแต่แถวนอก เมื่อแล้วเสร็จพร้อมหมด อยากรจะรื้อกำแพงเสียสักครึ่งหนึ่งก็รื้อได้ ที่ในบริเวณกำแพงชั้นนอกนี้คิดจะกันไว้เป็นสวนหลังพระที่นั่ง เสมอแนวถนนบว้ยปากข้างห้องเครื่อง เรือนสวนบว้ยอยู่ในสวนหลังพระที่นั่ง แปลนซึ่งจะเขียนสวนตามที่ขอให้เขียนนั้น เขียนเพียงแนวใต้ถนนบว้ย คงจะต้องชักถนนบว้ยนั้นยาวออกไปจนจดกำแพงข้างนอก เพราะฉะนั้นจะได้ที่สวนหลังพระที่นั่งเท่ากันกับด้านหน้า จะเป็นห้าเส้นสี่เหลี่ยม ฤห้าเส้นเศษ อยากรจะวางเรือนสวนลงไว้หลังหนึ่ง ให้เดินทางตพานหลังพระที่นั่งตรงไปถึงเรือนสวนนั้นได้ ถ้าอะไรจะมีตพานอีกตพานหนึ่งข้ามเหล่าๆ ตรงสวนสี่ฤดู เข้าไปในนั้นให้ซึ่ง ปลูกต้นไม้เป็นป่าบังข้างทิศตะวันตก เป็นสวนอย่างป่าๆ ให้รู้สึกเงียบสงัดในที่นั้น การเรื่องทำสวนนี้ บางทีช่างเขาจะหุแต่ไม่เป็นไร แก้ไขง่าย ให้วางเค้าลงไว้เสียให้ได้ก่อนว่าถนนจะไปอย่างไร ควรจะมีสระในนั้นที่จะเอาดินขึ้นถมท้องล่องให้ใช้น้ำอยู่ในลือกเตียวกันกับลือกเดิม ต้องการให้แลเห็นซึ่งจากหลัง

พระที่นั่ง ตัวเรือนในสวนนั้นต้องให้บังมิด ลับจากถนน ลับจากพระที่นั่ง ไม่ต้องโตใหญ่ ขนาดสักเท่าพระที่นั่งราชฤดีจะพอดี แต่ต้องเป็นที่มียุ้งสำหรับเป็นที่ลับบัง เช่นเว็จเป็นต้น ให้บังฝนได้ จะว่ามากไปกว่านี้ก็หึงฝืนฝื่อ จึงบอกเค้าไว้เท่านั้นที่ ส่วนฟากถนนบ่วงข้าง เหนือคิดจะเอาไว้เป็นที่ปลูกเรือนสำหรับลูกผู้หญิง ซึ่งจะต้องอยู่ในวังไปภายนอก ด้วยการที่จะกลับไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังออกจะเป็นการลึกลับซึ่งไม่มีใครมี ถ้าจะต้องเข้าไปก็เป็นการถูกเกณฑ์ บางคนก็จะชอบใจ บางคนก็จะเดียดร้อน ที่ซึ่งอยู่เดี๋ยวนี้เป็นแต่ที่อาไสย ถ้าเป็นการจำเป็นต้องไป จะเป็นทีรหกรเห็นมาก แต่การนั้นเอาไว้คิดภายหลังได้ ทิ้งเปล่าไว้เสียครึ่งซีก ถ้าจะคิดก็เป็นการจำเป็นอย่างเดี๋ยวแต่เรื่องน้ำ ถ้าเรือนจะขึ้นไปอยู่ในดอนเช่นนั้นจะเกิดขัดน้ำขึ้น น้ำจะต้องมีห้วยคลองอะไรต่อไปจากสระ ซึ่งจะทำสวนทางนี้ ให้มีน้ำใช้ได้ตลอดอีกสายหนึ่ง ขอให้แลดูในข้อนั้นด้วย

ถ้าหากว่าผลอไม่นับเวลาได้ ให้แลเห็นเร็วเหมือนพระยาสุขุมไปราชการก็จะดี นี่มันนึกไปไม่ได้ ช่างเห็นซ้ำเสียจริงๆ ขอจบความไว้เพียงเท่านี้ที่

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๕๐๖
ที่มา รล. ร.๕.๑๒ กล่องที่ ๔ แฟ้มที่ ๒

Varese

August 6 1907

To His Royal Highness

Prince Sommot Amoramak

Mon Prince,

According to His Majesty's order I have the honor to forward herewith enclosed, plan, drawing and estimate for the covered verandah to be erected over the terrace near the Bronze Room of the Phrathinang Amphon Sathan. The said drawings and Estimate are to be submitted to His Majesty's consideration, and I shall feel extremely obliged if Your Royal Highness would bring to His Majesty's knowledge that the delay in preparing project and Estimate is due to the fact that I have been compelled to apply to Bangkok for exact plan and elevation of the Palace, as the plan shown to me by His Royal Highness Prince Sanprasat, in Milan, were not enough detailed.

The work as Your Royal Highness can see from the annexed specification cannot be finished before the return to Bangkok of His Majesty, as the makers ask 80 days to deliver the work on board steamer Genua, from date of order.

Should His Majesty be still desirous of having the work done I will endeavour to hasten the execution of the work and see that the same be shipped without delay.

I shall return to Siam next month, leaving Genoa on the 11th of September, and up to that date I will remain here in Varese (Como) where I deem it a great honor and favor to receive His Majesty's further commands and orders.

I have the honor to remain Your Royal Highness

Most obedient servant

[C. Allegri] Engineer-in-Chief P.W.D.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๖๐๔
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสมุหราช (ปั้น สุขุม)

(รับวันที่ ๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๖)

เมืองฮอมเบ็ค

วันที่ ๔ กันยายน ร.ศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ด้วยได้รับหนังสือฉบับที่ ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ไม่ได้ตอบเข้าไปเพราะไม่ว่าหนังสือใคร
เวลานี้ค้างหมด ฟังจะมาสางกันได้ที่นี่ นึกว่าแกจะโกรธทุกอย่าง หายไปหลายเมล ไม่เห็น
มีมาอีก อย่าโกรธหนา จะเป็นคนใจน้อย

ฉบับที่ ๑๒ เป็นการปรากฏความเอื้อเฟื้อ เป็นที่พอใจเป็นอันมาก

เรื่องตุ๊กกะตาตีลา ได้ข่าวตัวเล็กๆ ของลูกแตกหลายตัว ก็เกิดหวาดหวั่นขึ้น ถ้าหากว่า
ตุ๊กกะตาตัวใดร้ายใดแตก เราต่อว่าให้เปลี่ยนได้ เพราะได้สัญญาไว้เช่นนั้น ขออย่าให้หนึ่ง
เสีย

ขอแสดงความยินดีในการที่จับสลากได้รถมอเตอคาร์ แต่ขอเตือนให้ระวังให้มาก อา
เลกรีเองแกขี่ แกขี่ไม่ได้ ต้องพุ่งปราดๆ ถ้าไปขับเองมันไม่สู้ชอบกล

เรื่องเรืออนุรักษณ์นั้น ขอเชื่อว่าคงจะเหน็ดแล้ว จึงได้ทำ

ฉบับที่ ๑๕ เขียนในเรือบู้ก เป็นเวลาออกจากบางกอกแล้ว ชี้แจงมาด้วยเรื่องคิดจะทำ
รากพระที่นั่งนั้น ขอชมว่ามีสติสัมปชัญญะดีมาก ข้อที่หนังสือขาดไปก็คงเป็นเวลาที่ไม่อยู่ ซึ่งพอ
ตัดมาข้างต้นนั้นเป็นการหยอกเล่น

เวลานี้รู้สึกว่ารูกระปะปังอะไรเป็นอันสำเร็จหมด ยังเหลืออยู่แต่การรักษาตัว ที่จะอยู่ให้
เต็มตามกำหนดหมอลแล้วก็จะได้กลับกัน แต่อยู่หนึ่งๆ ก็ออกเบือ อยากจะใคร่กลับ เวลานี้จวน
งานเฉลิมพระชนมพรรษา พองานแล้วเสร็จก็จะได้ออกเดินทาง นับว่าเป็น ขากลับแท้ เวลานี้
เปลี่ยนฤดูเป็นฤดูร้อนแล้ว เป็นฤดูซึ่งอยู่ที่ไหนที่ไหนก็ไม่สบาย ในเวลานี้ก็ไม่สู้สบายนัก แต่
ไม่ได้เป็นอะไรนอกจากท้องขึ้นเท่านั้น ยังนับว่าดีกว่าที่เคยเป็นในกรุงเทพฯ ทราบจาก
หนังสือกรมตำรวจว่ากลับไปถึง หวังว่าเมลน่าคงจะได้รับหนังสือ

จุฬาลงกรณ์ ปร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๗๒๔

ที่มา

สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

วันที่ ๒๔ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ได้รับหนังสือฉบับที่ ๑๗, ๑๘, ๑๙ นึกทอดธุระว่าจะไม่ตอบ กว่าหนังสือจะไปถึงก็
เกือบจะได้พบกัน แต่มาบัดนี้ก็นอนอยู่เปล่าๆ ทั้งมีช่องที่จะส่งหนังสือเข้าไปถึงก่อนได้ จึงต้อง
เขียน

ของที่ส่งเข้าไป เพราะเหตุที่เราไปเลือกๆ แล้วก็ไปจากที่นั้น การที่จะบรรทุกส่งไม่ใช่
ของง่าย เมื่อไปถึงแล้วการที่จะแบ่งว่าสิ่งใดควรอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ควรจะอยู่สวน
ดุสิต และอยู่บางปะอิน จะต้องส่งทบทวนถ่ายเทกันจะกินเวลาไม่น้อยกว่า ๓ เดือน เพราะเหตุ
ที่เราแต่งพระที่นั่งครั้งนี้ ไปเที่ยวรื้อมาจากที่อื่น ที่เก่าดูร้างไปหมด ถ้าเป็นแขกบ้านค่านเมืองมี
มา แต่งโดยด่วนจะได้รับความร้อนใจอย่างยิ่ง สู้คล้ออดๆ ให้แล้วสำเร็จเสียก่อนไม่ได้

พูดถึงการรับเสด็จและพูดถึงการซื้อของ มีความเจ็บใจเป็นอันมาก แต่ความเจ็บใจอัน
ใด จนถึงเขาหาว่าเป็นผู้จะทำลายแผ่นดินสยามก็ไม่มี ความเสียใจเท่าที่ได้เห็น ปรากฏว่า
.....เป็นผู้มีความมัจฉาโดยจะไม่เกิดในสันตารเอง ก็ได้ถูกดั่งแมลงลวงไส้พรอนภายใน
มาเสียนานแล้ว ความรู้สึกเหมือนอย่างมีผู้บอกว่าการหลวงวชิรญาณหยอกผู้หญิง แกจะ
คิดเห็นว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ข้าเองจะเป็นผู้ไม่เชื่อคำบอกนี้ก่อนคนอื่นหมด ฉันทัดถ้ามีผู้มาบอก
เรื่อง.....เช่นนี้จะไม่เชื่อเหมือนกัน แต่นี่เข็ดหลาบที่หนังสือมันมาโดนในตาเอง โดยไม่มี
ผู้ใดจงใจเอามาให้ เวลาออกจากเมืองโรมได้แยกเป็นขบวนน้อย.....ไม่ได้มาในขบวนนั้น
จรรยาได้รับหนังสือเมล้งบางกอกที่ป่าเลอโม ก็นำมาส่งได้ดูหนังสือนั้นเห็นว่าเป็นรายงานประชุม
เสนาบดีหรือเป็นหนังสือของเล็กซึ่งจะเป็นส่วนบุคคล ได้สั่งให้จรรยาเอาคืนส่งไปให้กรมสมมตที่
เย็นหัว.....แต่ครั้งนี้ไม่ได้และต้องเงิน
แผ่นดินสักอัฐเดียว ด้วยเห็นว่าเป็นแต่การออกมารักษาตัวไม่ใช่มาราชการ ถ้าจะว่าด้วยชื่อ
ของให้ลูกเมียญาติมิตรก็เงินซึ่งยกให้เป็นส่วนข้าแล้ว ข้าจะให้กันจะเป็นอะไรไป ถึงจะไม่ไปให้
ใครเงินนั้นก็ไม่ได้เพิ่มมูลในราชการแผ่นดิน ถ้าจะกำตัวเงินส่งให้ผู้ใดไปเสียเงี้ยวๆ ใครจะเป็น
ผู้มาว่าว่าไม่เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน ถ้าจะว่าชื่อของสำหรับตกแต่งพระที่นั่งหรือเครื่องใช้สอย
แผ่นดิน กลับได้เปรียบเสียอีก ถ้าข้าจะทิ้งเสียไม่ซื้ออะไรเลย ไม่แต่งอะไรเลยจะผิดร้ายอะไร
ใครจะเป็นผู้บังคับ ว่าให้ชักเงินของตัวออกซื้อออกแต่ง เมื่อซื้อของไปแต่งพระที่นั่งแล้วก็ตก
เป็นของแผ่นดิน กลับเป็นผู้ซึ่งทำผิด เช่นนี้ก็เป็นการหนักเต็มทีที่ลงโทษ แต่ก็ไม่สู้เดือดร้อน
เพราะเป็นกองกิเลสอันหนึ่งซึ่งรักดีรักงามไม่สิ้นโดด แต่เขตนสที่ลงโทษต่อไปข้างท้ายเห็นว่า
ควรจะร้องอุทธรณ์คำตัดสินนี้ได้ คำตัดสินนั้นดังนี้ "เห็นจะไม่พินเป็นค่าฝรั่งเป็นแน่ หรือจะเป็น

ชะตาของบ้านเมือง ที่หากจะให้ไปเป็นไป จึงเป็นได้ดังนี้” ความอันนี้อ่านไม่ออกว่าทำอะไรซึ่งสมควรจะเป็นขึ้นค่าฝรั่ง จะว่าเพราะใช้.....จึงจะต้องเป็นค่าฝรั่งก็ไม่ใช้ จะว่าเพราะใช้เงินพระคลังข้างที่มากจึงจะต้องเป็นขึ้นค่าฝรั่งก็ไม่ใช้ จะมีได้ก็แต่พระราชอิริยาบถปรวนแปรนั้นต้องแปลให้แรงขึ้นว่าเป็นบ้า การที่จะให้เป็นขึ้นค่าฝรั่งนั้นต้องอาไศรยเหตุสองประการ คือทำให้ผิดหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอย่างแรง คือจับเอาฝรั่งมาตัดหัวเป็นต้น หรือไปทำหนังสือยอมอยู่ในโปรเจกชัน หรือทำหนังสือยอมยกเมืองโดยวิลลีให้แก่ประเทศหนึ่งประเทศใด ถ้าหากว่าความเห็นของคนว่าข้าจะเป็นเช่นนั้นได้แล้ว ไม่มีอย่างอื่นที่จะควรทำยิ่งกว่าให้ออกเสียจากราชสมบัติเพื่อจะรักษาแผ่นดินไว้ ถ้าอีกอย่างหนึ่งจะว่าการที่ออกมายุโรปนี้ต้องใช้เงินแผ่นดินเปลือง ดูก็ไม่ผิดกันกับมิชชันอะไร ๆ ที่แต่งออกไปประชุมต่าง ๆ ซึ่งรู้ว่าผู้ไปประชุมนั้น ไม่มีความคิดหรือถ้อยคำที่จะไปคัดค้านเรโซลูชันของประเทศใหญ่ ๆ ได้แต่สักอย่างเดียว เช่นไปประชุมเฮค ไปประชุมกาทะบาทแดงเป็นต้น หรือการเอกซิบิเซน ที่จำต้องไปช่วยเสียเงินมากมายเท่าใดก็รู้กันอยู่ นี่จะนึกว่าเอาเจ้าแผ่นดินออกมาโซสักรั้งหนึ่งไม่ได้หรือและได้บุคคลที่ทำให้อายุยืนยาวไป ดูไม่ควรจะดูร้ายถึงเพียงนี้ เว้นไว้แต่ถ้าเขาเห็นว่าปรวนแปรนั้นถึงเป็นบ้า อย่างเช่นกล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นการไม่ควรจะปล่อยให้ออกมาจริง ๆ

เดี๋ยวนี้ชาวบางกอกเห็นเช่นนี้หมดแล้วหรือ ถ้าชั้นผู้ใหญ่จะไม่เห็น ข้าราชการผู้น้อยชั้นนี้จะมีความคิดอย่างเดียวกันเป็นพวกมากน้อยสักเท่าใด เป็นที่น่าสงสัยอยู่มาก การที่จะจัดรับรองอันใด ขอให้เหลือवादุ้ยคนพวกชั้นนี้ว่ามันมีอยู่มากน้อยเท่าใด มันจะเอาอายุความฉิบหายของการรับรองนี้ ไปขายให้แก่คนต่างประเทศ ให้เห็นว่าคนในเมืองเราร้าวร่าญไม่เป็นหน้าหนึ่งใจเดียวกัน เพราะไม่ชอบเจ้านายของตัว อดายศตรูมันจะย่องตามเข้าไปทางนั้นมากกว่า นำที่ข้าจะฆ่าฝรั่งหรือจะยอมยกเมืองให้

รวมใจความว่า.....ไม่มีความพอใจทั้งเจ้าแผ่นดินและทั้งที่ประชุม เช่นเซอร์การปกครองแผ่นดินสยามในเวลานี้ ซึ่งเขาจะมีความคิดอย่างอื่นอย่างไรอยู่ ความคิดมนุษย์ชั้นนี้จะมีมากสักเท่าไร ทำไฉนเราจะรู้

ที่เขียนเรื่องนี้เข้ามาให้ยัดยาวอยากจะทำให้รู้ไว้จริง ๆ สักคนหนึ่ง เผื่อจะพูดกันเข้าใจผิดไปประการใดในที่ประชุมหรือที่แห่งใด แกะจะได้ชี้แจงได้ตามความจริง แต่ที่เป็นสำคัญนั้นคือแกอิน ควรจะพิจารณาว่า คนอินเป็นได้ถึงเพียงนี้ จะมีความสลัดใจมากกว่าผู้อื่น

ความคิดของ.....ข้าไม่เดือดร้อนอันใด เพราะพูดไม่มีที่จับอยู่เพียงไหน ถ้าจะเอาเรโซลูชันเข้าก็จนเท่านั้น นี่เสียใจที่สิ่งซึ่งไม่คาดว่าจะเป็นมาเป็นขึ้น เป็นของที่จะเปลื้องให้ล้มเสียได้ยากอย่างยิ่ง

มีความยินดีที่จะได้พบกันเร็วแล้ว แต่อย่างนี้กว่าจะอ้วนพีบริบูรณ์ เห็นเข้าจะเสียใจ ไปโทรมเสียที่หอมเบ็ดคราวนี้เดือนหนึ่ง ฟังจะฟื้นตัวขึ้นเมื่อกลับลงทะเล แต่คงจะดีกว่าเมื่อแรกมาไม่ต้องเสียใจ

จุฬาลงกรณ์ ปร.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๘๐๓
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เรือชกเซน

วันที่ ๓ พฤศจิกายน รตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาสุขุม

ได้รับหนังสือฉบับที่ ๒๒ และ ๒๓ แล้ว มีความยินดีที่ได้ทราบการซ่อมแซมพระที่นั่ง
ได้ทำอยู่เสมอ กลับไปจะเห็นความบริบูรณ์ทันที การเลี้ยงอย่างอารามที่ศาลาอันเดนั้นสนุก
มาก

มีความรำคาญใจที่ได้ทราบว่า.....ขอให้เร่งเร้าในใจไว้ให้มาก

มีความเสียดายอย่างยิ่งที่ไม่ได้ไปเมืองอนูราช ขอให้พิเคราะห์ดูเกิดเพียงระยะ ๗ เดือน
กลายเป็นงมหายไป เมื่อพบกับเซอร์เฮนรีเบลก แก่เก็บเอาเรื่องที่แกขึ้นไปกับตุ๊กออฟคอง
นอต ปีกลายนี้มาแล้ว เราก็ตระเมอตามว่ารถไฟยังไม่ไปถึง จะต้องขึ้นรถม้าไปอีกตอนหนึ่ง จึง
ต้องกะเวลาให้ลังกาถึง ๕ วัน ครั้นมาคราวนี้หลวงสุนทรเขาขึ้นไป เขาบอกว่าระยะทางรถไฟ
๖ ชั่วโมงถึงอนูราชทีเดียว แต่โฮเทลยังไม่แล้ว มีเรสเดเฮาสของรัฐบาล ถ้าหากว่าเราจะไปจริง
๒ วันเป็นพอ วัน ๒ วันนี่เราอาจจะตัดจากเมืองโรม เมืองเนปส์ เมืองซีซีลี และมลตามา
ใช้ได้เหลือพอ เวลานั้นเรารู้ว่าอยู่เปล่าๆ ป่วยการด้วยซ้ำไป แต่ถ้าหากว่าเราจะรู้ว่าไปง่าย
เช่นนี้ เราจำจะต้องรู้ที่ซ่อมเบ็ค จะได้จัดกับเรือเมล์ได้ นี่มารู้ภายหลัง ไม่มีท่าจะแก้ไขอย่างไร
หาไม่จะได้เอาเรื่องอื่นๆ อะไรไปเล่าให้ฟัง หลวงสุนทรขึ้นไป ความรู้แกมันอยู่เสมอโกตบุก
แต่โกตบุกก็จำไม่ได้ เพราะไม่รู้ท้องเรื่องเสียเลย เรื่องนี้อยู่ข้างจะเสียดายมาก

หวังใจว่าจะได้รับหนังสือที่ป็นอีก จึงยังไม่ผ่นึกของภายนอก เพราะเชื่อว่าแกจะอด
ไม่ได้ แต่ว่าจะหยุดเพียงฉบับที่ ๒๒ ยังเล็ดออกมาได้เป็นฉบับที่ ๒๓ เพราะฉะนั้น จึงจะตั้ง
หน้าคอยไปกว่าจะได้พบตัวกัน

จุฬาลงกรณ์ พร.

รหัสเอกสาร ๒๔๔๐๐๘๐๖

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสมุหราช (ปั้น สุขุม)

วันที่ ๖ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาสุขุม

คราวนี้จะตอบฉบับที่ ๒๑ ของที่ไปถึงโดยเรียบร้อยเป็นที่พอใจมาก ในการที่จะปลด
จะดีหรือ และตั้ง น้าที่มันจะกินเวลาเราตั้ง ๓ เดือน ของเราที่แต่งอยู่เดี๋ยวนี้ เรายืมเขามา
ทั้งนั้น จะต้องเลือกที่ไหนไม่ต้องการปลดไปคืนที่เดิม เมื่อไปคืนแล้วจะไปกงสุมไว้ไม่ได้ ต้อง
ไปตกแต่งที่เดิมนั้นด้วย ของใหม่ที่เหลือจากพระที่นั่งอัมพรต้องไปหาที่ติดที่แต่งที่อื่น เพราะ
เหตุที่เรามีเมียรับแขก ๓ คน ดังเช่นเคยพูดอยู่เนืองๆ เราจะต้องแบ่งไปแต่งพระที่นั่งจักรกรี
พระที่นั่งอุทยาน เพราะเดี๋ยวนี้โหรหลวง ดูไม่ได้ทั้ง ๒ แห่ง เหตุด้วยของไม่พอแต่ง จึง
จะต้องยกให้เดือนละแห่ง การขนย้ายถ่ายเทจะหนักมืออยู่ การที่ซื้อของเข้าไปก็ถูกด่าแล้ว ยัง
แต่แก้กับพระยาวรพงษ์จะด่าอีก ว่าเรือและจัดไม่รู้แล้ว จะเป็นชี้คำฝรั่ง แต่ถั่วของดีๆ เอาเข้าไป
ทั้งสุมสุมไว้ เอาเข้าไปทำไมถึงแกจะด่าก็จะจัด

การแต่งเรืออรุณพงษ์นั้น ไว้แต่งเมื่อเวลากลับไปถึงดี จะได้มีการขึ้นเรือ เฟอร์นิเชอ
ซื้อไว้พร้อมแล้ว

ได้ทนายไว้แล้วว่าผู้ที่จะออกมารับคราวนี้ น้าที่จะเกณฑ์ให้แกมา ออกเห็นไม่ต้องการ
สู้ไว้ให้ทำงานทางบางกอกไม่ได้ การซึ่งขอตัวนั้นดีแล้ว กลับไปจะได้อยู่เรือนสบาย

สังเกตดูไข้บางกอกปีนี้อยู่ข้างจะชุมเต็มที ได้ข่าวแต่ไข้ร้ายไป เราหวังว่าไอ้คะนังคง
ออกมาได้ ทั้งจับไข้ก็ไม่มีไร

จุฬาลงกรณ์ พร.

รหัสเอกสาร ๒๔๔๐๐๘๒๔

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๕ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาสุขุม

รูปเขียนยังมีอีกมาก ซึ่งรอไว้ยังไม่โซเวลานี้ เพราะจะคอยรูปให้เข้ามาถึง กับเรื่อง
ตุ๊กตาศิลานั้นได้สอบบาญชีมีมาเท่าใด สังเกตดูว่าน้อยไปกว่าที่ได้ซื้อ แต่จะกำหนดแนไม่ได้
เหตุด้วยเวลาที่อยู่ฟลอเรนซ์น้อยนัก ไปเลือกๆ ไว้แล้วให้ตุ๊กไปคัดอีกโดยกำหนดวงเงิน
ให้.....แต่ถ้าไปหักว่าจำไม่ได้ก็โกรธจะพาให้เสียราชการไป.....

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๘๒๖ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๖ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาสุขุม

ข้อซึ่งเป็นห่วงด้วยการสร้างพระที่นั่ง ตรงกันกับความห่วงใยที่เกิดขึ้น ซึ่งมอบให้เจ้า
ทำ ไม่ได้มอบให้เสนาบดีทำ ในใจนี้กว่ามอบให้มหาด้านทำ ถึงจะเป็นอะไรๆ ไปก็ไม่เปลี่ยนแปลง
จากมหาด้าน ข้อที่นึกขึ้นมาถึงยันกันเช่นนี้ก็ด้วยความจงใจไม่ตรีเณภาะตัว

การโยธาวังมีแบบอยู่ว่า การงานทั้งปวงเป็นหน้าที่ของของโยธาวัง เว้นไว้แต่งานแห่งใด
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดทำ ผู้นั้นทำงานตรงต่อโยธาวัง เหมือนกับกองโยธาวัง

ในการทำพระที่นั่งนั้นมันวางอยู่นิดหนึ่ง.....ไม่อยู่ในคอนโอรลของโยธาวัง
จะคิดอ่านหาวิญญกรรมอย่างไรให้เป็นที่สะดวก แลเรียบร้อยสมควรขอให้แก่ตรีเณภาะตัว
หน่อย.....

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๘๒๖๗

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

วันที่.....เดือน.....ว.ศ.๑๒.....

พระยาสุขุม

ได้รับรูปทองแดงเปลือยผ้าโพกแต่ศีรษะขัดสมาตพิเศษ นาดักประมาณสักคืบเศษ ซึ่งเป็น
ของรังสิต ถ่ายจากรูปใหญ่ ซึ่งแกรนดุกออฟเฮสสร้าง ส่งจากโนนราวปลายเดือนพฤษภาคม
ฤๅตันเดือนมิถุนายน ควรจะถึงกรุงเทพในเดือนกรกฎาคม ฤๅควรจะมาถึงพร้อมกันกับรูปวิลลา
โนเบล ที่มีสเตอร์โปรดให้รูปนั้นได้มาถึงฤๅไม่ ถ้าไม่มาถึงเป็นหายน เพราะนานเกินประมาณ
นักแล้ว อยากทราบจะได้ติดตาม ถานศีลาแห่งสูงเป็นสี่เการ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๐๙๐๖

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

วันที่ ๖ เดือนธันวาคม ร.ศ.๑๒๖

พระยาสุขุม

ไม่รู้ว่าจะยื่นรายงานต่อบุคคลผู้ใด ในเรื่องพระที่นั่ง จึงลองปรับทุกข์ขึ้นมาดูที่ รู้สึก
ความไม่บริบูรณ์ในเรื่องวอเดอรโคลชเชสอยู่เสมอ ตั้งต้นแต่กระเบื้องที่สำหรับชักไม่กลับขึ้นที่
จะเป็นด้วยถ่วงน้ำหนักไม่พอทุกอย่างไร เวลาชักลงมาแล้วเลยจมอยู่เช่นนั้น ไปกดตุ๊กๆ โขให้
กเทือนหน่อย จึงจะกลับขึ้นไป เมื่อแรกไม่เป็น ครั้นกลับมาคราวนี้เห็นเป็นเช่นนั้นทั้งชั้นบนชั้น
กลาง จะเป็นด้วยตไคร้จับทุกอย่างไรจึงผิดไป

อีกอย่างหนึ่งนั้นไปพบท่อที่ห้องชั้นกลางเสียทีเดียว แปลว่าเว็จชั้นล่างใช้ไม่ได้ ไม่ทันรู้
ปล่อยลงไปก็ค้าง

รวบรวมใจความทั้งหมดอันเป็นที่น่าเสียใจแท้นั้นคือ หม้อต้มน้ำแลถึงอาบน้ำแก่เกิน
ประมาณ ที่จะหาแห่งใดในประเทศยุโรปไม่ได้แล้วในเวลานี้ จะว่าเมเปิลมันโกงเลหลังส่งมาให้
เราก็อ่าได้ แต่ความจริงมันน่าจะเคลงอยู่หน่อยว่า จะเป็นด้วยเราสั่งมันเก่าเกินไป หากพระที่นั่ง
ไม่แล้วเองก็จะว่าได้ รวบรวมเข้ามันน่าจะขายเครื่องอาบน้ำนี้เสียทั้งสำหรับ แต่จะขายใครใน
เมืองไทยก็ไม่ได้ไม่มีใครเขาใช้ ทำไมจึงจะขายไปให้.....ได้ นั้นจะเหมาะดีกว่าทุกแห่ง
รู้สึกความรำคาญในเรื่องเดิมน้ำอาบ เพราะมันขยับขึ้นขยับลงไม่ได้ ด้วยข้างไทยๆ อาบน้ำ
ร้อนไม่เป็น ยิ่งเวลาหนาวเช่นนี้ แรกอาบให้ร้อนผ่อนให้เย็นตอนปลายฤาเย็นไปจะเติมให้ร้อน
เปิดได้ง่าย ชั้นซ้วอย่างชั้นเรไม่ไม่ได้มีกลไกอะไรเลย มีกระทะต้มผืนลึกๆ ใบนึง มีไฟแก๊ส
อยู่ใต้นั้น ก่อนเวลาอาบน้ำเจ้าพนักงานเขาก็ไปติดไฟไว้ให้ เวลาเราเข้าไปอาบก็ดับไฟเสีย มี
กระทะน้ำร้อนที่ต้มแล้วเสร็จอยู่ในนั้นใบนึง นึกจะไขน้ำเมื่อไรเท่าใดไขได้ตามชอบใจ ไม่ต้อง
มีใครไปโง่อยู่ในระหว่างกลางเท่านั้นก็สบาย อ้อหม้อต้มดำรานี้มันไม่เคยสำเร็จเรียบร้อย ตั้งแต่
เวลาไปยุโรปคราวก่อนแล้ว เขาเลิกเสียไม่ใช่ก็มี จึงได้หาว่าเมเปิลมันแก่งเอาของที่ขายไม่ได้
ส่งมาให้ต้มน้ำด้วยหม้อตั้ง แลขยุกขยิกเพียงนี้เป็นสุตวิสัยที่คนไทยจะทำได้ ใอันนี้แลขายไม่
ออกเป็นอันขาด โทษต้องทิ้งทีเดียว.....ก็เห็นจะไม่เอา ความเคยบริบูรณ์ทำให้เกิด
ความรำคาญได้จริงเช่นนี้ ไม่รู้จะบ่นเอากับใครจึงได้ปรับทุกข์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๐๘๑๒
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ ธ.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ในการที่จะส่งของซึ่งเคยพูดกันแล้วไปยังกรมหลวงนเรศ ให้รู้สึกขัดข้อง เพราะจะต้อง
เล่ากันยืดยาว จึงขอส่งทางเก่าให้ช่วยส่งต่ออีกที กระจกรูปเด็กที่เขียนหลังหีบว่าของหลวงอย่า
ให้เปิดนั้น เป็นแผ่นที่ได้ไปดูเวลาเขาทำ แต่ครั้งเปิดขึ้นก็แตกมาแล้ว กับกระดาษเขียน
ลวดลายอีกมากด้วยกัน ฟังค้นพบวันทั้งสิ้น จึงขอส่งมายังกรมโยธาสำหรับเป็นตัวอย่าง
มิสเตอร์อาเลกรีรู้เรื่องราวเลียดแล้วทั้งสิ้น

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๐๐๔
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ที่เรือนชายอุรุพงษ์นั้น อยากจะให้มีการแก่งกันด้านหลังบังตา ตอนต่อกับข้างในกำแพง
นั้นยื่นมาแต่โรงรถ จนถึงมุมถนนแล้วเลี้ยวมาตามแนวต้นไม้ จนถึงมุมเรือนมุขได้ สักดเข้าไป
ไปหาเรือน สำหรับที่จะลงมาเล่นได้ในพื้นที่ไม่ต้องแลเห็นกันกับข้างใน ไม่ต้องใช้กำแพงสูง
เพียงเสมอรั้วอีกฟากหนึ่งนั้นพอแล้ว เป็นกำแพงตันแต่ต้องทำให้แบบบางงาม จะไว้ต้นไม้
นอกกำแพงก็ได้

อนึ่งด้านหลังโรงรถต่อกับลานเรือนนั้น ควรจะมีที่ครัวฤๅไว้ของบ่าวไพร่อยู่หลังออก
หาโรงรถต่างๆ ชั้นเดียว ตลอดมาจนกระทั่งถึงหลังเรือน ซึ่งถ้าหากว่ามีแขกบ้านค่านเมือง
จะต้องเลี้ยงในที่นั้น จะได้เป็นที่อุ่นของแล้วขึ้นทางห้องแปนตรีหลังเรือนได้ กำแพงนี้น่าจะ
เสียให้แล้วทันกันกับเรือน ขอให้ช่วยคิดอ่านให้ตลอดด้วย บัดนี้ครูฝรั่งที่จะมาสอนหนังสือก็จะ
มาถึงอยู่แล้วอยากจะให้เรือนแล้วเสียในเดือน ๔ จะได้ให้มาสอนในที่นั้นทีเดียว ในรหว่างนี้จะ
ให้สอนที่อื่นไปพลาง

อนึ่งประตูในรหว่างโรงรถที่เป็นประตูรั้วเหล็กอยู่นั้น เมื่อได้ก่อกำแพงเช่นนี้แล้วจะ
เสียให้ตันก็ควร ไม่ต้องเปลี่ยนเป็นบานไม้ ใช้บานเหล็กนี้เองแต่กรุตามช่องที่โปร่งๆ นั้นเสีย

อนึ่งขอให้ตามาโยเขียนแปลนพื้นที่ให้เป็นสวน แต่อย่าให้ซุกซิมมาก จะวางถนน
แถมอย่างไรให้เขาลองขีดๆ มาให้ดู ไม่ต้องเขียนอย่างดีเลียดอะไรก็ได้ เมื่อตกลายแล้วจะ
วานพระยามหาเทพเขาทำถนนเล็กๆ ที่สำหรับเดินในลานบ้านนั้นเสีย

อนึ่งรยาโคมไฟเข้าใจว่าจะยังไม่มี ของที่ปลดเปลื้องลงไปจากพระที่นั่งจะมีอะไร
เหลืออยู่บ้าง ถ้าหากว่าไม่พอคิดอ่าน ชักถอนที่เรือนสุขุมมา แลพระที่นั่งวิมาณเมฆ ใกล้เคียง
ก็เลยกันก็จะเกือบพอ เพราะที่เหล่านั้นไม่ต้องใช้โคมที่ตรงมอะไรนัก ต้องการแต่แสงสว่าง
ที่เรือนนี้เป็นที่รับแขก ควรจะผ่อนเอาธาตุดี ๆ มาใช้ให้เอาพระยารพวงษ์เข้าคิดด้วย แล้ว
ขึ้นไปดูบนพระที่นั่งวิมาณเมฆ รยาแก้วแลรยาทองมีพอใช้ทีเดียว จะต้องหาเพิ่มเติมบ้างก็
แต่เล็กน้อย ไม่ต้องสั่งใหม่ ของใหม่หาไปเปลี่ยนพระที่นั่งวิมาณเมฆอย่างเลว ๆ ก็ได้ ถ้าถึงเวลา
จะชวนได้ขอให้ชวนรยาแลติดสายขึ้นไว้เสียก่อน เพราะเป็นการประดักประเดิดรุงรังกินเวลา
มาก

เครื่องเฟอริเซอร์ที่ได้ความจากตุ๊กตัวซื้อมาแค่ ๓ ห้อง คือห้องเรียกว่า ดรออิงรูม ต้องเข้าใจว่าจะจัดที่พักข้าราชการคงไม่พอ คงจะเป็นเฟอริเซอร์ห้องซิดดิงรูมชั้นบน ห้องนอนเป็นอันมีแล้วตรงกัน ห้องกินข้าวเข้าใจว่าคงจะเป็นเครื่องเล็กกว่าห้องข้างหลังซึ่งควรจะเป็นเครื่องกินข้าวใหญ่เตี้ยวนี่ แต่มีเครื่องเฟอริเซอร์ห้องโพลีโพลเลขของตุ๊ก ซึ่งนี่ในเวลานั้นแล้มีเสียแล้ว ต้องนี่ใหม่อีกหลายสำหรับ เห็นจะพอเก็บจัดได้ เหตุด้วยเครื่องเฟอริเซอร์เหล่านี้ไม่มีเวลาจะเลือกเอง ซื้ไว้แต่ว่าชอบชนิดนั้นๆ แล้วให้ตุ๊กอยู่จัดการต่อไป จะเลือกจะจัดมาเป็นห้องอย่างไรไม่รู้ ถามก็ไม่ได้ความ คงต้องเป็นความกัน ไว้ดูสิ่งของที่เดี่ยวตุ๊กว่า แต่สิ่งที่ซื้ขึ้นนั้นคือสำหรับเปลี่ยนของพระที่นั่งภาณุมาศคินทร์ โดยมากผู้หญิงไม่ใช้เก้าอี้ แลของพระที่นั่งภาณุมาศก็ไม่จำเป็นต้องคั้นนัก กักเฟอริเซอร์ทั้งปวงไว้แต่งเรือนนี้เสียให้พอก่อน แล้วจึงค่อยจำหน่ายเรือนอื่นๆ ตุ๊กแจ้งความจะแน่อนฤไม่แน่มารู้ เพราะเสียดออกมาทีละเล็กละน้อย แล้วจึงได้แต่งรูปเป็นเรื่องเข้า คงได้รูปความว่าได้พบแซมสันซึ่งเป็นเอเยนต์ของห้างเมปเปล อันได้มาพบประมาณ ๑๕ วันมาแล้ว บอกว่าของที่ห้างนั้นได้ออกมาหมดแล้ว เขาได้บิลออฟเลดิงมา ตุ๊กจึงประมาณว่าอีกเดือนหนึ่งของนั้นจะมาถึง ที่ว่าดังนี้เพื่อจะให้ตัวเลขตรงว่าอย่างช้า ๒ เดือนครึ่งของคงจะมาถึง จะเชื่อเอาแน่มไม่ได้ทุกหลักคนทั้งนั้น แต่เป็นการงามไกลข้างน่าจะจริง จึงสันนิฐานใจเอาว่าของคงจะมาถึงก่อนเดือนสี่ ด้วยได้ให้เวลาทั้งไว้เดือนหนึ่งเป็น ๓ เดือนครึ่ง

อนึ่งเรือนหลังนี้ให้เรียกว่า ตำนักราชฤทธิ์รุ่งโรจน์ แทนราชฤทธิ์รุ่งโรจน์ในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งรื้อเสีย

หอสูงที่เขาดินในสวนแ่งเต่งให้เรียกว่า หอภูวดลทิศไฉน แทนภูวดลทิศไฉนในรัชกาลที่ ๔

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๐๐๘
ที่มา บรูษรัตน

สวนดุสิต

วันที่ ๘ มกราคม ร.ศ. ๑๒๖

ถึงพระยาบรูษ

ให้เอาโต๊ะกลมไปตั้งในห้องซึ่งจะเลี้ยงช่างใน ซึ่งเป็นห้องสี่เหลี่ยมบ้านชายยุคกล ใช้
เครื่องเงินปรุ จะตั้งเชิงเทียนใหญ่ที่ถูกละเมื่อเลี้ยงวานขึ้นนี้กลางโต๊ะก็ควร

ส่วนโต๊ะบนพระที่นั่งนี้ใช้เงินด้านทั้งสำหรับ ไม่ต้องใช้อ้ายปรุๆ ขอให้เทียบขึ้นดูเสีย วันก็
ไม่ช้าแล้ว พอจะได้พูดอะไรๆ ได้บ้าง

สยามินทร์

สวนดุสิต

วันที่ ๙ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาวรพงษ์

กะที่รับเมียขุนนางที่บ้านชายยุคลนั้นว่าจะรับที่ห้องจีนตรงบรรไดขึ้นไป แต่เข้าใจว่า
แก้อีไม่พอกันหนึ่ง เอาแก้อีฝรั่งเข้าไปก็เชื่อ จำจะต้องตั้งแก้อีเจ๊ก แก้อีชั้นต่ำพระที่นั่งบรมราช
สถิตย์แต่ก่อนยังอยู่ฤกษ์ขึ้นไปบางปิ่นเสียแล้ว ถ้ายังอยู่ขอให้ยกไปตั้ง ในห้องที่ตั้งโต๊ะข้าง
นอกบ้าง เข้าใจว่าแก้อียาวจะเข้าได้อีกถึง ๔ ตัว ถ้ายัดเข้าไปได้อีก ๔ ตัวแล้วขึ้นคนได้ถึง ๑๒
คนเห็นจะพอ เบาะก็มี แต่ผ้าคลุมจะเก่าเสียทุกอย่าง ถ้าหากว่าถอดเก็บไว้คงยังใหม่ เป็น
มังกร ๕ เล็บก็ช่างเกิดอนุญาต ขอให้ไว้ใจให้ตั้งให้เข้าที่ แต่ไม่ให้ สิ้นงานแล้วให้ยกคืนกลับเข้า
ไป

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๑๐๑๕

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๑๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๖

พระยาวรพงษ์

จะบอกข่าวที่ควรจะยินดีอย่างหนึ่ง ต้นพยอมที่ไปปลูกเรือนนางดาราดอกแล้ว นึกว่าแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าจะไม่ได้เห็นดอกพยอม ก็มาได้เห็นเช่นนี้จะว่าอะไร สงสัยว่าต้นอื่นจะออกเหมือนกัน แต่หากไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ ขอให้ไปเที่ยวเดินมองๆ ดูที่ต้นพยอม ดอกตูมจะบังที่แห่งไหน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๑๐๕
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาสุขุม

ดินข้างคลองเม่งเสงนั้นให้เลิกเสียดาย เพราะอยู่ใกล้สวนซึ่งเราคิดว่าจะขยายออกไปใหม่ ถ้าขวนมาที่สวนจะพูนขึ้นเป็นเนินเล่นได้สูงอยู่ การที่จะขุดสระคงจะต้องขุดแล้วถมร่องไป ถ้าเปลี่ยนเอาดินนี้ไปถมร่องขุดสระพูนเป็นโคกจะเบาแรงนักหนา แต่ความคิดเรื่องขยายวังเรา ยังไม่ตลอดไป จะทำอย่างไรดีขอให้ช่วยนึกสักหน่อย ความปรารถนาอีกเรื่องหนึ่งเนื่องกันจากนี้ คือเวลาเย็นๆ ออกไปเที่ยวตามในสวน หาที่ปรีเวซีไม่ได้ มีเจ๊กมีแขกมาเที่ยวยุ่มย่ามอยู่เสมอ ครั้นจะห้ามเสียดายเราก็เคยใจดีมาแล้ว จะไปเกิดใจร้ายขึ้นก็ไม่เสมอต้นเสมอปลาย มีท่าทางที่จะแก้ได้อยู่แต่เปิดปากให้ออกไปเที่ยวกันเสียข้างนอก ในนี้ปิดเป็นไปรเวตออกไปเดินไปนั่งเล่นได้ แต่การที่จะทำเช่นนั้นเกี่ยวข้องกับเงินเป็นอันมาก จะนานเวลาเต็มทีกว่าจะปิดเป็นข้างในได้ แต่ครั้นเมื่อกลับมานึกถึงที่จะขยายข้างหลังนี้ ก็มีเรื่องเกะกะอยู่มาก เป็นต้นว่าเรือนแม่เล็ก จะต้องทำให้แล้ว เมื่อวานซืนก็เร่งว่าเรือนเดี๋ยวนี้ชวดเซทรุดโทรมลง กว่าจะทำให้แล้วอายเงิน ก็จะไปหมดเสียที่เรือนนั้น สวนนั้นก็คงค้างไปอีก มันอึดอัดใจอยู่ดังนี้ จึงได้นิ่งไม่วินิจฉัยลงไป ได้ว่ากระไร ช่วยนึกดูทีว่าจะมีท่าทางอย่างไรบ้าง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๑๑๒๒ก
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาวรพงษ์

ไถ่หนี้เชื่อว่าอยู่และไม่ได้ซื้ตาย กรงที่จะให้อยู่จำจะต้องยกให้สูง โดยพุนดินฤกษ์ก่ออิฐ
ขอบแล้วพุนดินข้างใน จะทำอย่างไรให้คิดดู

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๑๑๒๗

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

พระยาวรพงษ์

วุฒิไชยไม่มีอะไรจะติดบ้าน จะเอาลิโทกราฟคือรูปพิมพ์ฯ ไม่เห็นมีอะไรดี แต่ถ้าไม่รู้จักก็
เปลืองเงิน จึงวินิจฉัยว่าควรจะติดรูปถ่าย แผ่นใหญ่ๆ ที่ไม่ได้ทำกรอบ เก็บไว้ในแฟ้มเดิมอยู่ใน
ห้องเหลืองมีมาก มันจะหายไปเสียข้างไหนยังนึกไม่ได้บางที่จะอยู่ที่เจ้า ฤกษ์ที่หอสมุดกรมสมมติ
ชั้นบน ขอให้ค้นมาให้ดู แต่นึกๆ ก็ท้อใจถึงจะค้นได้ที่ไหนจะทำกรอบกัน ถ้ามีรูปเก่าๆ เหลือ
จากติดที่ไหนนั่นแล้วจึงจะทัน-----

ประกาศกระทรวงวัง

ให้เรียกนามพระที่นั่งซึ่งจะสร้างขึ้นใหม่ที่วังสวนดุสิตว่าพระที่นั่งอนันตสมาคม
เสนาบดีกระทรวงวัง รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ สั่งว่าพระที่นั่งซึ่งโปรดเกล้าฯ จะ
ให้สร้างขึ้นที่สวนแปะเด่งนั้น ทรงพระราชดำริห์ว่า พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างในพระบรมมหาราชวัง เบื้องบูรพทิศชำรุดเพราะเดิมใช้เสาไม้ ผุ
ไปเสียมาก ครั้นจะซ่อมแซมก็จะไม่ถาวรไปได้นาน จึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อลงเสีย กำหนดว่าจะ
สร้างขึ้นแทนใหม่ที่เดียว บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่าในพระบรมมหาราชวัง มีการก่อสร้างอัดแอ
มากอยู่แล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาสร้างเป็นท้องพระโรงที่สวนดุสิต เริ่มการก่อสร้างตั้งพระราช
ดำเนินประพาศยุโรปแล้ว แต่เพื่อจะรักษาไม่ให้พระที่นั่ง ซึ่งเป็นที่สำคัญปรากฏนามมาแต่ก่อน
สูญเสีย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกพระที่นั่งองค์ที่จะสร้างขึ้นแทนใหม่นี้คงตามนามเดิมว่า "พระที่
นั่งอนันตสมาคม"

ประกาศ ณ วันที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๖

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๒๑๑
ที่มา บัญชีรัตน

วันที่ ๑๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

พระยาบุรุษ

ในเรื่องการเลี้ยงฉลองพระแลเลี้ยงสับเปอริในงานขึ้นเรือนอรุพงศ์ ทั้งที่ราชฤดีและที่แก่ง
พระยาภักดีแก่งไม่มีถ้วยน้ำและกระโถน เราจะต้องเตรียมหาทั้งน้ำท่าและเครื่องรินให้พร้อม
หมากพลูที่จะเลี้ยงนั้น บรรจุเตียบ ๓ เตียบ สำหรับเจ้านาย ๒ เตียบ เสนาบดีเตียบ ๑
ข้าราชการใช้ผอบ ๓ ผอบ บุหรีใช้บรรจุหีบเงินหีบเสื่อ และหีบเงินที่ห้องบรรอนซ์และห้องแก้ว
ครั้งจะใส่หีบถมมันไม่มีห้องมีหีบปนกันและเทอะหนัก บุหรีเราต้องหาเอง แต่ให้ใช้บุหรีไทยให้
มาก ห้ามยาแกลดตราณกยง บุหรีไทยถ้าได้ที่นักเลงเขาชอบสูบกันมากๆ ยิ่งดี ไม่ใช่ชี้ตระหนี่
อยากจะทำ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๒๑๔

ที่มา พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเรื่องของ
เสด็จอริบตีฝ่ายใน

วันที่ ๑๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

นภาพร

งานคราวนี้เป็น ๒ งานแต่ติดกันเป็น ๕ วัน คือ

วันที่ ๑๖ สวดมนต์ฉลองพระเทอดวันางอ่อน นางเอี่ยม ที่พระที่นั่งราชฤดี มีที่ข้างใน
สำหรับเจ้าของไปนั่ง ทางที่เดินออกอย่างเดียวกันกับเดินกันอยู่ในปีใหม่แผ่นดิน ต้องให้เจ้าของ
เขาออกไป ถ้าหากว่าจะมีผู้ใดไปช่วยก็ออกไปได้ มีการเลี้ยงเกาเหลา ชาววังจะขนส่งทางในป่า
มาถึงห้องซึ่งกันไว้สำหรับให้คนเลี้ยงพัก ให้มีโซลนจำไปกำกับอยู่ที่นั่น เวลาเลี้ยงแล้วมีละคร
ข้างในต้องอ้อมสนามหญ้าใหญ่ไปออกถนนข้างพระที่นั่งสีตลาภิรมย์ มีเลี้ยงของว่าง จะส่งทาง
ประตูรั้วสังข์ซึ่งจะเปิดไว้ท้ายพลับพลา

วันที่ ๑๗ มีเวียนเทียนและเทศนา และมีละครเหมือนอย่างวันที่ ๑๖ เวลาเช้าเลี้ยงพระ
เปนมงคลการในวันนั้น

วันที่ ๑๘ มีการเลี้ยงโต๊ะแลพิณพาทย์ผสมวง ซึ่งนี้ว่าจะไม่ต้องเกี่ยวข้องกับข้างใน เป็น
การตั้งน้ำวงด้ายขึ้นเรือน

วันที่ ๑๙ เป็นวันสวดมนต์ขึ้นเรือน เชิญเสด็จเจ้านายพี่น้องนางแลลูกเธอเจ้าจอม
มารดาทั้งหมด เหมือนอย่างเจ้านายลูกเธอขึ้นวังตามเคย แต่เพราะชายอรรุพงษ์เป็นเด็กอยู่ในวัง
รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าจอมที่ไม่มีลูก บรรดาเจ้าจอมที่ไม่มีลูกซึ่งอยู่ประจำใครจะออกไปก็ได้
ทั้งนั้น ทางที่เดินนั้นก็เดินตรงเรื่อยไปตามถนนหว่างพระที่นั่งแลตำหนักอุดร ไปชนม่านตึงเข้าที่
ใหม่ก็เลี้ยวซ้ายเข้าเรือน เพราะเหตุที่ไม่ต้องใช้รถจึงไม่ต้องกำหนดว่าคนมากน้อยเท่าใด เหมือน
งานในวัง แต่ในงานนี้ไม่มีเลี้ยงอาหาร เหตุด้วยที่ไม่พอ เพราะฉะนั้นถ้าใครจะไปขอให้กินเข้าไป
เสียก่อน ไปสัก ๒ ทุ่มก็ได้ เพราะจะสวดมนต์ดึกราว ๒ ทุ่มแล้ว เมื่อเสด็จการสวดมนต์กลับอ้อม
มาดูละครเช่นงานก่อน ที่แต่ละละครจะลงมือเล่นตั้งแต่พลบค่ำไปอย่างไทย เวลาดึกมีเลี้ยงของว่าง
ที่บนพระที่นั่งแลปราหน้าสีตลาภิรมย์

วันที่ ๒๐ เวลาเช้าเลี้ยงพระ ออกไปแต่นางเลื่อน หรือใครด้วย ๒ คน เหตุด้วยจะเลี้ยง
พระชั้นบนไม่ได้ ต้องมาเลี้ยงชั้นล่างซึ่งเป็นที่รับข้างในวันก่อน เวลาค่ำมีการเลี้ยงโต๊ะเจ้านาย
ข้างนายข้างหน้า ไม่มีการเกี่ยวข้องกับข้างใน ไม่ต้องออกที่เรือน ไปดูละครอย่างฝรั่งเวลายาม
หนึ่งทีเดียว เวลาดึกมีเลี้ยงของว่างอย่างวันก่อน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๒๑๗ก
ที่มา หจข. ร.๕ รล.๘.๒ค/๑

นาม พระยาสุโขทัย ที่ ๒๗

รับวันที่ ๑๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖
ลงวันที่ ๑๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

ใจความ เรื่องขุดต้นมะขามที่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ

พระราชกระแส

หมายเหตุ

ให้พระยามหาเทพหรือกับพระยาวรพงษ์และพระกำจรใจ
ราษฎร ซึ่งเป็นคนสันตขุดต้นไม้มา

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๑๒๑๗๗
ที่มา หจข. ร.๕ รล.๘.๒ค/๑

ที่ ๒๗/๓๗๕๗

กรมศุขาภิบาล

วันที่ ๑๗ มีนาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ขอเดชะ ฝ่าล่องชูลีพระบาทปกเกล้าฯ

ด้วยตามกระแสพระราชดำริห์ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชุดยกต้นมะขามบางคู้ที่
เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศขึ้นนั้น เจ้าพนักงานศุขาภิบาลฝ่ายเหนือได้ลองชุดดู ๒ ต้น พระยา
มหาเทพ รายงานว่าชุดลีกลงไปพอพันรากมีน้ำซึมซังจะชุดต่อไปไม่ได้ดินเหลว จะรางดินสำหรับ
สอดไม้รับข้างล่างก็ไม่ไวใจกลัวตาย เพราะดินเปียก พระยามหาเทพ คิดด้วยเกล้าฯ จะถมดิน
เสริมใต้ต้นขึ้นมาทีละน้อยๆ คงจะไม่ตาย ข้าพระพุทธเจ้าก็เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าถ้าไม่รบกวนให้
กระเทือนเพียงแต่พูนดินใต้ต้นให้เปนเนินขึ้นตามทีคิดจะทำจะมั่นใจกว่าชุด จะควรประการใดขอ
พระบารมีปกเกล้าฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า สุขุมณัณวินิต ขอเดชะ

รหัสเอกสาร ๒๕๕๐๑๒๒๒ก
ที่มา หจข. ร.๕ รล.๘.๒ค/๑

ผู้ร่าง นายเนตร
ผู้ตรวจ นายสุวรรณ

ผู้เขียน นายบุญ
ผู้ทาน หม่อมเจ้านัย

ที่ ๘๗/๖๓๖

วันที่ ๒๒ มีนาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๖

เรียน พระยาสุโขทัยวิจิตร ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เรียนมาว่า เจ้าคุณ
ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือที่ ๒๗/๓๗๙๗ ลงวันที่ ๑๗ เดือนนี้ว่าพระยามหาเทพ ยื่นรายงานการ
ขุดต้นมะขาม ๒ ต้น ที่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ว่าจะต้องถมดินเสริมใต้ต้นขึ้นมาทีละน้อยๆ
คงจะไม่ตายนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาเทพหารือกับพระยาวรพงษ์แลพระ
กำจรใจราษฎร์ ซึ่งเป็นคนสันตติขุดต้นไม่มามาก

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๒๒๒๗
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๒ มีน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาสุขุม

ที่ห้องไว้ของชั้นด้าพระที่นั่งอำภรตอนข้างนางเอื้อนมีปลวก เพราะที่นั่นเป็นห้องน้ำขึ้น
เย็นแลมืด เรื่องนี้ น่าที่จะแก้ยากยิ่งกว่าอื่น ที่เรือนแม่กลาง ในวังเคยมีสระอยู่ใต้ถุน สระนั้น
เต็มไปด้วยปลวก จะแก้ไขถมเสียแล้วอย่างไรก็ไม่หายปลวก เหตุด้วยไปอยู่ในใต้ชลาที่มีด ได้
เกิดปลวกเสียครั้ง ๑ แล้ว ถึงไม่ขึ้นก็แก้ไขไม่หาย เลยลามไปกินอะไรอื่น ๆ เลอะด้วย ข้อที่เกิด
ปลวกขึ้นเช่นนี้ เป็นอันต้องครุณีสารอยู่ จะคิดแก้ไขอย่างไร ขอให้คิดให้เต็มที่

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๐๑๒๒๘

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๘ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระยาสุขุม

ซึ่งเอาใจใส่จนถึงได้ยืมบ่อนักเอาไปคิดนั้นขอบใจนักหนา ฟังจะได้สังเกตคราวนี้ว่าการ
ร้อนได้หลังคานั้นแรงสาหัส ถ้าเอาสิ่งใดซึ่งเป็นของลูกได้เข้าไปไว้ ได้ลูกกันเป็นแน่ ทางแก้ ๒
อย่างมันก็มีที่เสียอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง หลังคาของเราอะไรไปแต่ต้องเข้าเป็นตอมรั้ว แก้วร้อน
จะกลายเป็นรั้วนะแหละวังให้ดี เรื่องเปิดช่องรังไก่ มีข้อร้ายกาจอยู่ ถ้าปิดไว้ก็ไม่มีประโยชน์
ไร เจาะๆไม่เจาะก็เหมือนกัน ถ้าเปิดไว้เป็นรังนกเค้าแมว พระที่นั่งเกล้าๆ ฤๅวัดเปิดไว้ใช้ลวด
ซึ่ง เวลาฝนตกสาดเทโกรกเข้าไปทางนั้นกลายเป็นรั้วก็ได้ เรื่องนำต่างมันดีแต่หมั้นปิดหมั้น
เปิด ข้อที่จะไปปิดเปิดบนหลังคานี้เห็นลึก โดยจะตั้งเจ้าพนักงานไว้สำหรับปิดเปิดก็เปล่า นี้
และจะคิดอ่านอย่างไรขอให้ตรึกตรองให้ดี แต่เรื่องปลวกถ้าตรวจ ๗ วันครั้งหนึ่งแล้วเป็นไว้ใจ
ว่าไม่มี

สยามินทร์

๕.๑๑ เอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม พระราชวังดุสิต พ.ศ. ๒๔๕๑

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๑๒๑

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง พระยาสุขุม

วันนี้ฝนลงมือรื้อเวลา ๒ ทุ่ม ห้องที่ชั้นบนแลห้องบรรณาคมรื้อหลายแห่ง ได้ให้หลวง
ศักดิ์ขึ้นมากำหนดที่ไว้แล้ว ฝนวันนี้ก็ไม่มากเท่าใดเป็นแต่ตกซำยังรื้อแล้ว ถ้าถึงฝน รุดน้ำกลัว
จะรื้อใหญ่เสีย ให้นึกบังเกิดเคลือบแคลงกระเบื้องชนิดนี้ขึ้นมาเสียแล้ว ความคิดนั้นเขาคิดดี
ตัวอย่างเขาก็คงทำดี แต่เวลาทำมากเข้าจริง ดาก็คงดูไม่พอ มือมันง่าย ลงซำถูกแรงเหตุด้วย
ทำอย่างไทยและไม้แล้วด้วย น่าจะต้องพิจารณาดูถึงการถ้าหากเอาไว้ ไม่อยู่จะแก้อย่างไร

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๑๒๔

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๔ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

พงษาวดารของเรื่องเครื่องเฟอร์นิเจอร์ห้องนางเอิบ นางเอือน นั้น มีเรื่องราวดังจะกล่าว
ต่อไปนี้

เมื่อเวลาจะทำห้อง ๒ ห้องนี้ไม่ได้กะสั่งเฟอร์นิเจอร์ เพราะคิดเห็นว่าเฟอร์นิเจอร์พระที่
นั่งภาณุมาศที่อยูเปล่า จะย้ายมาใช้ไม่ให้เปลืองเงิน แต่ครั้งเวลาจัดเข้าจริงตู้เตียงอะไรไม่พอ
ต้องทำไม้สักทาสีปลอมเอาบ้าง

แต่เฉพาะในเวลานั้นตกลงว่าจะไปยุโรป จึงคิดจะไปหาซื้อเอาใหม่ ได้ให้กรมสรรพ
สาตราหาแผนที่ห้องไป แลพูดกันเป็นที่เข้าใจว่า ที่อยู่ซึ่งเป็นห้องเดี่ยวเช่นนี้ ย่อมยึดเยียดไม่มี
ที่เก็บเข้าของ เราจึงจะไม่จัดห้องอย่างฝรั่ง ที่ซึ่งควรจะต้องตั้งตู้ได้แล้วจะตั้งตู้เก็บของให้หมด มี
ความตกลงกันพูดกันสัก ๑๐๐ คนในกลางทางเช่นนี้

แต่ครั้งเมื่อเวลาไปอิงค์แลนด์ เมื่ออยู่ในลอนดอนคืนแรก ได้ตามดูถึงเรื่องแผนที่ห้อง
ก็บอกว่าได้, อยู่, มี, จะไปเอาแต่แล้วก็เลยหายไปไม่ได้มา ครั้นรุ่งขึ้นก็ต้องไปวินด์เซอร์เสีย ๓
วัน ๒ คืน ได้มาเที่ยวในลอนดอน ๒ วัน เรียกเอาแผนที่ก็ไม่ได้แต่บอกว่าจะได้ ไอ้ที่พูดกันมา
ตั้งร้อยครั้งดูก็ยังจำได้เพราะยังไม่ทันที่จะเริ่มทำธุระอะไร จึงได้พากันไปดูที่ห้างเมเปอล ๒ วัน
เห็นเฟอร์นิเจอร์เหลือสำหรับนั่งสาม จึงได้เลือกที่จะเอาสำหรับนี้แต่ ไม่มีเวลาที่จะจัดเข้าเป็นห้อง
ว่าจะต้องการสิ่งใดบ้าง เป็นแต่เลือกเนื้อไม้แลสไตล์ ตูล้างหน้าใบเดี่ยวว่าให้เอาเนื้อไม้เช่นนี้
สไตล์เช่นนี้ จัดห้องในแผนที่ให้พอ แลให้เหมือนกันทั้ง ๒ ห้อง ดูก็รับว่าได้พร้อมกับเครื่อง
เฟอร์นิเจอร์อื่นๆ จะกะให้เสร็จทุกแห่ง หมดวันก็ต้องลงเรือข้ามฟากไปเดนมาร์กและนอร์เวย์
ดูก็อยู่จัดการข้างอิงค์แลนด์ ให้ข่าวแต่ว่าของพร้อมแล้ว ตลอดเวลาเดือนครึ่ง ครั้นเมื่อไปฮอม
เบิกจะขอดูแปลนว่าได้เขียนลงอย่างไร ก็ว่าแปลนอยู่ปารีส ครั้นมาปารีสก็ว่าอยู่ลอนดอน เม
เปอลขอไปเลยไม่ได้จนแล้ว ตามก็ว่าพร้อมทุกอย่าง มีอะไรบ้าง ก็บอกเอาที่ตำโน่นเอาโน่นตำ
นี่ยังงี้ๆ ก็พร้อม แต่เป็นใจความว่ามีตู้มาก แลมีเหมือนกันทั้ง ๒ ห้อง คำนี้ยังยืนเข้ามาจนถึง
บางกอก เมื่อเข้าถึงถามว่ามีก็บอกว่ามีสองทุกอย่าง แต่เห็นของมีอยู่ใบเดี่ยวนาน ตามก็
ว่าอีกใบหนึ่งยังไม่มาถึง เป็นความจนว่าจะให้มันมาถึงพร้อมกันหมดอย่างไรได้ จึงได้หนึ่งไว้จน
ให้สิ้นซากเสียที ครั้นเมื่อวานนี้เห็นว่าชะรอยของที่จะมาถึงหมดแล้ว แต่ของก็ไม่ครบ ๒ ห้อง

จึงได้ลองต่อว่าดู เกตอบไม่ได้ นิ่ง วันนี้จึงได้ขอเข้ามาดูคิดคำตอบจากห้องนี้เอง ไม่ใช่เพราะความจำว่าจัดไว้เช่นนั้นฤหลักถาดอื่นเลย คือตอบว่าเพราะเอาตู้ไปไว้ห้องนางเอิบมากเกินไป ตู้ห้องนางเอิบจึงได้ขาด จะยกเอาตู้ห้องนางเอิบเฉลี่ยมาไว้ห้องนางเอิบก็เป็นอันพอกกันได้

จึงได้ขอให้พระยาสุขุมเข้ามาดู เพราะเชื่อว่าจจะแลเห็นได้ด้วยความสะดวกคือ

๑ บรรดาเครื่องเฟอร์นิเจอร์ทั้ง ๒ ห้องนี้มีเหมือนกันทุกอย่างๆ ละ ๔ เว้นไว้แต่ตู้ลิ้นชักแลตู้กระจกใหญ่ไม่มีในห้องนางเอิบมีแต่ในห้องนางเอิบ

๒ ที่ดูกันว่าตู้ห้องนางเอิบมากไปจะถอนมาเสีย ๒ ตู้ ถ้าถอนตู้ลิ้นชักฤตู้กระจกมาใบหนึ่ง ก็คงขาดตู้ห้องละใบไม่เหมือนกัน ตู้ ๒ ใบนั้นประโยชน์ที่ใช้ก็ต่างกัน จะเรียกว่าต่างเหมือนกันทั้ง ๒ ห้องไม่ได้

ส่วนตู้ห้องนางเอิบที่ยังขาดอยู่อีกใบหนึ่ง จะถอนตู้ไปไหนใบหนึ่งนอกจากถอนตู้ลิ้นชักฤตู้กระจกใหญ่ที่ยังเหลืออยู่มาแล้ว คงมาซ้ากับที่นางเอิบมีอยู่แล้วเป็น ๒ ใบขึ้นทั้งนั้น

๓ ถ้าจะจัดตามดูกันว่านี่มีคิดที่จะเป็นไปได้ ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งห้องหนึ่งมีตู้ใหญ่ ๒ ใบ ห้องหนึ่งมีตู้เล็ก ๒ ใบ ฤมีตู้ใหญ่ซึ่งต่างประโยชน์กัน ข้างหนึ่งมีแต่ผ้านุ่งผ้าห่มไม่มีเครื่องเงินเครื่องทองเป็นอันขาด ข้างหนึ่งมีแต่เครื่องเงินเครื่องทอง เดินแก้ผ้าโทองเทงอยู่เสมอ

เมื่อพิเคราะห์โดยละเอียดแล้วก็จะเห็นได้ว่า ความตั้งใจที่จะสั่งเฟอร์นิเจอร์นี้จะทำให้เหมือนกันทั้ง ๒ ห้อง จะให้มีตู้มากที่สุดที่จะตั้งได้ แต่หากผลอผลหลงลืมไปสั่งพลาดพลั้งฤเขาเข้าใจผิด ถ้ายอมลืมเสียบ้างยอมให้ฝรั่งเข้าใจผิดบ้าง ความก็จะไม่ลำบากยากเย็น แต่กรมสรรพสาตรตั้งแต่เกิดมาไม่เคยลืมอะไรสักครั้งเดียว แลไม่เคยเข้าใจผิดแต่สักครั้งเดียว ใครที่มาทำงานก็ไม่เคยลืมไม่เคยเข้าใจผิด แม่นยำไปด้วยกันหมดทั้งสิ้น จึงหาทางตกลงอย่างไรไม่ได้ วันนี้อ่าเช่นนี้ พรุ่งนี้กลายเป็นเถียงอย่างอื่นจับไม่อยู่ แต่อย่างไรอย่างไรก็ไม่ได้ลืม เป็นอันพันวิไสยที่จะพูดกันต่อไปอีกได้ เว้นไว้แต่เลิกเสียตั้งหนึ่งเอาใหม่

ใช้ว่าจะขาดแต่ตู้สองใบเท่านั้น เสาตั้งมูมและอะไรเล็กๆ น้อยๆ ขาดอยู่บ้าง หลวงนายศักดิ์อาจจะชี้แจงได้

เก้าอี้สำหรับห้องนั้นได้สั่งแต่ต้นมือ ว่าให้มีแต่เก้าอี้นอนแลเก้าอี้อาร์มแชร์เพียงห้องละสองตัว ๓ ตัว เพราะจะใช้นั่งกับพื้น เก้าอี้อาร์มแชร์สำหรับนั่งเล่นสบายๆ เก้าอี้เล็กสำหรับนั่งที่แต่งตัวมีแต่เฉพาะเท่านั้น เก้าอี้ที่ไม่เป็นสำหรับเช่นนี้ก็มิเข้ามา แต่สีไม่ถูกกับแพรที่บุเตียงนอน ให้ดูกับอก ๓ หนักก็กลับไปกลับมาทั้ง ๓ หน ประเดี๋ยวว่านี่แลประเดี๋ยวว่าไม่ใช่ยังไม่มาถึง คอยไปคอยมาก็เลยแหงอยู่จนเดี๋ยวนี้ วันนี้เป็นระดูนี้และ แต่ข้อที่แพรผิดกับเตียงนอนนั้นถึง โดยจะเอาพราไปงัดก็เห็นจะไม่เป็นสวัสดิมงคล ลมที่จะออกมาคงเป็นวชิรุจริตจึงได้เลยนั่งเสีย ทนให้แพรมันแปลกสีกันเช่นนั้นก็ได้ ใช้จะรับแขกบ้านค่านเมืองอะไร ขอให้ช่วยวินิจฉัยเสียให้ตลอดด้วย

เรื่องนี้ถ้าสั่งตู้กระจกใหญ่อีกใบหนึ่ง สั่งตู้ลิ้นชักใหญ่อีกใบหนึ่งเท่านั้น ก็นับว่าเป็นสิ้นถ้อยความหนามเสี้ยนกันหมดไม่ควรจะพากันไปลงนรกจากเปรต ชวนกันขึ้นสวรรค์ดีกว่า

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๐๖

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๖ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

ขอให้โอเคเป็นอินทรีย์ชั้น ในการที่จะทำสวนตอนนอกสำหรับที่จะได้เขียนแผนที่พอ
เป็นเลาดังนี้

- ๑) เขตสวนขยายออกไปถึงแนวคลอง ๓ วา ถนนสามเสน แต่คลอง ๓ วา นั้นจะ
เปลี่ยนเป็น ๖ วา ๓ วา ๔ วา เท่าคลองรางเงิน ที่ซึ่งจะขยายคลองกินฝั่งวันออกในสวน คลองนี้
จะเป็นคูวัง
- ๒) ฝั่งคลองข้างตะวันตกจะต้องมีถนนสายหนึ่งกว้าง ๘ ศอก สำหรับเดินรักษาวัง
- ๓) ในชั้นต้นกำแพงด้านตะวันตกคือกำแพงวังเดี๋ยวนี้ ยังไม่รื้อ แต่จะเจาะประตูขนาดเล็กหว่าง
สวนบัวกับสวนสี่ฤดูเป็นทางตรงออกไปถึงสวนนอก
- ๔) ที่ซึ่งได้กะว่าจะจะเป็นบ้านเรือนข้างในตามแผนที่กะแต่ก่อนคงอยู่ ต่อไปจะกันกำแพงเสร็จ
แล้วจึงจะรื้อกำแพงในออกเสีย กันที่นั้นเข้าไว้เป็นในวัง
- ๕) คงเหลือที่สวนตั้งแต่ถนนดวงดาวไปจนถึงกำแพงในคลอง ๓ วา ประมาณ ๘ เส้น ตั้งแต่
กำแพงริมถนนใบพรไปจนถึงกำแพงริมถนนข้างสี่ประมาณ ๑๓ เส้น ที่คงจะกว้างอยู่ใน ๔ เส้น
ทั้ง ๒ ด้าน
- ๖) ที่ในสวนนี้จะขุดเป็นแม่น้ำด้วย รูปเป็นกงฉากตามพื้นที่ กว้างบ้างแคบบ้าง ที่กว้าง
ประมาณ ๔๐ เมตร
- ๗) ที่ตรงข้อศอกของกงฉากเป็นที่ตั้งพลับพลา น่าจะต้องเป็นหัวแหลมให้แลเห็นลำน้ำได้ทั้ง
ข้างเหนือแลข้างวันออก
- ๘) เรือนแพที่จะลงไปนั่งเล่นริมน้ำ ควรจะอยู่ข้างเหนือตรงกับลำน้ำซึ่งจะให้แลเห็นได้ไกล ข้อ
ซึ่งเอาไว้ข้างเหนือเพื่อจะให้บังเงาเรือนในเวลาบ่าย ตั้งแต่วันๆ ไป
- ๙) ด้านใต้ของเรือนตามที่สันนิษฐานว่าวังสวนดุสิตหันหน้าวันออก แต่ที่จริงหันหน้าวันออก
เฉียงใต้นั้นควรจะวางเขาดินที่ตรงนั้น ซึ่งสำหรับจะปลูกต้นไม้ให้สูง บังแดดตะวันตก เพราะ
ตะวันตกย่อมอยู่ที่มุมวังข้างใต้

- ๑๐) ส่วนหลังเรือนตรงออกไปหากำแพงหลังนั้น ควรจะเป็นได้อย่างวังเป็นสตอพ เมืองเดน มาร์ก คือมีลอนอยู่ใกล้เรือน ถัดลอนออกไปเป็นลานหญ้าเรียกว่าเมโดปลูก ไม้ครีมีสองข้างแล ไปจากเรือนเป็นเปอสเปกตีฟวิว ให้เห็นเป็นป่าเขียวมีแต่ถนนเล็กๆ แอบไปตามชายไม้สองข้าง
- ๑๑) ส่วนฝั่งน้ำที่ยืนเหนือได้นั้น ควรทั้ง ๒ ข้างไม่ใช่ตรงไปห่างน้ำบ้าง ชิดน้ำบ้าง ปลูกไม้ครีมี ถึงน้ำบ้าง เป็นฝั่งหญ้าบ้าง
- ๑๒) ที่พ้นจากถนนริมฝั่งน้ำเข้าไปข้างใน ฟากข้างตะวันออกควรจะเป็นสวนผลไม้
- ๑๓) ส่วนที่พ้นจากถนนริมฝั่งน้ำฟากข้างตะวันตกเข้าไป ควรจะเป็นป่าต่อกับป่าหลังเรือนที่อยู่ ฟากข้างเหนือของเมโด เป็นป่าบ้านนอกลักษณะเปิดดีริออนองตอนที่เลี้ยงวัว
- ๑๔) เมื่อออกจากป่านั้นจึงถึงสวนผัก สวนผักนี้อยู่ในที่ไม้ใหญ่ล้อมรอบเหมือนถางป่าปลูกผัก ลักษณะประมูมเจดีย์
- ๑๕) รวมความคิดที่จะทำสวนนี้ จะให้งามเป็นสวนฉากอยู่แต่ที่ใกล้ๆ เรือน คือตั้งแต่หน้าเรือน เข้ามาจนถึงถนนดวงดาว สวนตอนต่อไปข้างเหนืออยากให้เป็นอย่างบ้านนอกในเมืองเรา แถบข้างตอนๆ เมื่อเวลาไปเดินให้รู้สึกเหมือนเราไปเดินอยู่ตามบ้านนอก คือสร้างบ้านนอกขึ้น ในวัง เมื่อนึกจะไปเที่ยวเมื่อใดก็ให้ได้ไปเที่ยวบ้านนอกได้ทันที นี่เป็นข้อสำคัญของความ ประสงค์ที่จะหาความสงบระงับแลทั้งไม่เปลืองเงินด้วย
- ขอให้จำคาถาหลักความคิดเหล่านี้ไว้ ให้ชี้แจงช่างที่จะเขียนแผนที่ให้เข้าใจชัดเจน จดหมายนี้ หวังว่าจะเป็นเครื่องช่วยความจำให้มั่นคงและดีขึ้น

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๒๐๖ก

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๖ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

ลูกเอียดเล็กว่าเรือสวนอำภวานั้นไกลไป อยากจะมาอยู่ใกล้ๆ จะได้เดินไปมาได้ไม่ต้องใช้รถ เช่น กรมหลวงนริศร เห็นมีที่อยู่ก็ที่เรือหลวงนายฤทธิ ซึ่งได้บอกให้เจ้าเห็นจะชอบมากเพราะอยู่ใกล้สวนสัตว์ด้วย ถ้ายกเรือนนี้ให้แล้วของเจ้าจะต้องแก้ไขปลุกต่อที่นั่นไป ขอให้คิดวางแผนดูใหม่ ฤจะปลุกขึ้นใหม่สำหรับลูก สำหรับในที่แผ่นนั้นก็ตาม ให้ลองคิดดู

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๒๐๖ข

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชนัดดาเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๙

พระยาวรพงษ์

บัวในไม่ใช้คลองของพระอภัยสุนทร เห็นพอจะเล่นได้ให้ทำตพานเล็กที่ถนนชิวใต้ที่มีบัว
ลงมาหน่อย ถอยเรือในคลองพญาไทไปคอยอยู่ที่ตพานข้างในไปลงเรือถนนชิว เก็บบัวแล้วเลย
พายมาตามคูข้างถนนเข้าคลองพญาไททีเดียว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๐๖ค

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

ถึง พระยาวรพงษ์

เมื่อเช้านี้สิ่งผิดเหลวไหลม้วนอน ให้มาทำตพานที่ถนนชิว้นั้นหลงไป ต้องทำที่ถนนชาง
ฮีนอกสพานรถไฟ ขอให้คิดอ่านจัดการให้ลงเรือได้ในคลองคูถนน ถ้าหากว่าเรือเอาไปคอยถนน
ชิว ให้เร่งเอากลับเข้าไปคอยชางฮีน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๐๗ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

เมื่อไปเขียนแผนที่ดูกันวันนี้แล้วกลับขึ้นมานึกได้ทันทีถึงทางที่กะไว้ว่าจะออกจาก
กำแพงผ่านถนนดวงดาว ทางอ้อมสระมีจำเพาะต้องไปผ่านวิลลาอรุพงษ์ แล้วผ่านพระที่นั่งทรง
ปืน ซึ่งเป็นข้างหน้า จึงจะไปถึงพระที่นั่งได้ ถ้าหากว่าเป็นเวลาอยู่ที่นั่นทั้งข้างหน้าข้างใน จะเกิด
ไม่มีทางข้างในเดิน เรื่องนี้น่าจะต้องคิด ได้บอกกรมหลวงนริศไว้แล้วเหมือนกัน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๒๐๗๗

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสมุหราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๗ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง พระยาสุขุม

เรื่องที่ทางข้างน่าข้างในไม่สดวกนั้น กรมหลวงนริศกำลังเฟื่องสนุกขึ้นมาอย่างไร
สเก็ดซฟุ้งเข้ามาอีกเป็นการทดลอง ได้ส่งมาให้ดูด้วย

ตามความคิดนี้มีขัดข้องหลายอย่าง เป็นอันได้ตัวอย่างเดียวเพียงเห็นทุ่งหญ้าได้ไกลกว่า
ที่คิดไว้เดิมมาก

ส่วนทัศนวิสัยที่ศิได้แลเห็นจากพระที่นั่งสันไปเสียหมด ทิศตะวันตกก็แลไปติดเขาดัน
ไปอีก จึงคิดเห็นว่าจะยังไม่ไหว พระที่นั่งน่ากลัวจะต้องอยู่ฝั่งตะวันตกอยู่นั่นเอง ทางข้างใน
จะเดิน ถ้าจะเป็นแอนเล็กที่อยู่มุมพระที่นั่งได้เรือนแพลงไปก็ควร ถ้าหากว่าจะถือเอาทุ่งหญ้าให้
ยาว จะเอาขึ้นไปเหนือเป็นอยู่ฝั่งตะวันตกของลำน้ำ บัดลำน้ำให้กินฝั่งตะวันออกเข้าไปให้มากก็
จะได้

เรื่องทางแลไกลของเราไม่สันทัด เพราะเหตุที่เราไม่ได้เห็นตัวอย่าง คนไทยที่ไม่ได้
ไปต่างประเทศนึกไม่ออก แต่ข้างฝรั่งทางแลเขาเป็นหลัก เพราะอย่างนั้นปล่อยให้ฝรั่งเขานึก
ในเรื่องนี้เห็นจะดีกว่า ข้างเราถนัดข้างหากันข้างน่าข้างใน เอาไว้คอยทักท้วงเขาในเรื่องนี้จะดี

แต่ข้างเขียนกล่าวคือ มีสเตอร์หฺรของแก ถ้าเขียนไม่หฺรแล้วไม่เอามาให้ดู ถ้าได้หฺรเสีย
แล้วก็ออกจะชวนรุ่ม ส่วนผลที่จะเสียหายนั้นมีอย่างเดียวคือช้ามาก ถ้าลากเส้นดินสอมาหาฤ
กันเสียก่อนเช่นเราทำกันนี้ แต่ให้มีสเกล ต่อดกรุปแล้วจึงไปเขียนหฺรได้ดังนี้จะดีมาก

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๐๘ก
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๘ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

กลับขึ้นมาแล้วจึงได้นึกถนนริมคลองท่อ ได้จดหมายไปให้เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศ ความ
แจ้งอยู่ในสำเนาที่ได้คัดส่งมาด้วยแล้ว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร

๒๕๕๑๐๒๐๘๗

ที่มา

พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาธรรมธาดาธิบดี (ม.ร.ว. บัญ มาลากุล)

สวนดุสิต

วันที่ ๘ พ.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาอนุรักษ

มานึกขึ้นใหม่ว่าการที่จะซื้อผ้าทำม่านเปลืองเปล่านั้น ถ้ากันม่านสูงเห็นจะร้อนนั่งไม่มีสุข เห็นว่าใช้ฉากพับง่ายกว่า จะกันร้อนในประธานถ้ำเข้าไปเสียห้องหนึ่ง เฉลียงให้ยื่นออกมาเป็น ๒ ห้อง เอาเตียงมณฑลแลโต๊ะจุ่มเข้าไว้ในหว่างฉากข้างในก็จะพอ เห็นว่าจะเรียบร้อยดีกว่า ให้หยุดซื้อม่านเสีย จะให้หลวงศักดิ์เอาจากไปกัน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๑๐

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

วันนี้ฝนตก ได้ยินดูจากพระที่นั่งอัมพร มีไอน้ำในอากาศที่ถ้าทำสวนขึ้นข้างหลังจะเห็น
จากนี้อย่างไร ดูจะเห็นพระที่นั่งบรรยงเท่ากับอนันตสมาคมเท่านั้น

๑ พิจารณาดูที่ตั้งพระที่นั่ง เห็นว่าตรงประตูสี่แฉกไม่เหมาะ ถ้าตรงหว่างสวนสี่รูกับ
สวนบัวเหมาะกว่า ทางพระยาวรพงษ์ตัดแล้ว เจาะประตูช่องกุฎออกไปเดินตรงมุข พระที่นั่ง
เฉพาะเป็นทางลับสำหรับเสด็จดีกว่าทางอื่น จะเดินไปดูงานได้ตั้งแต่เดี๋ยวนี้ไป ทางถนนบ่วง
ประตูสี่แฉกต้องคอยดพาน ทางข้างสวนสี่รูต้องคอยย้ายโรงทหาร ไม่เป็นเรื่องทั้งนั้น ถ้าเช่นนี้
ประตูสี่แฉกเป็นทางข้างในเดินทางเสด็จต่างหาก เป็นเชื่อมสวนนอกกับในวังได้สามทางๆ หนึ่ง
ข้างหน้าไป ทางหนึ่งเสด็จ ทางหนึ่งข้างในออก

๒ ที่ซึ่งจะเป็นข้างนำตั้งแต่พระที่นั่งออกไป คงจะราว ๒ เส้นครึ่งไปหาสามเส้น
กระชั้นอยู่หน่อย แต่ห่างถนนกว่าวังเบอนสตอบสัก ๓ เท่า ห่างกว่าพระที่นั่งอนันตสมาคมกับ
ประตูเหล็กด้านใต้ไม่มาก

๓ พระที่นั่งคงจะอยู่ราวถนนตพานทอง ถ้าอย่าให้ถนนนั้นตกแม่น้ำเสียก็จะดี จะได้ใช้
เดินดูงานไปพลาง

ยื่นดูอดไม่ได้จึงจดลงดังนี้

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๒๒

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

เรื่องตำหนักแพที่คิดเมื่อคืนนี้ ไปหนักอยู่เรื่องถมคลองแต่ครั้นมาวันนี้ก็ได้ ว่าทำไมเรา
จึงได้ไปคิดตั้งนั้น ก็เห็นได้ว่าเพราะเรากล้งถนตรง อย่างเมื่อถนมันจะตรงไม่ได้แล้ว จะไป
พยายามทำไม ตัดถนให้มันคดเสียทีเดียว เราไม่ทำอะไรกับคลองคูวัดนั้นเลย ให้คงอยู่ตามเดิม
เราจะขอเช่าถ้ำซื่อที่ปากข้างใต้จนตลอด แล้วปลูกต้นไม้เป็นป่าเบียดเสียดให้แน่นจริมคลอง
ตลอดจนท้ายคูวัด บังกฏบังเมรุได้หมด ..... บอกมาให้สิ้นความวิตกเรื่องถมคลอง หาไม่
เอาไปหนักมากนัก

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๒๒ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

มาคิดเห็นในเวลากลางวันว่า เรื่องดำเนินแพที่ติดกันเมื่อคืนนี้ เรายังหลงอยู่เป็นอัน
มาก หลงมาจากเริ่มต้นจะขุดคลองริมวัดสมอราย ย้ายไปแล้วก็ไม่ลืมหลงอยากจะตัดถนนไป
พรให้ตรง ตัดไม่ตรงได้แล้วก็ลืม ยังจะพัวพันให้ถนนนั้นตรงลงไปแม่น้ำให้ได้ จนถึงคิด
ถมคลอง

เมื่อมานึกดูว่านี้จะพยายามถมมันทำไมอีก ปล่อยให้มันเป็นคลองอยู่เช่นนั้น เป็นคูสวน
เราไม่ดีเท่า ที่วัดที่ติดข้ามฟากคลองมาห่าว เราควรจะซื้อเอาเสียแล้วปลูกกอไผ่ลงไปให้แน่น
จะบังวัดบังเมรุอะไรหายสูญหมด ถ้าไผ่มันเข้าหาดันไม้อะไรที่ขึ้นเร็ว ๆ ทำเป็นป่าให้ทึบให้
งาม ถนนเอาตรงไปพร แต่ที่ปากปลายให้โอนคดเคี้ยวอย่างไรมาให้งามจนถึงดำเนินแพ ซีก
ข้างเหนือเป็นซีกข้างงาม ซีกข้างใต้เป็นซีกตากผ้าอ้อมเท่านั้น ก็จะแล้วกันจะไปนึกทำไมถึงทำ
ขุนนาง ขุนนางวางน้ำอะไรจะมาขึ้น ถ้าเจ้าพระยาสุรศักดิ์เกษจะข้ามฟาก แกกงขึ้นถนนขวาง
อีตาดวงเดือน ซึ่งรถลงไปจอดคอยอยู่ได้ ที่เราจะปล่อยให้รถเข้าไปจอดคอยทำสกปรกเป็นนิว
เซออยู่ในที่ของเราทำไม เห็นเป็นง่ายและไม่เปลืองยิ่งกว่าแต่ก่อน

คลองที่จะผ่านเข้าไปในวัด ซึ่งเป็นที่จะข้ามสะพานอยู่แห่งหนึ่งนั้น เป็นสำคัญกว่าอื่น
ที่ตพานจะทำอย่างไรให้งามและไม่ให้เทอะทะให้รถข้ามได้สะดวก แลให้เรือลอดได้ คลองจะกิน
เข้าไปในวัด พันจากคูวัดขึ้นไปแล้ว สักเท่าใดก็ได้ ไม่ควรจะให้ตพานในบ้านริมน้ำอยู่ใกล้
ถนนสามเสนมากนัก คลองที่จะเข้าวังคงไปแนวคลองวัดเตี้ยวนี้เอง เว้นแต่ไม่ต่อกันกับคลอง
วัดจะทอดลงมาข้างตะวันตกเท่าใดก็ทอดได้ เอาแต่ให้เรือเดินสะดวก ตกลงเป็นเปลี่ยนเล็กถนน
ตรงเป็นถนนคด เล็กคลองตรงคลองคดเท่านั้น ทำให้ทางที่จะคิดง่ายขึ้นทุกอย่าง

นั่งๆ ดูบนพระที่นั่งอำภรณ์สูง แลไปได้ไกลถ้ามีเรือสูงๆ ถึงจะลี้กห่างเข้ามาจากน้ำก็
คงแลเห็นแม่น้ำดูก็จะสบายอยู่บ้างไว้สำหรับแปรสถาน ขอให้บอกให้ช่างที่เขาเขียนระวางความ
พยายามที่จะทำให้ถนนตรงให้ได้เสียอีกอย่างหนึ่งเห็นจะเบาขึ้นมาก คดไปให้งามทั้งคลองทั้งถนน
เถิด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๒๒๒๗

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

ลองนึกดูเรื่องตำหนักแพมีอีกทางหนึ่งที่จะคิดได้ เมื่อปลดเปลื้องความลำบากอื่นได้
หมดแล้ว เหลืออยู่สิ่งเดียวแต่สะพานซึ่งเป็นสะพานสามเสนสะพานหนึ่ง สะพานต้นถนนโบพรในที่
ตำหนักแพสะพานหนึ่ง ยังเกาะอยู่ด้วยสะพานหลังนี้ และถ้าจะทำสะพานสูงก็เปลืองที่ จะเป็น
สะพานหกก็เปิดปิดลำบาก ถ้าเลิกสะพานหลังนี้เสียได้ นับว่าเป็นหมดข้อรังเกียจแท้

ทางที่จะเลิกได้นั้นมีอยู่ทางหนึ่งดังนี้ คือเอาคลองที่จะมีลือกกลับมาที่คลองวัดราชาธิวา
ศอย่างเก่า คราวนี้ไม่ขุดกินเข้าไปข้างวัด ขุดกินฟากข้างเราฟากเดียว ช่วยถมฝั่งของวัดที่
แหงๆ เว้าๆ ให้เรียบเสียด้วย คลองยื่นขึ้นมาจนถึงท้ายคูวัด พันนั้นจึงโอนไปข้างเหนือ ให้
มาตรฐานเหมาะกับเราที่จะให้เข้าในวัง ถ้าทำเช่นนี้คลองสั้นลงมาก งดสะพานเปิดปิดสะพานสูง
ได้ ถ้าจะมีคลองฤๅสระในสวน ใช้เป็นท่อสพานรากเปิดแต่น้ำเข้ามา ฤๅเรือลัดลอดเข้าออกได้

แต่ส่วนคลองข้างใต้ซึ่งเป็นลำรางอยู่แล้วเดี๋ยวนี้ ขุดเข้ามาจนถึงบ้านจางวางฝึภาย เอา
โรงเรือไว้ข้างใต้ เพราะจะใช้เข็นลงน้ำอย่างเช่นพระยารพงษาว่าโรงเรือนั้น กั้นเขตโรงไฟฟ้า
เป็นที่ไว้เรืออย่างเดียว ไม่มีลือกข้างริมแม่น้ำ ถ้าจะให้น้ำเต็มไปเพียงไร ใช้เปิดน้ำในคลองล
อกข้างเหนือลงไป บางที่เช่นนี้จะเป็นที่เรียบร้อยได้ ให้เขาลองร่างอย่างนี้มาอีกแปลนหนึ่งใช้
เส้นดินสอ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๒๓๐
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

ซึ่งกะตัวนายด้านทำงานที่สวนใหม่นั้นดีแล้ว สงสัยว่าถมเขาเพิ่มเติมนำที่พระยา
บริรักษ์นั้น เพิ่มเติมว่าอะไรไม่เข้าใจ ยังเรื่องวิธีจะเบิกเงิน จะจัดการอย่างไร ถ้าให้เป็นไปตาม
เรื่องโยธาวังจะดี เงินจะต้องใช้เวลาไม่อยู่ครั้งนี้น่าจะได้สั่งเสียให้ตลอด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๓๐๙ก

ที่มา จดหมายเหตุการณ์ก่อสร้างและซ่อมแซมพระที่นั่งวิมานเมฆ

กระทรวงวัง

ที่ ๔/๙๗

โยธาวัง

วันที่ ๙ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์, ทราบ
ฝ่าพระบาท.

ด้วยพระยารพษ์พัฒน์มีหนังสือนำส่งรายละเอียดค่าสิ่งของตกแต่งตำหนัก ๖
ตำหนักที่เกาะสนใหญ่เงิน ๕๙๒๖ บาท ๔๓ อัฐ กับรายการกันฝาห้องในพระที่นั่งวิมานเมฆ
๕๓๖ บาท ๔๕ อัฐ การซ่อมปลับปลาที่เหลือจากรื้อที่สวนดุสิต ๑ หลังเงิน ๕๐๒ บาท ๑๖ อัฐ
ตั้งรายละเอียด ๓ ฉบับถวายกับหนังสือนี้

ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง เมื่อมีโอกาสขอได้นำทูลเกล้า, ถวายขอรับพระราชทานพระบรม
ราชนุญาตเงิน ๓ รายนี้เบิกจ่ายต่อไปด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

พระยาบำเรอภักดิ์

รหัสเอกสาร ๒๔๔๑๐๓๐๗๗

ที่มา จดหมายเหตุการก่อสร้างและซ่อมแซมพระที่นั่งวิมานเมฆ

ที่ ๗๗

รายการละเอียด การกันฝาห้องในพระที่นั่งวิมานเมฆ ดังจะมีรายการ
แลจำนวนเงินแจ้งต่อไปนี้

รายการ	เงิน		รวม	
	บ.	อ.	บ.	อ.
<u>การกันฝาห้องพระที่นั่งวิมานเมฆ</u>				
ค่าแรงเงินช่างไม้กันฝาจากบุผ้า ๔ ฝา				
รวม ๒๓ แผ่น	เหมาเงิน	๙๑	-	
ค่าบานพับทองเหลือง ๑๘ อัน	"	๒	๑๖	
ค่าตะปูเกลียว ๑ ห่อ	"	-	๓๒	
ค่าตะปูลวดตีฝ้า	"	๔	-	
กุญแจลูกบิด ๓ อันๆ ละ ๑ บาท ๑๖ อัฐ	"	๓	๔๘	
ค่าแรงเงินทาน้ำมันกอกฮอ ๒ แรง	"	๓	-	
ผ้าสีเขียวกรูบานเพ็ยมกันฝา ๓ ฝา				
หลาละ ๔ บาท ๔๕ หลา	"	๑๘๐	-	
ค่าไม้สักทำรั้วประตูแลทำบานเพ็ยมกรูผ้า				
คิดเป็นไม้นี้ยกละ ๔๐ บาท ๕ ยก				
๑๕ วา สอกคืบ ๔ นิ้ว	"	๒๓๘	๓๕	
ค่าไม้สักทำคร่าวเพ็ยมคิดเป็นไม้นี้ยกละ				
ละ ๓๘ บาท เป็นไม้ ๕ วา ๓ สอก	"	๑๓	๔๒	
รวม	เงิน		๕๓๖	๔๕

(ลงชื่อ) วรพงษ์พิพัฒน์

รหัสเอกสาร ๒๔๔๑๐๓๐๙ค

ที่มา จดหมายเหตุการก่อสร้างและซ่อมแซมพระที่นั่งวิมานเมฆ

นาม พระยาบำเรอภักดิ์ ที่ ๔/๙๗

รับวันที่ ๙ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ลงวันที่ ๙ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ใจความ พระยารพษ์ส่งรายงานลเอียดค่าสิ่งของทำการต่างๆ ว่างสวนดุสิตมาขอรับพระราชทานเงิน

พระราชกระแส	หมายเหตุ
ให้จ่าย	

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๓๑๓

ที่มา พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

สวนดุสิต

วันที่ ๑๓ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง บริพัตร

เมื่อไปยุโรปตามอ้วนมาชวนให้ซื้อเครื่องอาบน้ำอีเล็กทริส ดูเหมือนได้เอาเงินล่วงหน้าไปเสร็จแล้ว ของควรจะมาตั้งแต่ไม่มาถึง แกกัผัดเพี้ยนอะไรไปต่างๆ จนเวลาไปยุโรปเลยไม่เห็นพูดถึงอีก นั้นอย่างหนึ่ง

ครั้นเมื่อเวลาไปอยู่โฮเตลไกเซอร์ฮอฟเมืองเบอร์ลิน ไปเอาเครื่องไฟฟ้าสำหรับนวดมาอีกอย่างหนึ่ง เอะอะว่าไปไหนจะเอาตามเสด็จ แต่เมื่อออกจากเบอร์ลินแล้วก็ไม่ได้เห็นเครื่องนั้นอีก เพราะไม่มีเวลาจะใช้

ครั้นเมื่อไปอยู่ฮอมเบค ได้ไปที่โรงเครื่องตัดแลทูป ที่ใกล้โกชาวิลเลียมแบด ไปชอบเครื่องบางอย่าง เห็นจะสัก ๒ สิ่งๆ ๓ สิ่ง จะต้องการ ตาอ้วนเป็นเจ้าของเข้าไปอีก

ครั้นมาบัดนี้ไปรษณีย์เบอร์ลินบอกมาว่าเครื่องต่างๆ อะไรเหล่านี้มาถึงตัว ก็ไม่เข้าใจว่าจะตั้งอย่างไร จะต้องไปหาใครเขามาตั้ง จะให้ตั้งแห่งใด พอยังไม่รู้ว่าสิ่งของมีอะไรบ้าง เพราะของเขาส่งมาถึงใคร บัญชีบัญชีเป็นอย่างไร ไม่ได้หมดทั้งนั้น จึงยังไม่ได้สั่งว่าการไร บัดนี้มีเฟดเดอริชตินผู้หนึ่ง เป็นอินนิเยร์มาหากรมหลวงนครศ ถามถึงที่ตั้งแลพูดถึงเรื่องเงิน ซึ่งกรมหลวงนครศไม่เข้าใจว่าเรื่องราวเป็นอย่างไรกันเลย ยิ่งร้ายไปกว่าพ้ออีก

เพราะฉะนั้นจึงขอให้เจ้าเป็นธุระ ใต้สวนแลจัดการเรื่องนี้ให้ตลอดสักที่ ตั้งแต่ตาอ้วนมาจนกระทั่งอินนิเยร์ผู้นี้ ว่ารายสิ่งของมันมีอะไร ต้องการที่ทางอย่างไรบ้าง เป็นธุระให้ตลอดไปจนถึงเรื่องที่จะใช้เงินอย่างไรให้เป็นสำเร็จเด็ดขาดไปทั้งเรื่อง

ส่วนที่ซึ่งจะตั้งนั้น ถ้าเครื่องเท่าที่เห็นตามที่กล่าวมาข้างต้น อาจจะตั้งได้ที่ห้องแถว ข้างห้องเครื่องโมเตอร์ที่พระที่นั่งอัมพรได้ทุกอย่าง ให้พาเจ้าอินนิเยร์นั้นมาตรวจดูที่ ทั้งหมด ๒ คนปลูกษาหาๆ คิดตั้งขึ้นที่คงจะพอ เว้นไว้แต่รูปพรรณมันจะผิดคาดผิดหมาย จึงค่อยคิดขยับขยายต่อไป การที่จะเข้าออก กะที่อย่างไรให้พร้อมด้วยกรมหลวงนครศ เป็นผู้ที่จะสั่งมหาดเล็กให้ ได้ส่งหนังสือกรมหลวงนครศแลชื่อออกมาในซองนี้ด้วยแล้ว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๓๑๕
ที่มา พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

สวนดุสิต

วันที่ ๑๕ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

บริพัตร

ตามที่ได้จัดการกะที่ตั้งเครื่องนวดนั้นถูกต้องดีแล้ว ที่เข้ากรโجمแลทำคาโบลิค ควรจะตั้ง
ได้ในห้องสรงชั้นกลาง เพราะห้องนั้นกว้าง แต่จะกะวางที่อย่างไรให้มาดูที่ ได้บอกหลวงศักดิ์ไว้
ให้พาขึ้นมาดูแล้ว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๓๑๙

ที่มา พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

สวนดุสิต

วันที่ ๑๙ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง บริพัตร

ฟังไม่ยากเข้าใจว่าเขาจะแก้อย่างไร ซึ่งต้องใช้สายพานมาตีพื้น จะยกพื้นอีกชั้นหนึ่ง
กรรมง ที่จริงถ้าหากว่าปลูกเสียใหม่หลังหนึ่ง เหมือนอย่างเช่นที่ฮอมเบ็ด อันที่จริงก็เรือนฝากระ
ดานพอจะไม่สิ้นเท่าไร ที่สั่งให้ตั้งในห้องแถวนี้ก็เพราะหมายว่าตั้งกับพื้นได้ แต่นี้ได้ตกลงกับเขา
เสียแล้วก็ช่างเถิด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๓๒๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๒ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

มาคิดดูครอบครัวเรามันมีแต่จะน้อยลงไปทุกที นานเข้าคงแยกย้ายกันไป
กำแพงที่คิดจะกันย่อออกไปที่สวนสุนันทาเล็กเสียดีกว่า ถ้าไปเล็กภายหลังจะเข้าแปลน
กันยาก ด้านเหนือจะเป็นชอกเขาที่ทิ้งร้างเปล่า แก้วขยายเสียเวลานี้ยังมีเวลาที่จะขยับขยายได้
เพราะลงมือปักทางข้างใต้ไปก่อน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๓๒๗

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง พระยาสุขุม

เรื่องที่จะทำงานกระทุงรากเวลากลางคืนนั้น ไม่มีที่ขัดข้องอะไรเลย เวลากลางคืนเสียง
คงดังกว่ากลางวันหน่อยหนึ่ง แต่ไม่ดังกว่าปืนอาฎานา และไม่มากเหมือนไม่เดือดร้อนอะไร
อย่าให้วิตกเลย ยิ่งเร็วได้ยิ่งดี

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๕๐๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

พระที่นั่งในสวนสุนันทานั้น ตามความคิดที่กะเดิมเห็นจะโตนัก จะทำไม่แล้วได้ ควร
จะคิดใหม่เล็กแต่อร์เสีย คงแต่ปราสาทหลังหนึ่ง จัตุรมุขหลังหนึ่ง กับห้องพระโรง ถ้าจะให้ดี
ให้พานายหุ้มมาคิดกันอีกสักเวลาหนึ่ง ถ้านิ่งๆ ไป กรมหลวงนริศจะซ้ำอีก จนไม่ได้ลงมือ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๔๐๖

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

แม่เล็กที่บ้านลูกชายเล็กเดี๋ยวนี้ที่ไม่พอว่าก็ต้องอยู่ในเรือนหมด รถโมโตคาก็ต้องจอดไว้ได้ฤๅน ใจความจะเร่งเอาที่บ้านถ้าไม่ได้ที่บ้านจะขอขยายเข้าไปในสวนข้างหลัง จะปลูกเองก็เสียดายว่าไม่ใช่ที่เป็นสิทธิ์

การที่จะให้บ้านยังหาที่ไม่ได้ แต่ที่จะขยายบ้านเดี๋ยวนี้เข้าไปในสวนนั้นไม่ขัดข้องอันใด ให้ไปตรวจที่แลกะเขตรให้

การที่จะปลูกสร้างนั้นถ้าจะเป็นการจำเป็นสำหรับผู้ที่มาอยู่ต่อไป จะทำถาวรก็ควร ถ้าเป็นแต่การที่จะใช้เฉพาะบุคคลอื่นจะไม่ต้องการควรจะเป็นแต่โรงเรือได้ อย่าทำถาวรใหญ่โตไว้สำหรับร้าง ถ้าจะทำอะไรให้ทำแผนที่มาบอกให้รู้ก่อน

วันนี้จะไปดูที่ปลูกต้นประดู่ริมถนนดวงดาว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๔๐๘

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

ต้นประตูที่จะปลูกริมถนนดวงดาวนั้นมานี้ๆ ดู ปลุกบนขอบถนนสลัดกับขนุนเห็นจะไม่
งาม ข้างถนนจะรุ่งโรจน์ไปแถบหนึ่งคงเป็นขนุนรายอยู่แถบหนึ่ง จะเป็นปากก็ใช้บ้านก็ใช้ ทั้งร่อง
ถนนเข้ามาอยู่หว่างกลางต้นไม้ที่จะปลุกต่อออกไป สู้ให้ไม้รายริมถนนกับทั้งรางน้ำคงอยู่
ตามเดิมไม่ได้ ประตูเอาเข้าไปปลุกเสียตามแนวรั้วไผ่ดีกว่า ให้ปักไม้เสียใหม่

สยามินทร์

ถ้าไปสวนห้องเครื่องต้นอยู่ที่ไหน ให้พระยาวรพงษ์ค้นให้พบ ถ้าตกว่าจะต้องหลีก ฤฯ
ขุดดีนัก

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๔๒๐
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๒๐ ก.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

ลำไยลูกใหญ่ที่นางมรกฏเอามา นั้น เดี่ยวนี้เขาไปหาต้นได้แล้วแต่ไม่กล้าจะขุดขอคนไป
ขุด เจ้าของชื่อนายทอง บ้านอยู่คลองวัดประดู่ มีกิ่งตอนลงดินไว้ได้ ๖ ปี สูงประมาณ ๑๐ ศอก
มีกิ่งตอนติดต้นอยู่ ๒ กิ่ง นางมรกฏรับจะให้คนนำไป ต้นไม้เล็กนิดเดียวเราขุดได้ง่ายๆ ให้ขอ
คนนำไปขุด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๔๒๓

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

จดหมายฉบับนี้มาถึงเจ้าเพราะนึกว่าอยู่ย่านกลางระหว่างพระยาสามภพและตุ๊ก ทั้งเป็นผู้ถือแผนที่แลเคยพูดกันเข้าใจง่ายขอให้สมมุติว่าถึงตุ๊กด้วย ถึงพระยาสามภพด้วย ขอให้กำหนดคำที่จะกล่าวต่อไปนี้ให้ชัดเจน

ข้อที่ ๑ เดิมเมื่อตอนหัวค่ำตุ๊กบอกว่า พระยาสามภพว่าดำหนักกรมหลวงบดินทรยาวไป จะต้องตัดเสียห้องหนึ่ง

จึงวินิจฉัยกันลงว่า ที่ริมคลองคูหน้าโบสถ์ไม่ควรจะต้องไว้ชาน ถ้าเลื่อนออกไปปลูกถึงริมคูซึ่งเว้นไว้ ๘ ศอก ดำหนักนั้นคงจะลงได้ เพราะผิดกันอยู่ ๕ ศอกเท่านั้น

ข้อ ๒ เวลาตุ๊กนี้กรมหลวงนริศรบอกว่า ตัวอย่างโบสถ์ที่คิดจะเลื่อนประตูกำแพงแก้วช่องกลางย่านตามยาวนั้น ไปข้างตะวันตกอีก ๕ ศอก ถนนจึงกลับใกล้คูเข้าไปอีก ๕ ศอก กลายเป็นที่ขาดถึง ๑๐ ศอก

ถ้าจะปลูกห่างคูเช่นกะลัดห้องเช่นอย่างที่พระยาสามภพคิดจะต้องลด ๒ ห้องเหลือกะฏิ แต่ ๓ ห้องเท่านั้นกระไดขึ้นจึงจะตรงนอกชานนำกะฏิเล็ก ๒ หลัง

กรมหลวงนริศรวินิจฉัยให้อาณนดำเข้าไปกลางกุฏิ เพราะเหตุที่มีถนนริมชายคาสกัดอยู่แล้ว แต่ใจเข้าไม่รักเลย เหตุด้วยป่าที่ปลูกมาเป็นแถวก็คงจะต้องเว้นช่องถนน เมื่อเดินตามถนนก็แลลอดเข้าไปใต้ถนนทางมอะไรไม่ได้ จะเห็นแต่ไก่ค้อยอะไรต่างๆ .....

ข้อ ๓ ด้วยเหตุฉนั้นที่เดี๋ยวนี้เลื่อนไปริมคูแล้วยังขาดอยู่ ๒ ศอก จะเบียดกุฏิพระภัทรมุขให้ใกล้สมเด็จพระพุฒาจารย์เข้าไปอีก ๒ ศอกไม่ได้ฤฯ ถ้ากลัวจะเบียดท้องพระโรง เลื่อนท้องพระโรงให้ห่างออกไปข้างใต้สักสักก็ทำได้ ให้ปักสุนยถนนเลื่อนจากประตูเดิมไปอีก ๕ ศอก ตรงห้องที่ ๒ ตั้งแต่หน้าโบสถ์เข้ามาแล้วจึงวางกุฏิ

ข้อ ๔ ถ้าสิ้นบิตจริง ๆ ต้องตัดกุฏิลงเป็น ๔ ห้องอย่างพระยาสามภพว่า ถ้าเช่นนั้นอย่างไรๆ ก็ขอ ขอให้พิจารณาวินิจฉัยข้อที่ว่านี้ให้ตกลงเสียก่อนเวลาที่จะไปดูงาน

ข้อ ๕ บรรดาถนนที่จะไปชนกุฏิ จะต้องเว้นต้นไม้แล้วจำต้องจะให้ไปชนกระไดทั้งนั้นอย่าให้เข้าไปชนใต้ถนน ถ้าไม่ชนกระไดก็ให้ลอดไปชนกำแพงริมน้ำที่เดียว เพราะฉนั้นถนนหลัง

โบสถ์ต้องชนกระไดแห่งหนึ่ง ถนนตรงหน้าโรงเรียนข้ามซึ่งเข้าไปชนสระ แล้วแยกไปตามขอบสระ
ชนกระไดขึ้นกุฏิทั้งสองข้างซึ่งจะเป็นกุฏิหม้อหรือไปปลุกนั้น

ข้อ ๖ กรมหลวงวชิรญาณรับสั่งว่า ท้ายแถวกุฏิข้างตวันออกอยากจะทำให้มีผู้ใหญ่อยู่ เห็น
ว่าถ้าให้พระครูปลัดอยู่เห็นจะดีกุฏิของเธอปลุกอยู่ในกลางหมู่หลังใหญ่กว่าเพื่อนทำอย่างใหม่
ถ้าเอากุฏิหลังนั้นมาปลุกลงในที่ซึ่งคิดจะปลุกต้นยางริมคู ด้านหลังปลุกนอกถนนหลังกุฏิ
เหมือนอย่างท้องพระโรงกรมหลวงบดินทรช่วยแก้ไขเพิ่มเติมกุฏิเดิมเสียให้ตีบ้าง เหมือนอย่าง
มาเป็นผู้เฝ้าลานวัดอยู่ที่หลังสระก็เห็นจะดี ให้วัดกุฏินั้นไว้เขียนรูปห้องไว้ให้ดู พรุ่งนี้จะไปกะที่
ให้ ได้ปลุกต้นหมากรากไม้ประจบเห็นจะงามขึ้นอีก ดีกว่าแลออกมาเห็นสวนร้างๆ ข้างหลังวัด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๕๒๘

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

ฉบับนี้เป็นที่ ๒

สวนดุสิต

วันที่ ๒๘

ในการที่จะกะกุฎิยาก อย่างนี้ถึงถนนแลต้นไม้ จะปลูกอย่างไรก็ปลูกไป ทำทางเลี้ยว
เป็นหลืบไปในต้นไม้เช่นร่องไม้หอมก็ได้ ถ้ากะไม่ลงกับถนนจริงๆ ก็ให้เอาดั่งนั้น

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๕๑๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุมนัยวินิต

คิดเห็นว่าที่สพานข้ามคูหลังวัด มีประตูใหญ่เต็มถนนจะแลดูงามทั้งข้างถนนและข้าง
แม่น้ำ แต่รากประตูจะต้องทำพร้อมกับสพาน จึงจะมั่นคง เวลานี้กำลังลงมือทำรากสพาน
จึงต้องรีบร้อนมาก ขอให้ขยายรากด้านข้างในวัดให้กว้างออกไปสำหรับที่จะรับเสาประตู จะ
เขียนรูปประตูโดยด่วนทันทีที่ไม่สำเร็จได้ จึงขอบอกเป็นคำเงื่อนไขพอเข้าใจไว้ชั้นหนึ่งก่อนดังนี้
ประตูนั้นจะทำสามช่อง เป็นเสาอิฐปูนสี่เสา กว้างรวมทั้งสามช่อง ๖ วาเท่าถนนแลสพาน ชุ้ม
ของประตูจะทำด้วยไม้ เพื่อให้เบา โดยสูง ๕ วาไปหา ๖ วา ที่ซึ่งจะตั้งประตูนั้น ควรจะ
สังเกตุดังนี้ คลองหลังวัดฟากข้างในจะลงเขื่อนอิฐห่างจากเขื่อนเข้าไปศอกหนึ่ง จะปักหลัก
อิฐเป็นรั้ววัด ประตูนี้จะตั้งศูนย์กลางได้หลักอิฐสี่ รากที่จะต้องการสำหรับรับประตูกว้าง
๕ ศอกยาวเต็มตามกว้างของถนน ได้ส่งรูปสเกชพอให้เป็นที่เข้าใจคำเงื่อนไขมาด้วย ขอให้ช่วย
ทำรากสำหรับประตูนี้ติดต่อเป็นแห่งเดียวกับสพาน ค่ารากประตูแลตัวชุมประตู จะใช้เงินใน
การปฏิสังขรณ์ ไม่ต้องเกี่ยวแก่เงินศุขาภิบาล

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๕๑๔

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๔ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุมนัยวินิต

ประตู่ใหญ่วัดราชาธิวาสนั้น เขียนรูปขึ้นแล้ว มีข้อขัดข้อง ถ้าจะทำเต็มถนน ๖ วา
ต้นไม้จะบัง จึงคิดเห็นว่าน่าจะต้องลดให้แคบเข้า ถ้าประตู่แคบเข้าแล้ว ตพานกว้างถึง ๖ วา
จะไม่งาม บางทีจะต้องลดตพานให้แคบเข้ามาเพียง ๔ วา ในการที่จะขุดรากตีเข็มตอนใน ๔
วา ทำได้ไม่ขัดข้อง แต่นอกออกไปอีกข้างละวา ขอให้รอไว้ฟังตัวอย่างประตู่ให้สำเร็จก่อน คง
จะรู้ได้ในวันสองวันนี้ ที่รีบบอกมาเสีย เพื่อจะกันไม่ให้ลงเข็มในที่ซึ่งบางทีจะไม่ต้องก่อ แต่ถ้า
เห็นว่างานยังไม่ถึงเวลาที่จะเสียหาย อย่าเพื่อบอกมองซิเออเดอลามโฮเตียเลย ไว้เมื่อได้แบบ
ประตู่จะลดตพานแคบเข้ามาเท่าใด จึงบอกเมื่อนั้นครั้งเดียวแล้ว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๕๑๗

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๑๗ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

เขาร้องทุกข์ว่าที่สวนซึ่งไปรื้อรั้วไว้ไม่ทำให้แล้ว
ทางถนนราชวัดคนก็เดินได้ตลอดโขมยกันสบาย ท้องร้องที่ทำไว้ก็พัง มอบหมายอะไรก็
ไม่ได้ มอบทิ้งไว้คาราคาซัง

ให้เร่งกันรั้วกันถนนราชวัดเสียให้เป็นตอนๆ แลวัดที่มาให้ได้มอบให้เสียให้สำเร็จ
ภายใน ๗ วันนี้ รั้วที่กันร่วางนางอ่อนกับนางเอิบก็เดินลอดได้ พี่น้องเป็นแต่ด้วบ้างไม่ได้เป็นพี่
น้องกัน เรือนนางเอี่ยมจะรื้อไป ฤจะทำแลงให้ใหม่ก็ทำให้เสียแต่ในร่วางนี้ให้กันรั้วแลมอบ ที่
ให้ได้ภายใน ๗ วัน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๖๑๒
ที่มา พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว. บุ้ม มาลากุล)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาอนุรักษ

นั่งดูอยู่บนพระที่นั่งอัมพร เห็นต้นตาลที่วัดเบญจมบพิตรกระช่นไปไม่เป็นพุ่ม จะเป็น
ด้วยเปลี่ยนใบยอดหรือด้างกัน ขอให้ขึ้นตรวจดูสักที

สยามินทร์

กรุงเทพฯ

วันที่ ๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๗

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุขุมนัยวินิต ขอพระราชทานกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชอาญาไม่พินเกล้าฯ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาหลวงวันนี้ พระราชทานพระกระแสเรื่องก่อกฤษ์พระที่นั่งอนันตสมาคมนั้นแล้ว พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

เรื่องนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์หลายวันแล้ว รับสั่งว่าคำจากนั้นก็ จะทรงร่างและจะทรงเตรียมเงินแล้วด้วย แล้วรับสั่งให้ข้าพระพุทธเจ้าหารูปต่างๆ เช่นรูปพระที่นั่งอำพรแลรูปวัดเบญจมะบพิตรเป็นต้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เตรียมไว้แล้ว

อนึ่งนอกจากนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้เตรียมแผนที่พระที่นั่งอนันตสมาคม สำหรับจะบรรจุในหีบ ๑ กับหีบสำหรับบรรจุด้วย ๑ เกரிய ๑ ไม้กระทุ้ง ๑ ศิลาพระฤกษ์ ๑ ส่วนอิฐปิดทองนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ รับสั่งว่าจะทรงจัดเอง ที่ได้รับพระราชทานเตรียมไว้เพียงเท่านี้

ควรมิควรสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สุขุมนัยวินิต ขอเดชะ

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๘๐๒๗
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

รู้ๆไม่ว่าการก่อฤกษ์นั้นต้องมีคำจากฤกษ์บรรจุ ถ้าจะนั่งอยู่เช่นนี้ .....คงจะไม่กระดิก
เอง ถ้ากระดิกขึ้นมาเองเมื่อไรที่ฝนจะตกมากน้ำจะท่วม ถึงจะไปเขย่าเข้าแล้วน้ำกลั้วจะไม่เรียง
เองส่งถวาย

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๐๘๐๓ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง พระยาสุขุม

ได้ส่งร่างคำจากฤกษ์ฤกษ์อย่างตามบุญตามกรรมพอแล้วไปมาให้สำหรับเติม
ความตอนที่ว่าสร้างอย่างไร จะได้ย่นเวลาให้สั้นเข้า หากไม่กว่ากรรมสมมติจะรอให้พบตัวพระยา
สุขุมเข้าไปถึงในออฟฟิศ จะช้าโดยเยตต่อไป ต้นปลายนั้นมันไม่ยากบาคอะไร ถ้าหากว่ากรรม
สมมติทำไม่ไหว ส่งกลับเข้ามาเรียงให้ก็ได้ เวลานี้กำลังเขียนอะไรที่สำคัญอยู่กว่านี้ จึงงดไว้
ไม่ได้เรียงให้สำเร็จไปที่เดียว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๐๘๐๓ข
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาสุขุม

หนังสือไปถึงข้าเกินประมาณ การซึ่งว่าแก้ไขตกลงแล้วจะเป็นประการใดเดาไม่ถูก มี
ภาษาฝรั่ง of เติมลงไปคำจากฤก ไม่ได้ทักท้วงไว้คำหนึ่ง ใจข้าถ้าจะพูดภาษาไทยก็
ภาษาไทย ถ้าจะเรียนข้อความจากภาษามคธ ฤกภาษาอังกฤษ ก็ต้องเรียนให้สนิทในทาง
ความแจ่มแจ้งเป็นภาษาไทย ถ้าจะแปลภาษามคธ ฤกภาษาอังกฤษลงเป็นภาษาไทย ก็ให้ถูก
บทพยัญชนะแลลิลิตแห่งภาษา แต่เช่นกรมท่าแปลอังกฤษ กรมหลวงวชิรญาณแปล
ธรรมจักร จะกลับอ่านเป็นภาษาเดิมได้โดยง่ายเช่นนั้นจึงจะดี ถ้าคาบลูกคาบดอก พูด
ภาษาไทยใช้วิภัติปัจจัยมคธ เขียนภาษาไทยใช้ศัพท์อังกฤษ ไม่ใช่เพราะไม่มีคำเพราะจะให้
ไพเราะเช่นนี้ ข้าเห็นเถนงุ่มง่ามฤกโชติเต็มที แต่ข้อที่แต่งเป็นภาษาไทยแท้ มันก็ชวนจะเร่ร่ำ
เพราะเหตุว่าคนทุกวันนี้ไม่ได้พูดภาษาไทย พูดฝรั่งบ้าง แจกบ้าง ลาวบ้างปนกันกับภาษาไทย
เมื่อฟังไทยล้วนเข้าก็เร่ร่ำเป็นธรรมดา จึงไม่ใคร่สมัคที่จะเรียงหนังสืออะไร เพราะเดินตาม
ภาษาไม่ทัน

ข้อซึ่งว่า.....รับว่าได้คำจากฤกที่จะบรรจุนั้น บัดนี้ได้ส่งเข้ามาแล้ว คือคำจากฤกก่อ
ฤกษพระที่นั่งวิมาณเมฆ แลพระที่นั่งอัมพร ถามว่าจะเอาอันไหน ถ้าหากว่าจะทำให้ใหม่ก็
ขอให้เรียงออกไป ประกาศตั้งกรม ๓ องค์ ตั้งเสนาบดีคนหนึ่ง ประกาศพระราชพิธีรัชมังคลา
ภิเศก พระฉับหนึ่ง คฤห์ฐฉับหนึ่ง มันก็ตกลงอยู่ข้าเป็นดาอาลักษณ์สำหรับเรียง จะเอาดี
มาแต่ไหน ข้าคำตอบแอดเดรสมกุฎราชกุมารก็อีกฉับหนึ่ง ล้วนแต่ต้องเตือนทุกแห่ง จึงต้อง
ส่งเข้ามาให้ทำ หาไม่ก็ทิ้งไว้พรงนี้ก็จะถึงงานจึงจะมาเรียกเอา เมื่อมันมีคนๆ เดียว รับแต่ลูกยอ
เขาร่างรำไป การงานอะไรก็คั่งค้างไปหมดไม่มีเวลาจะทำ ใครๆ เขานอนเล่นสบาย เจ้า
แผ่นดินตกกายไปคนเดียวเช่นนี้ ถ้าหากว่าตายเสียใครจะทำ มันก็ต้องประกาศว่าช่วยไม่ได้ฤก
นี้จะทำอย่างไรกันอย่างนี้

สยามินทร์

ประกาศพระบรมราชโองการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมสวนดุสิต

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๕๑ พรรษา จุลศักราช ๑๒๗๐ ปีวอกสัมฤทธิ์ศก รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชวิวงษ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศกสืบพระบรมราชสันตติวงศ์เป็นลำดับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๕ ในมหาจักรกับริบรมราชวงษ์ ซึ่งได้ประดิษฐานแลดำรงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อันเป็นบรมราชธานีใหญ่ในประเทศสยาม ทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้แหลมลาวประเทศ มลายูประเทศ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แสดงความนี้ไว้ว่า ทรงพระราชดำริห์ว่า จำเดิมแต่ได้สร้างสวนดุสิตมาบรรจบครบ ๑๐ ปี มีพระที่นั่งอัมพรสถาน พระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งอภิเศกดุสิตเป็นที่ประทับสำราญพระราชฤทัย เสด็จประทับอยู่ที่วังสวนนี้โดยมาก พระที่นั่งที่ได้สร้างไว้ไม่กว้างขวางพอแก่การพระราชพิธี แลการซึ่งเป็นราชประเพณีอันควรจะทำในวังนี้ได้

อนึ่งพระราชนิเวศน์สถานอันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นไว้ในพระบรมมหาราชวังเบื้องบูรพทิศ มีนามสมญารวมยอดว่า อภิเนาวนิเวศน์ ชำรุดทรุดโทรมจะซ่อมแซมไม่ได้ เหตุด้วยการปลูกสร้างในเวลานั้นเป็นเวลาเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ยังหาช่างที่เข้าใจการทำให้มั่นคงถาวรมิได้ จึงชำรุดทรุดโทรมไปโดยเร็ว เหลือที่จะเยียวยาแก้ไข จึงจำต้องรื้อลงเสียทั้งสิ้น นามพระที่นั่งทั้งหลายนั้นจึงได้สูญไป ครั้นจะก่อสร้างขึ้นใหม่ในพระบรมมหาราชวัง ตามแบบอย่างใหม่ให้ถาวรยืนยาว ภูมิสถานซึ่งจะสร้างพระที่นั่งนั้นก็เป็นที่เล็กขัดเยียดกัน จะทำให้งดงามได้โดยยาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้งดการก่อสร้างพระที่นั่ง ส่วนซึ่งเรียกว่าอภิเนาวนิเวศน์นั้นเสีย ยกนามพระที่นั่งบางองค์มาพระราชทานแทนไว้ในสวนดุสิตนี้ เช่นพระที่นั่งราชฤดี พระที่นั่งสีตลาภิรมย์ ตำนันราชฤทธิรุ่งโรจน์ ทรงพระราชดำริห์จะสร้างท้องพระโรงขึ้นใหม่ แทนท้องพระโรงฝ่ายบูรพทิศ ซึ่งมีนามปรากฏว่า พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวังนั้น ในเบื้องบูรพทิศแห่งพระที่นั่งอัมพรสถาน จึงพระราชทานนามตามพระที่นั่งเดิมว่า พระที่นั่งอนันตสมาคม ให้คงนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระที่นั่งอันเป็นท้องพระโรงไว้แต่ก่อนนั้น การที่จะสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุโขมนัยวินิต เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ อันภายหลังได้ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล ซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้า

พระยายมราช เป็นแม่กองจัดการก่อสร้างพระที่นั่ง ทำเป็น ๒ ชั้นมียอด ๗ ยอด ยาวแต่มุขทิศ ตะวันออกจดทิศตะวันตก ๒ เส้น ๑๖ วา ๑ ศอก กว้างแต่มุขด้านใต้จดมุขด้านเหนือ ๑ เส้น ๔ วา ๓ ศอก สูงแต่พื้นดินถึงพื้นชั้นล่าง ๑ ศอก ๑๑ นิ้ว แต่ชั้นล่างถึงพื้นชั้นบน ๙ ศอก สูงแต่พื้นชั้นบนถึงเพดาน ๙ วา ๒ ศอก รวมสูงตั้งแต่พื้นดินถึงยอดใหญ่องค์กลาง ๑ เส้น ๔ วา ๓ ศอก

การทำรากพระที่นั่ง ใช้เครื่องเจาะแผ่นดินเรียกว่า กอมแปร์โซล ของบริษัทฝรั่งเศส วิธีทำคือ มีเสาปักจั่นแล้วมีเครื่องจักรดึงลูกตุ้มเหล็กปลายแหลม หนักประมาณ ๒ ตัน ขึ้นไป สูงจากพื้นดินระหว่าง ๔ วา ๕ วา แล้วปล่อยลูกตุ้มเหล็กนั้นลงมาเจาะแผ่นดิน เป็นหลุมลึกลงไป ๔ วาบ้าง ๕ วาบ้าง ตามแต่จะต้องการ แล้วประสมกองกริด เกลงไปในหลุมจนเต็ม เหมือนใช้เข็มศิลา รวมหลุมที่ได้เจาะลงไปสำหรับเป็นรากพระที่นั่ง ๕๐๑ หลุม เมื่อได้เทกองกริดเต็ม บริบูรณ์ทุกๆ หลุมแล้ว ได้วางเหล็กกลมขนาด ๑ นิ้วซัดเป็นตาตาราง มีช่องกว้าง ๕ นิ้วเต็ม ตลอด ข้างบนเหล็กตาตารางเทกองกริดหนา ๑๕ นิ้ว ตามระหว่างรากพระที่นั่ง ที่จะรับเครื่อง บนที่มีน้ำหนักมาก ได้วางเหล็กขึ้นม่ออีกชั้นหนึ่ง แล้วเทกองกริดหนาซอกคืบ

แผนที่พระที่นั่ง มีสเตอร์ ตมาโย ช่างเขียนนิดาเลียน เป็นผู้เขียนตามกระแสพระบรม ราชโองการ มีสเตอร์ชือาลเลกรี นายช่างใหญ่ เป็นผู้ช่วย พระยาสุขุมนัยวินิต ซึ่งเป็นแม่กอง ก่อสร้าง

ครั้นวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ ซึ่งเป็นรัชมงคลสมัย ที่ได้เสด็จเถลิง ถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศก ดำรงศิริรัตนไชยสวรรย์โดยศุขศิริสวัสดิ์มาครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ ทรงพระราชดำริห์จะให้มีการพระราชพิธีรัชมงคลภิเศกสมโภชศิริราชสมบัติ พระราชวงษา นุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาท สมณพราหมณาจารย์ และอาณาประชาราษฎร์ พ่อค้าพานิช มีความ ซื่นชมในพระบารมี รลึกถึงพระเดชพระคุณพร้อมใจกันสร้างพระบรมรูปถวาย ประดิษฐานไว้ที่ นำพระลานสวนดุสิต จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการเปิดพระบรมรูป แลพระราชทานธง ประจำกองแก่ทหาร ๑๒ กอง แล้วมีการแห่ธมมอเดอคา เปิดถนนประแจจีน แลสะพานเฉลิม ๕๕ แล้วมีการแห่เฉลิมพระเกียรติยศ มีรถประดับประดาต่างๆ ล้วนแล้วไปด้วยเครื่องหมายสรรพ กิจการแลสรรพพัสดุซึ่งเป็นของเกิดมีขึ้นในรัชกาลปัตยุบันนี้ แลพระราชทานเลี้ยงพระราชวงษา นุวงศ์ ข้าราชการพ่อค้าพานิชอาณาประชาราษฎร์ แลมีการมโหรสพสมโภชพระบรมรูปแลศิริ ราชสมบัติเป็นที่รื่นเริงบรรเทิงใจแก่นิกรมหาชนถ้วนหน้า แล้วทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงพระ ราชอุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันได้เสด็จดำรงศิริราช สมบัติในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยาในกาลก่อนทั้ง ๔ พระองค์ แล้วทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีรัชมงคลภิเศกสมโภชศิริราชสมบัติ พระสงฆ์ราชา คณะ ๔๑ รูป เท้าจำนวนปีในรัชกาลเจริญพระพุทธรูป แลสรรพระมูรธาภิเศก แล้วมีพระธรรม เทศนาพิเศษ เป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธา แลเจริญพระราชศิริสวัสดิ์ มีการสวนสนามประชุม ทหารถวายตัว ณ ท้องสนามหลวง ในการสมโภชศิริราชสมบัติครั้งนี้ เริ่มการตั้งแต่วันที่ ๑๐ จน วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ รวมเป็นเก้าวันเป็น อติเรกมโหฬาร

ทรงพระราชดำริห์ว่าการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมซึ่งได้เริ่มทำรามา บัดนี้สมควรที่จะก่อพระฤกษ์ได้แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการก่อพระฤกษ์พระที่นั่งอนันตสมาคม เนื่องในมงคลสมัยสมโภชศิริราชสมบัติด้วย ณวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยรวม ๕๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์

ครั้นวันพุธ ที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ ตรงกับจันทร์คติกาล เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีมอกข์มฤทษิก จุลศักราช ๑๒๗๐ เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๒๕ นาที ๘ วินาที เป็นเวลาศุภฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางศิลาพระฤกษ์สร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนี้

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เขียนกระแสมะบรมราชโองการนี้ บรรจุไว้ในศิลาพระฤกษ์ณวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ จันทร์คติกาล เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีมอกข์มฤทษิก จุลศักราช ๑๒๗๐ เป็นปีที่ ๔๑ ฤกษ์วันที่ ๑๕๖๑๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๑๐๐๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒ ม.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

เจ้าพระยายมราช

ได้ไปดูเครื่องเฟอนิเซอร์ที่มาจากใหม่ นั้น เห็นมีตุ้มเหล็กอยู่ในตุ้มกระจก จึงให้เกิดความสงสัยขึ้นมาเป็นอันมาก ว่าตุ้มเหล็กที่มาครั้งก่อน ๒ ใบ มันจะสำหรับกันตุ้มอย่างนี้เอง แต่ของที่ส่งตุ้มก็จำไม่ได้ว่าส่งอะไร ไม่มีแบบมีแผนอะไรเป็นหลักสักอย่างเดียว ไม่รู้สึกว่สำหรับบรรจุตุ้ม ก็รับเอาล่อยๆ ว่าตุ้มนั้นชื่อมาต่างหากตามแบบ.....เพราะ ฉนั้นมันจึงได้เหมือนกันนักกับใบที่มาจากใหม่ แลมีมา ๒ ใบ เป็นพยานว่าเฟอนิเซอร์ครั้งก่อนได้ส่ง ๒ สำรับ แต่ตุ้มมันหายไปใบ ๑ กับอะไรๆ หายอีกบ้าง แล้วย่อมเสียไม่ยอมติดตามตุ้ม ๒ ใบนั้น เตี้ยวนี้อยู่บนพระที่นั่งใบหนึ่งอยู่ราชฤทธิ์ใบหนึ่ง ซึ่งเอามาใช้ก็เพราะเหตุที่ว่ามันมาเปล่าๆ ทั้งอยู่เปล่าๆ ถ้าจะเข้ากันตุ้มได้ควรจะให้ไปเข้ากันตุ้มเสียตามเรื่องราวของมัน ว่าง ๆ ขอให้เดินไปดูบนราชฤทธิ์ลองเทียบกันดูกับที่มาจากใหม่สักที แต่การที่จะต่อว่าไต่ถามกับตุ้มนั้นไม่มีประโยชน์ เพราะจำไม่ได้สักนิด ยิ่งพูดก็เหมือนยั่วให้ขี้ปด เรากล้าเอาเองดีกว่า

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๑๐๐๓
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๓ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

เจ้าพระยายมราช

ซึ่งได้พยานแน่นอนว่าตู้ชนิดเดียวกับที่ราชฤทธิเป็นผู้สำหรับตู้กระจก ทำให้เห็นนึก
เสียดายของที่สั่งมาคราวก่อน ซึ่งเหมือนกันทั้ง ๒ ห่อง แต่หายไปเสียหลายสิ่งจนต้องสั่งใหม่
นั้นเป็นอันมาก เพราะมันมีพยานว่าตู้ ๒ ใบ จริงๆ ตู้เล็กมันจึงได้มาถึง ๒ ใบ อ้ายเป็ลือกไม้ข้าง
นอกมันพลัดไปเสียข้างไหน ถ้าหากว่าได้ติดตามเสียแต่ต้นมือ ก็น่าจะได้ ปานนี้มันคงหายไป
เป็นของใครที่สิงคโปร์ฤชองกง แต่การมันล่องเลยมาเสียตั้งปีแล้ว ก็ขอกรวดน้ำอธิษฐานให้
ไกลร้อยโยชน์แสนโยชน์อย่าให้หัวผูกเหลวไหลเหมือนอย่างเช่น.....

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๑๑๑๑๗

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๑๗ ก.พ. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาวรพงษ์

เรื่อง เรือนนางตารานั้นให้ร้อนใจ ซ้ำไปกลัวจะไม่แล้ว เวลานี้หนึ่งอยู่เปล่าๆ ให้คิดหรือเรือน
หลังเก่านี้ไปปลูกให้คุณหมอดเสียทีเดียว เมื่อตัวอย่างเรือนใหม่แล้วจะได้ไม่ต้องรอ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๑๒๑๒
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

เจ้าพระยายมราช

เขابอกข่าวเดี๋ยวนี้อ่ากรอบเพดานห้องพระพุทธรูป คือห้องตรงนางเอื้อนขึ้นมา
ร้าวและลั่น น่าสงสัยว่าจะชำรุดถึงรากเสียดอกกระมัง เหตุไฉนจึงเป็นเหมือนกันทั้ง ๒ ชั้น
ห้องนั้นเป็นห้องที่มีพนักงานอยู่จึงได้รู้เหตุ ขอให้ตรวจดูเสีย สิ่งซึ่งสำหรับจะแตกได้ก็มี ถ้าว่า
เห็นจะไม่อยู่เอาลงเสียก่อน

สยามินทร์

๕.๑๒ เอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม พระราชวังดุสิต พ.ศ. ๒๔๕๒

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๐๐๐

ที่มา รล. ร.๕. ก.๑๒ กลุ่มที่ ๘ แฟ้มที่ ๕

จำนวนป้ายถนนที่มีตัวฝรั่ง

- ๑ ถนนดวงตะวันใน
DUANG TAVAN NAI
- ๒ ถนนดวงตะวันน้ำ
DUANG TAVAN NA
- ๓ ถนนดวงตะวันนอก
DUANG TAVAN NORK
- ๔ ถนนดวงเดือนใน
DUANG DUEAN NAI
- ๕ ถนนดวงเดือนน้ำ
DUANG DUEAN NA
- ๖ ถนนดวงเดือนนอก
DUANG DUEAN NORK
- ๗ ถนนฮก
HOK
- ๘ ถนนลก
LOK
- ๙ ถนนสิ้ว
SIEW
- ๑๐ ถนนชัมมีนอก
SOM MUE NORK

- ๑๑ ถนนช่อมือหนู
SOM MUE NOO
- ๑๒ ถนนช่อมือไต้
SOM MUE TAI
- ๑๓ ถนนทับทิมนอก
THAP THIM NORK
- ๑๔ ถนนทับทิมไต้
THAP THIM TAI
- ๑๕ ถนนพุดตานเหนือ
BHUDTAL NUEA
- ๑๖ ถนนเบญจมาศนอก
BENYAMAS NORK
- ๑๗ ถนนเบญจมาศไต้
BENYAMAS TAI
- ๑๘ ถนนใบพอน
BAI BHORN
- ๑๙ ถนนราชวัดไน
RAJAVAT NAI
- ๒๐ ถนนราชวัดน่า
RAJAVAT NA
- ๒๑ ถนนซางฮีไน
SARNG HIE NAI

- ๒๒ ถนนคอเสื่อ
KHOR SUEA
- ๒๓ ดาวข้าง
DAO KHARNG
- ๒๔ พฤฒิบาสนอก
BRIDHIBAS NORK
- ๒๕ ถนนซางฮีนอก
SARNG HIE NORK

ประกาศเรียกวังสวนดุสิต

เป็นพระราชวัง

ด้วยวังสวนดุสิตแต่ก่อนที่ทรงสร้างขึ้นเป็นที่ประทับชั่วคราว ด้วยเงินพระคลังข้างที่
แต่บัดนี้เป็นที่ทรงพระสำราญเสด็จประทับอยู่เป็นนิจสืบมาช้านานแล้ว ทั้งได้สร้างพระที่นั่ง
อนันตสมาคมเป็นท้องพระโรงขึ้นด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียก พระราชวัง ตั้งแต่
รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ นี้ไป

ประกาศมาณวันที่ ๘ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ เป็นวันที่ ๑๔๗๕๘ ในรัชกาลปัต
ยุบันนี้

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๑๐๘

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๙ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

นึกเป็นห่วงอยู่ด้วยเรือนางดาราก เจ้าต้องเข้าใจว่ากำหนดแล้วในเดือน ๑๐ เวลาว่างมา
ไม่ได้ลงมือเสียเดือนหนึ่งเต็มๆ เวลาที่เหลืออยู่ ๖ เดือนเท่านั้นขอให้รีบไว้

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๑๒๓

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๒๓ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

นางดารายากจะได้ศิลาสำหรับจะไปจากถ้ำที่ฝั่งอัมรินทร์ กว้าง ๑๖ นิ้ว ยาว ๓ ฟุต ต้องการ
๔ แผ่น จะหาที่ไหนได้ขอให้ช่วยหาให้ได้เร็วๆ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๑๒๔

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๔ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

.....การพระที่นั่งอนันตสมาคม ควรสรรเสริญพวกฝรั่งจริงๆ ดูไม่ได้มายืน
ชี้นิ้วสำรวจอย่างเช่นนางงานพวกเราเลย เขาทำงานยังค้ำๆ ทำจนมืดไปกับที่ เหมือนอย่าง
ทำงานในอิตาลี ดูๆ แล้วก็เป็นที่พอใจมาก ได้ชมกับมิสเตอร์อาเลกรีดูอยู่ข้างจะปลื้ม.....

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๒๐๑ก
ที่มา หจช. ร.๕ รล.๘.๒๓/๑

นาม พระยาราชรองเมือง ที่ ๘/๕๒๓

รับวันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘
ลงวันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘

ใจความ ขอเรียนพระราชปฏิบัติ เรื่องปลูกต้นไม้ริมถนนหลวง

พระราชกระแส	หมายเหตุ
<p>ต้นขุ่นนั้นใช้ไม่ได้ต้องลงไม้อื่นแต่จะปลูกมาออกกานี้ก็เป็นถนน ซึ่งมีตึก แลรถม้าเดินอยู่มาก ไม้ใหญ่โตขึ้นต้องตัดก็เป็นที่น่า เสียดาย ให้คิดปลูกต้นกุ่มก้ามกรามดีกว่า โดยว่าใหญ่หนักจะตัด ให้พุ่มเล็กลงก็ได้ ตัดเสียทีเดียวก็ได้ ส่วนถนนซิวซึ่งเป็นถนนจะ ไม่มีตึกตามริมถนน และมีต้นไม้ถึงข้างละ ๒ แถว เดิมลงต้น ยางไว้ได้พูดกับพระยามหาเทพคิดจะเปลี่ยนใหม่ พระยา มหาเทพจะเปลี่ยนปลูกต้นกุ่มก้ามกรามนั้น ก็ด้วยหวังต้นไม้ฮอก กีนีกลัวจะไม่พอ แต่เห็นว่าถนนสำคัญที่จะปลูกมาออกกานี้ ไว้อย่างนี้ได้ และจะเป็นพวกเดียวกันตลอดถนนข้างฮี้แลสามเสน ให้เปลี่ยนเป็นปลูกต้นมาฮอกกีนี เมื่อกลัวมาฮอกกานีจะไม่พอ ให้ ต้นกุ่มก้ามกรามไปที่อื่น</p>	

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๒๐๑๖
ที่มา หจข. ร.๕ รล.๘.๒ค/๑

ที่ ๘/๘๒๓

กรมศุขาภิบาล

วันที่ ๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ขอเดชะ ฝ่าล่องธูลีพระบาทปกเกล้าฯ

ด้วยกรมศุขาภิบาล รายงานขัดข้องเรื่องต้นขุ่นว่า ต้นขุ่นที่ปลูกไว้ริมถนนหลวง เมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ในศก ๑๒๗ นั้นตายเสีย ๑๔๖ ต้น ยังคงเหลืออยู่อีก ๔๔ ต้น ต้นขุ่นริมถนนนี้ถึงไม่ใช่ปีน้ำท่วมมากก็คงตายต้องซ่อมมาทุกปี เพราะที่ข้างถนนยังต่ำ กรมศุขาภิบาลได้คิดจะปลูกเพิ่มเติม แต่ที่ข้างถนนนั้นยังต่ำมากจะต้องถมขึ้นให้สูงพ้นระดับน้ำที่เคยท่วมตามที่ได้กำหนดไว้อย่าให้น้ำขึ้นถึงต้นขุ่นได้ต่อไป ถาลงต้นไม้อย่างอื่นที่ทนน้ำนอกจากต้นขุ่นมีต้นมะโฮคินี่เป็นต้น เพราะจำนวนต้นขุ่นที่ยังเหลือก็น้อยแล้วถึงจะซ่อมก็คงไม่งดงามได้ขนาดกัน การจะควรสถานใดเข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานเรียนพระราชปฏิบัติ เพื่อจะได้จัดปลูกเสียในต้นฤดูฝน

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ขอเดชะ

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๒๐๓ก
ที่มา หจข. ร.๕ รล.๘.๒๖/๑

ผู้ร่าง ม.จ.อนุกุล
ผู้ตรวจ เจ้าหมื่นศรี
ที่ ๑๓/๒๒๔

ผู้เขียน นายทรัพย์
ผู้ทวน ขุนจรัส

วันที่ ๓ พฤษภาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง

ได้รับหนังสือที่ ๘/๙๒๓ ลงวันที่ ๑ เดือนนี้ ขอเรียนพระราชปฏิบัติเรื่องจะปลูกต้นไม้ริม
ถนนหลวงในต้นฤดูฝนนี้ ทราบแล้ว

กะตันไม้ปลูกข้างถนน

ถนนดวงตะวัน มขาม ๓๕๒	๕๓ เส้น	ระยะ	๖ วา
ถนนดวงเดือน มขาม ๓๖๐	๕๔ เส้น	ระยะ	๖ วา
ถนนฮก มขาม ๑๙๒	๒๙ เส้น	ระยะ	๖ วา
ถนนลก มขาม ๑๙๒	๒๙ เส้น	ระยะ	๖ วา
ถนนสิ่ว มขาม ๑๙๒	๒๙ เส้น	ระยะ	๖ วา

รวมมขาม ๑๒๘๘

ถนนพุดตาลใน ชมพู่สาแหรก ๖๘	๗ เส้น ๕ วา	ระยะ	๔ วา
ถนนบัว ชมพู่สาแหรก ๙๐	๙ เส้น	ระยะ	๔ วา
ถนนข่มมือใน ชมพู่สาแหรก ๑๐๐	๑๐ เส้น	ระยะ	๔ วา
ถนนโก ชมพู่สาแหรก ๑๐๐	๑๐ เส้น	ระยะ	๔ วา

รวมชมพู่สาแหรก ๓๕๘

ถนนเบญจมาศ ๑๐ เส้น ๑๐ วา รวมวงกลมข้างด้วย ๗ เส้น ๑๐ วา ผ่ากลางวงกลมอีก ๑๐ เส้น
รวมเป็น ๒๘ เส้น

ระยะ	๕ วา	ลำไย	๒๒๔
ถนนบัว ๑๗ เส้น ระยะ	๕ วา	ลำไย	๑๓๖
		รวมลำไย	๓๖๐
ถนนใบพร ๑๙ เส้น	ระยะ ๕ วา	มม่วง	๑๕๒

ถนนทับทิม	๑๐ เส้น	ระยะ ๕ วา	มม่วง ๘๐
ถนนข่มมีอนำ	๑๐ เส้น	ระยะ ๕ วา	มม่วง ๘๐
ถนนข่มมีนอก	๑๐ เส้น	ระยะ ๕ วา	มม่วง ๘๐
รวมมม่วง ๓๑๒			

ถนนข้างฮีใน	๓๒ เส้น	ระยะ ๕ วา	
ขุ่น ๒๕๖			
ถนนข้างฮีนอก	๑๒ เส้น	๑๐ วา	ระยะ ๕ วา
ขุ่น ๑๐๐			
ถนนดวงดาว	๕ เส้น	ระยะ ๕ วา	
ขุ่น ๒๘๐			
รวมขุ่น ๖๓๖			

ถนนราชวัด	๕๔ เส้น	ระยะ ๕ วา	
กท่อน ๔๓๒			
ถนนพุดตาลนอก	๑๐ เส้น	ระยะ ๕ วา	
กท่อน ๘๐			
รวมกท่อน ๕๑๒			

รวม

มขาม	๑๒๘๘
ชมพู่สาแหรก	๓๕๘
ลำไย	๓๖๐
มม่วง	๓๑๒
ขุ่น	๖๓๖
กท่อน	๕๑๒

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๓๐๐

ที่มา หจช. ร.๕ บ.๘/๖๔

ที่

กระทรวงโยธาธิการ

วันที่ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขาณุกการ
ด้วยหม่อมฉันได้รับรายงานของมิตเตอร์อาเลกรีอินยิเนียใหญ่กรมโยธา ว่า มิตเตอร์ริโก
ตีที่ได้เรียกจ้างเข้ามารับราชการในตำแหน่งนายช่างชั้นที่ ๑ กรมโยธา เงินเดือนๆ ละ ๑๒๐๐
บาท ตั้งแต่เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๑๒๖ มีกำหนดสัญญา ๒๓ เดือน เพื่อให้ช่วยมิตเตอร์
มาญุคิดแบบอย่าง และทำแบบรายละเอียดการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมให้เสร็จนั้น จะครบ
กำหนดสิ้นสัญญาในวันที่ ๓๐ เดือนกันยายนศกนี้ มิตเตอร์อาเลกรีเห็นว่า การทำแบบอย่าง
สร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมในสิ่งที่สำคัญๆ จะทำแล้วได้ในราววันที่ ๑๕ กรกฎาคม ส่วนงานที่
ยังเหลืออยู่ก็เป็นการขยายขนาดแบบตามธรรมดาที่เป็นการไม่สู้ยาก ช่างที่มีวิชาเงินเดือนน้อย
ก็จะทำได้ จึงคิดว่าควรที่จะบอกล่วงหน้าเลิกสัญญามิตเตอร์ริโกตีเสียก่อนจะถึงกำหนดสิ้นสัญญา
ภายในเวลา ๒ เดือนครึ่ง และจ่ายเงินค่าเดือนทางขากลับให้ ๘๐ ปอนด์ตามสัญญา ให้มิตเตอร์
ริโกตีกลับเสียก่อน จะได้ประโยชน์ทางที่จ่ายเงินเดือนลดลง ส่วนงานที่ยังมีเหลืออยู่ก็จะจ้างช่าง
ที่มีวิชาความรู้แต่เพียงเงินเดือนๆ ละ ๖๐๐ ถึง ๗๐๐ บาททำการแทนได้

ส่วนตำแหน่งนายช่างชั้นที่ ๑ เงินเดือนๆ ละ ๑๒๐๐ บาทนี้จะงดรอไว้จ่ายให้มิตเตอร์
แฟร์โร ผู้จะกลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งเดิมอีกโดยไม่ช้านัก เพื่อจะได้ทำการเขียนในพระ
ที่นั่งอนันตสมาคมต่อไป

ตามที่มีมิตเตอร์อาเลกรีชี้แจงนี้ หม่อมฉันก็เห็นเป็นการชอบด้วยประโยชน์ของราชการ
จึงคิดว่าจะบอกเลิกสัญญามิตเตอร์ริโกตีเสียในเมืองงานที่ต้องการให้เขาทำแล้วเสร็จ ให้ผู้อื่นที่มี
เงินเดือนต่ำๆ ทำการที่ยังเหลืออยู่ต่อไป

ขอท่านได้ทำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย

ควรมิควรสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

นเรศวรฤทธิ์

กรุด, พิมพ์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๓๑๖

ที่ ๔๑/๔๗๐

กรมพระคลังข้างที่

วันที่ ๑๖ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ขอเดชะ ฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

เจ้าพระยายมราชมีจดหมายมาที่ข้าพระพุทธเจ้า จะขอรับเงินสำหรับการทำพระที่นั่ง
อนันตสมาคมอีก ๘๐,๐๐๐ บาท เงินรายนี้ได้รับพระราชทานจ่ายไปแล้ว ๘๖๐,๐๐๐ บาท รวม
กับที่ขอรับครั้งนี้เป็น ๙๔๐,๐๐๐ บาท ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมรา
ชานุญาตแล้ว จะได้รับพระราชทานจ่ายไป

ควรมีครแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า สมมตอมรพันธุ์ ขอเดชะ

๑๗ มิถุนายน ๑๒๘

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ

เวลาบ่ายนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้พบม.ดามาโญญ์ แจ้งว่า แปลนวังจันทน์นั้นยังไม่ได้รับพระราชทานคืนออกมา เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานออกมาเพื่อจะได้ไปถูกษาหาฤกษ์ต่อไป อนึ่งเรื่องจำนวนห้องในเรือนนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้กะให้ ม.ดามาโญญ์เอง และได้ชี้แจงว่าเรือนนั้นต้องการให้มีห้องใหญ่ๆ พอรับแขกและเลี้ยงในเวลามีงานมีการได้บ้างสักสองห้อง เพราะต่อไปจะไม่ใช้วังสราญรมย์เป็นที่มิงงานการเช่นที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ เพราะที่สวนจิตรลดานี้ได้แต่เลี้ยงน้อยๆ คน ม.ดามาโญญ์จึงได้ไปเขียนแปลนมา บัดนี้ ม.ดามาโญญ์บอกว่า มีพระราชกระแสว่าเรือนที่วังจันทน์นั้นใหญ่ไป แต่ม.ดามาโญญ์จะขอหาฤกษ์ข้าพระพุทธเจ้าก่อนจึงจะแก้ตั้งนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงอยากจะทราบกระแสพระราชดำริเสียก่อนว่าเป็นอย่างไร ถ้าแม้ทรงพระราชดำริหว่าโดีไป ในฐานะที่ตัวตึกนั้นทำเป็นสเกลใหญ่ไป ก็จะได้ให้ลดขนาดลงตามส่วนฤกษ์ถ้าห้องมีมากไปอย่างไรก็จะได้ลองจัดแก้ไขดู จำนวนห้องที่ข้าพระพุทธเจ้ากะนั้นได้คิดกะวางตามการที่ต้องใช้อยู่เดี๋ยวนี้ เรือนที่สวนจิตรลดาเดี๋ยวนี้จำนวนห้องไม่ใคร่พอใช้ ต้องขยับขยายหลายชั้นแล้ว คือในชั้นต้นพวกออฟฟิศที่ทำการต่างๆ เช่นกรมวัง กรมคลัง กรมมหาดเล็ก และเลขานุการ เคยให้ทำการอยู่ในเรือนทั้งนั้น เพราะพวกเหล่านี้แบ่งมาตั้งเป็นกิ่ง ออฟฟิศใหญ่อยู่ที่วังสราญรมย์ แต่ครั้นเมื่อข้าพระพุทธเจ้าออกมาอยู่ที่นี้ที่เดียว ไม่ได้เข้าไปอยู่วังสราญรมย์เลย นอกจากเป็นบางครั้งบางคราว จึงจำเป็นต้องออกออฟฟิศต่างๆ ตามมาอยู่ที่นี้ทั้งหมด ที่ทางจึงรู้สึกคับแคบหนักขึ้น ต้องขยับขยายพวกออฟฟิศที่ทำการเหล่านั้นออกไปอยู่ที่โรงซึ่งได้ทำขึ้นใช้เป็นที่คร้วอยู่เดิม แต่เป็นที่ใกล้เรือนนัก กลิ่นคร้วแรงจัด ได้ย้ายคร้วออกไปไว้ในสวนอัมพวา จึงใช้คร้วเดิมเป็นออฟฟิศได้ต่อมา เมื่อการเป็นอยู่เช่นนี้ข้าพระพุทธเจ้าจึงคิดเตรียมไว้ว่าที่วังจันทน์จะต้องมีที่ให้พอไม่ให้ยัดเยียดเหมือนที่นี้

ส่วนเรือนที่จัดลงไว้ว่าจะให้เป็นที่พักหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการนั้น ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอกราบบังคมทูลชี้แจงว่า ในเวลานี้ข้อพระพุทธเจ้าได้รับหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการเลี้ยงไว้หลายคน เพราะเมื่อบิดามารดามาฝากให้ช่วยฝึกสอน ข้าพระพุทธเจ้าก็เสียไม่ได้ ต้องรับไว้ เพราะเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าในเมืองไทยยังไม่มีที่เล่าเรียนชั้นสูงอย่างเช่นยูนิเวอร์ซิตี อันเป็นที่สำหรับกุลบุตรได้มีโอกาสคบหาสมาคมให้รู้จักนิสัยใจคอกันและกัน ซึ่งจะทำให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินต่อไปภายหน้า ข้าพระพุทธเจ้าจึงรับกุลบุตรไว้ฝึกสอนทั้งที่กิริยามารยาทวาจาและความเห็นให้เป็นคนดีมีประโยชน์แก่แผ่นดินต่อไป ผู้ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ฝึกสอนไว้เช่นนี้แล้วได้ส่งเข้ารับราชการอยู่บ้างแล้วและยังหวังด้วยเกล้าฯ อยู่ว่าคงจะมีได้ส่งต่อไปอีก ผู้ที่ได้ส่งไปแล้วโดยมากเจ้ากระทรวงมักยินดีรับ เพราะเป็นที่เชื่อถือว่าเป็นผู้ได้รับความฝึกหัดดีไปแล้ว แต่ขอ

สำคัญในการที่จะฝึกหัดให้ติดต้องให้ผู้ศึกษานั้นมีความเต็มใจที่จะเรียน ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ทำนุบำรุงอย่างดี ประสงค์ว่าเมื่อได้รับความเลี้ยงดูอันดีแล้ว จะได้มีใจละเอียดแก่ความซื่อและความประพฤติอย่างเลวทรามต่ำช้า การที่เลี้ยงดูดีเช่นนี้ย่อมต้องเปลืองทุนทรัพย์บ้างเป็นธรรมดา แต่ข้าพระพุทธเจ้านึกถึงประโยชน์ภายหน้าเป็นที่ตั้ง ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดพยายามเขม็ดแหม่อยู่เป็นที่สุดแล้ว และได้พยายามสั่งสอนกุลบุตรให้รู้จักราคาของเงินด้วย ส่วนดิศขิปลินในหมู่กุลบุตรที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าก็รักษาอย่างกวดขัน เพราะผู้ที่มาอยู่กับข้าพระพุทธเจ้าโดยมากมักเป็นผู้ที่มีอายุกำลังอยู่ในระหว่างหัวต่อ ถ้าแก้ไขดัดสันดานได้ในเวลานี้ก็เป็นคนที่อาจจะดีได้ต่อไป

ที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลขอความยืดยาวเลยมาถึงเพียงนี้ เพราะอยากจะให้ทรงทราบความให้ตลอดว่าความคิดของข้าพระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร เหตุไรจึงเลี้ยงผู้คนไว้มากมายนัก ถ้าข้อความที่กราบบังคมทูลมานี้ เป็นการเหลือเกินมากไปประการใด พระราชอาณาไม่พินเกล้าฯ

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

วชิราวุธ

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๓๒๔
ที่มา หจช. ร.๕ บ.๙/๖๔

ผู้ร่าง.....ผู้เขียน.....นายกระจำ
ผู้ตรวจ.....เจ้าหมื่นศรี.....ผู้ทนาย.....หลวงศรี

ที่ ๙/๔๙๑

วันที่ ๒๔ มิถุนายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๘

ถึงกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์

ได้รับหนังสือมีมายังกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ที่ ๙/๑๓๑๖ ลงวันที่ ๒๔ เดือนนี้ ว่ามิสเตอร์
รีโกตีที่จ้างมารับตำแหน่งนายช่างชั้นที่ ๑ เพื่อช่วยมิสเตอร์ ตมาโยคิดแบบแลทำรายละเอียด
การสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม จะสิ้นสัญญาในวันที่ ๓๐ กันยายน มิสเตอร์อาเลกรีเห็นว่าการ
ทำแบบที่สำคัญจะแล้วได้ในราววันที่ ๑๕ กรกฎาคม งานที่ยังเหลือเป็นการขยายแบบตาม
ธรรมดาไม่ยาก ควรบอกล่วงหน้าเลิกสัญญาภายใน ๒ เดือนครึ่ง แลจ่ายเงินค่าเดินทางกลับให้
๘๐ ปอนด์ตามสัญญา ส่วนงานที่ยังเหลืออยู่จะจ้างช่างที่มีความรู้แต่เพียงเงินเดือนละ ๖๐๐ บาท
ถึง ๗๐๐ บาททำการแทน ส่วนเงินเดือนตำแหน่งนายช่างชั้นที่ ๑ เดือนละ ๑๒๐๐ บาทจะงดรอ
ไว้จ่ายให้มิสเตอร์แฟร์โร ซึ่งจะกลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งเดิมในไม่ช้านัก เธอเห็นชอบ
ตามความเห็นมิสเตอร์อาเลกรี คิดจะบอกเลิกสัญญามิสเตอร์รีโกตีเสียในเมืองงานที่ต้องการให้
เขาทำแล้วเสร็จ แลจะให้ผู้อื่นที่มีเงินเดือนต่ำๆ ทำการที่ยังเหลือต่อไปนั้น เป็นการดีแล้ว

(สำเนา)

ศาลาว่าการนครบาล

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยาบวรราช ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่า
ล่องธุลีพระบาท พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาไว้ถึงเรื่องมิสเดอเฟโรว่า
ได้เตรียมจะเข้ามาเขียนพระที่นั่งอนันตสมาคม ตามที่ได้ตกลงกันไว้แต่ก่อนนั้น บัดนี้
มิสเดอเฟโรได้มีหนังสือมาถึงมิสเดออาเลกรีฉบับหนึ่ง ชี้แจงและแนะนำถึงวิธีการที่จะเขียนต่าง ๆ
กับทั้งมิสเดออาเลกรีกก็ได้อธิบายเพิ่มเติม และมีความเห็นพ้องกับมิสเดอเฟโรด้วย ข้า
พระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวายสำเนาหนังสือมิสเดออาเลกรีแลมิสเดอเฟโรมาด้วยแล้ว

๑ ตามความเห็นของมิสเดอเฟโรนั้นก็เห็นว่า โดมด้านเหนือ ด้านใต้ ด้านตะวันตกผนังหน้า
พระที่นั่งโอรนกับห้องแบ่งเขตควรเขียนรูปที่สำคัญๆ ในเรื่องพงษาวดารกรุงเก่า แลพระราช
พงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อจะเขียนพระราชพงษาวดารนี้ จำเป็นจะต้องให้ใครเรียบเรียง
เรื่องโดยละเอียดให้ แลทั้งมิสเดอเฟโรจะต้องเข้ามาเขียนในกรุงเทพฯ เพื่อจะได้เขียนตามของที่
เป็นจริง

๒ ส่วนผนังแลที่อื่นๆ จะเลือกคัดรูปที่สำคัญๆ ในเมืองอิตาลีมาเขียน แลขออนุญาตทำ
การอยู่ที่ยุโรป ๖ เดือน เพื่อจะได้คัดลอกรูปเหล่านี้ แลหาฤกษ์กับผู้ชำนาญด้วย ส่วนเงินเดือน
มิสเดอเฟโรขอรับพระราชทานเดือนละ ๑๒๐ ปอนด์หรือประมาณ ๑๖๐๐ บาท ตามที่ได้ตกลง
กันไว้ แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ตามคำแนะนำตามคำของมิสเดออาเลกรีกว่า ระหว่างที่
มิสเดอเฟโรทำการอยู่ที่ยุโรปนั้น ควรให้เดือนละ ๑๒๐๐ บาท เท่าที่มีอยู่ในงบประมาณ
กระทรวงโยธาธิการที่กะไว้แล้ว เมื่อเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ จึงจะให้เดือนละ ๑๖๐๐ บาท
ตามที่ขอมมา

๓ เมื่อครบกำหนด ๖ เดือนแล้ว มิสเดอเฟโรจะได้มอบรูปเหล่านั้นให้มิสเดอริกอดดี
ตรวจส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย แลมิสเดอริกอดดีผู้นี้เป็นผู้ที่เขียนแบบพระที่นั่งอนันตสมาคม
กับมิสเดอตามาโดยด้วยกัน ทั้งเป็นผู้ที่เข้าใจเรื่องพระที่นั่งอนันตสมาคมตลอดอยู่แล้ว เวลานี้
มิสเดอริกอดดีอยู่ที่เมืองอิตาลี ข้าพระพุทธเจ้าได้ว่าจ้างไว้สำหรับตรวจบรรดาสิ่งของที่ส่งจาก
ประเทศยุโรป เช่นศิลา แลบัวกับลวดลายอื่นๆ ได้ทำสัญญาตกลงกันจะคิดเงินให้ร้อยละ ๒ จาก
จำนวนเงินค่าสิ่งของที่เขาได้ตรวจ ที่ข้าพระพุทธเจ้าตกลงตั้งมิสเดอริกอดดีเป็นผู้ตรวจเช่นนี้ ก็
โดยเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ศิลาที่จะใช้ในการพระที่นั่งมากมาย มีลวดลายอย่างประณีต ถ้าหากว่า

ไม่ได้ช่างที่เขียนแบบเองคอยตรวจแล้วอาจส่งเข้ามาผิด ต้องมาตัดรอนกันอย่างพระที่นั่งอัมพร
ที่หม่อมราชวงศ์ชิตสังมานั้นอีกจะทำให้เสียเวลาเสียงามไปเสียหมด ทนเสียเงินเสียราว
๑๖๐๐๐ บาทจะดีกว่า

ตามที่มิสเตอร์เฟโรขออนุญาตทำการอยู่ที่ยุโรปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า
ควรอนุญาต เพื่อมีเวลาสืบสวนแลคดีรูปเก๋ๆ ในเมืองอิตาลี เพราะเวลาของเรายังมีพอ

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า ยมราช ขอเดชะ

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๕๐๖
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชนัดดาเจ้าพระยาวรวงศ์ไพบูลย์

สวนดุสิต

วันที่ ๖ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรวงษ์

ตามพระยามหาเทพว่ามออกนี้มีถึงหมื่นพอจะลงได้ ให้จัดที่ปลูกเองเป็นถุกษเสียดัก
แห่งหนึ่ง แต่ไม่ใช่ต้นเดียว ปลูกหลายต้นเป็นคราวหนึ่ง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๕๒๘
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๘ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

วันนี้เขามาบอกว่า กรมวังส่งกระดาษมาสำหรับทำบัญชีสำมะโนครัวในวัง นึกสนุก
ขึ้นมาว่าจะทำสำหรับพระที่นั่งอัมพรเอง ให้ไปขอรับกระดาษได้แต่แผ่นที่เขียนเป็นตัวอย่างมา
๒ แผ่น เสียตายจริงๆ ไม่มีกระดาษจะทำ กลับมาก็จะเกินเวลาเสียแล้ว ข้อที่กล่าวว่ายู่คน
เดียนั้นเป็นแฟลตชั้นหนึ่ง เห็นจะต้องว่ากันทั้งเรือนที่จะมีจำนวนคนจดด้วย

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๖๐๑

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เมืองราชบุรี

วันที่ ๑ กันยายน ร.ศ.๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

ได้รับหนังสือวันที่ ๓๐ การที่มายังไรแจ้งอยู่ในใบบอกถึงมกุฎราชกุมารนั้นแล้ว มาตาม
ทางขัดข้องในเรื่องการกินไม่สู้สะดวกบ้าง ข้อสำคัญนั้นขาดตัวผู้ซึ่งเคยปฏิบัติใช้สรวอยอยู่ใกล้ๆ
กล่าวคือชายอรุพงษ์ เป็นอันขาดใหญ่ไม่มีที่แก้ ให้ความรำคาญ แต่ครั้งเมื่อมาถึงนี้อาหาร
บริบูรณ์ พระยาไกรเพชรแลภรรยาเลี้ยงดูแข็งแรง เป็นคนที่ไม่คลั่งกินหงษ์ สิงห์โต มังกร
เหลือเกิน เห็นจะสบายต่อไป ความปรารถนาที่มาเที่ยวครั้งนี้ อยากรจะตีกินสักเดือนหนึ่ง แต่
ก็พเอินต้องเลื่อนเสียถึง ๒ ครั้ง ทำให้เวลาน้อยไปมาก การเฉลิมพระชนมพรรษาไม่มีอะไรที่
ต้องจัดใหม่ จึงได้เลื่อนออกไปเสียให้เต็มเหยียด กลับไปบางที่จะเข้าอยู่ในพระบรมมหาราชวัง
ทีเดียว คงจะมีเวลาทำงานที่พระที่นั่งอัมพรไปได้จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๒ ขอให้สังเกตไว้

อึ่งมีความปรารถนาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคิดนักคิดหนาแต่ไม่รู้ที่ว่าจะทำอย่างไรเลยนั่งอยู่จน
เดี๋ยวนี้ นั่นคืออยากมีครัวอยู่ใกล้ๆ ที่เก็บของแล้วแลไปทำเองได้ ฤๅนั่งกินเข้าที่นั่นได้ด้วยซ้ำไป
ยิ่งดี ครัวนั้นอยู่กับพื้นแผ่นดินลงไปก็ลำบาก ผู้คนพลุกพล่าน ถ้าอยู่ได้ชั้นบนยิ่งดี แต่ไม่เห็น
ทำที่จะแก้ไขอย่างไร มีชอบกลอยู่แห่งเดียวแต่ที่ตาดฟ้าชั้นกลาง รากโคนมันก็ไม่แน่นอน จะ
ทำกำมลออะไรขึ้นไปตั้งมันก็รุงรัง เดินไกลนักมันก็ไม่คอนวิเนียน ประเดี๋ยวก็จะซีเกียจเลยคิด
ไม่ตกอยู่จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ นัยหนึ่งถึงคิดจะปลูกเรือนใหม่อีกหลังหนึ่ง ต่อทิมแถวนั้นไป ให้เป็น
ที่นั่งที่นอนได้ด้วย แต่ไปขัดข้องเสียด้วยจะโยงยังไร จึงจะมาติดกับชั้นบนได้ คิดไม่เห็น จึงได้
เลยค้างอยู่ ลองบ่นด้วยเจ้าพระยายมราชดูสักที เผื่อจะนึกอะไรได้บ้าง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๖๐๒

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เมืองราชบุรี

วันที่ ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

ได้รับหนังสือวันที่ ๑ ได้ทราบแล้ว

เรื่องไฟฟ้า เมื่อก่อนน่าจะมากรมหลวงดำรงได้มาเตือนให้ทำเพราะเหตุ
ว่า.....ขอให้ตรวจฉลิตพระที่นั่งอัมพรเสียด้วย เสียบ่อยๆ เรื่องพระ
กำเรือบพันกันนี้ ได้เห็นในหนังสือพิมพ์ ว่ามีขึ้นที่ไหนอีกแห่งหนึ่ง น่าจะต้องปราบถึงเจ้าของวัด
ด้วย

ยังฟกอยู่มาก เพราะมาวันแรกเหนื่อยเกินไป เห็นจะหลายวันกว่าจะฟื้น เพราะพื้น
เดิมไม่ดีอยู่ด้วย

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๖๐๓

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

พลับพลาบ้านโป่ง

วันที่ ๓ กันยายน ร.ศ. ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

วันนี้ได้ขึ้นรถไฟไปพระปฐมเจดีย์ ได้พบสิ่งของแลหนังสือที่ส่งมาให้เขารอคอยอยู่ที่
นั้น ได้รับแล้วชอบใจเป็นอันมาก

เรื่องครวเห็นมีอยู่ทางเดียวตั้งเช่นที่ว่า นอกจากนั้นไม่เห็นทางที่จะทำได้ แต่ก็ยังแลไม่
เห็นว่าจะให้งามได้อย่างไร ซึ่งจะให้มิสเตอร์หรือเขาคิดนั้น หวังใจอยู่ว่าจะชอบกล จะเสียอยู่อีก
ทางหนึ่ง ที่เหมาะรับแดดวันตก เวลาที่จะทำครวแลกินเข้ามักจะเป็นเวลาบ่าย สำคัญอยู่แต่
ฉันใดจะไม่บังพระที่นั่ง มีลมเป่าเข้าไปถึงมันชวนจะชุกยี่ดออกไปข้างริมกำแพงพระที่นั่ง
แต่ถ้าห่างออกไปเช่นนั้นก็จะเกิดช้ำเกียจไม่ออกไป ความยากมันอยู่ที่เราบังคับตัวเราเองไม่ได้
แน่ที่เดียวนัก แต่ขอให้ลองคิดดู เพื่อจะแลไม่เห็นทางความคิดนั้นจะทำให้เห็นขึ้น

ได้ส่งของฝากจากพระปฐมเจดีย์มาในซองหนังสือนี้ด้วย คิดถึง ปานนี้เห็นจะกำลังหนาว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๖๒๓ก
ที่มา รล. ร.๕.๑๒ กล่องที่ ๕ แฟ้มที่ ๒

นายบุญ พิมพ์
นายผ่อง ทาน

.ส.เล็กที่ ๑๖/๗๘๓

วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

แจ้งความมายังพระยาเสถียรธำมณีด้วยพระราชนิพนธ์อธิบายภาพเรื่องต่างๆ ซึ่งเดิมโปรด
เกล้าฯ ให้แปลเป็นภาษาอังกฤษแลภาษาอิตาเลียนสำหรับเขียนหนังสือที่วังอัมพรสถานแล้วมา
ภายหลังเป็นอันงดเลิกไม่ได้เขียนนั้น เข้าใจว่าพระราชทานมาที่กระทรวงโยธาทั้งหมด ใน
ออฟฟิศนี้หาได้มีฉบับสำเนาไว้ไม่ เพราะฉะนั้นขอท่านได้ช่วยกันดูว่าจะตกค้างอยู่ที่กระทรวง
โยธาทุกอย่างใด ถ้าค้นได้ขอได้โปรดส่งมารวมทั้งสิ้น ๑๕ เรื่อง เพื่อคัดสำเนาเก็บไว้ในออฟฟิศนี้

พระราชกระแส

ให้ส่งขุนพิพัฒนโกษาเข้าเรื่องไว้กับเรื่องเดิมที่มีภาษาฝรั่งอยู่แล้ว สำหรับค้นต่อไป

(สำเนา)

เรื่องอิเหนา ลมหอบ

รูปที่ปรากฏ คือสวนที่ทำแล้วใหม่ๆ ที่น่าอัศจรรย์เขาใหญ่อันหนึ่งถ้านั้นกว้างใหญ่ เขาได้ทำบานประตูด้วยไม้ทาสีเหมือนหิน แลดูไม่เห็นเป็นประตู ที่สวนนั้นทำลงในกลางป่ากว้างยาวเพียง ๕ เส้น รอบนั้นเป็นป่าทึบ มีทางเข้าไปถึงสวน แต่เฉพาะจุดตัวม้า ข้างบนต้นไม้ครึ้ม มีผู้หญิงอายุประมาณ ๑๘ ปีนั่งบนรถเล็กๆ หุ้มทองฤๅปิดทอง รถนั้นมีคนนั่งข้างท้าย ๒ คน เป็นผู้หญิงอายุราว ๓๐ ปี มีผู้ชายหนุ่มอายุราวๆ กันกับหญิง ๒ คนนั้น ลากรถมีเทวดามาจับองรถลากขึ้นไปบนอากาศมีพยุใหญ่ คนที่ลากรถ ๒ คนนั้นล้มลงด้วยความตกใจ คนหนึ่งกอดต้นไม้ไว้ คนหนึ่งกำเอาอกหญ้ากระหมวดมือเพราะลมแรงเหมือนจะพาตัวเขาปลิวไป เทวดาที่มาลากรถนั้นเขาทั้งหลายไม่แลเห็นสำคัญว่าลมพาไปเอง

เรื่องนั้นคือมีเจ้าชายคนหนึ่ง ได้ลักเจ้าหญิงสาว กับพี่เลี้ยง ๒ คนหนีมาซ่อนไว้ในถ้ำตัวเจ้าชายกลับเข้าไปในเมืองเพื่อจะแก้ความสงสัย นางนั้นเศร้าโศกเพราะต้องจากเจ้าชายอย่างหนึ่ง นีกระแวงเล็กน้อยว่า เจ้าชายนั้นจะแก่งถึงเสีย เพราะเจ้าชายมีผู้หญิงที่รักซึ่งไม่ได้แต่งงานอยู่ ผู้ชาย ๒ คนนั้นเป็นพี่เลี้ยง คนสนิทของเจ้าชายให้อยู่รักษา นาง คนทั้ง ๔ คนนี้เป็นลูกเสนาบดี

(สำเนา)

เรื่อง กากี คุรุอุ้มนาง

พื้นที่เป็นอากาศ มีเมฆหมอก พื้นดินเป็นเมืองเห็นมาแต่ที่สูง ฤาจะเป็นป่าก็ได้ มี
คุรุอุ้มนางลอยไป

ท้องเรื่อง มีคุรุเป็นนกเทวดาชั้นต่ำ รูปร่างแต่เอวขึ้นไปเป็นมนุษย์ แต่ออกแอ่น
มากกว่ามนุษย์ หน้าเป็นมนุษย์แต่ปากมีจะงอยแหลมงุ้มคล้ายนกแก้ว ตาโตโปนเป็นนก มี
แขนเหมือนคนแต่นี้มีมืออย่างตีนนก เล็บเหมือนเล็บตีนนก มีขนสีแดงแก่ๆ ขนพู่แก่้ ตลอด
ทั้งหน้าแลตัว ตามท้องแขนพันข้อศอกออกมา มีขนเป็นครีบบยาวๆ มีปีกบางที่เขาติดที่แขนบาง
ที่ที่หลังเหมือนเทวดาฝรั่ง แต่โดยมากติดที่เอว ตอนล่างเป็นนกทำนองไก่ แต่ขนมีสีสลับมีแว
คล้ายนกยูง ปีกก็เป็นเช่นนั้น ดีนอย่างนกอินทรี เพราะเป็นเทวดา จึงได้สรรวมงกุฏ สวรรค์
ส้อยคอ แลกำไลมือ รัตนาถรณ์ เป็นทอง ชอบเขียนจับนาค คือ งูหงอน เพราะนกนี้เป็นสัตว์กับงู
ถึงมืออุ้มนางตีนยังจับงูได้ นางนั้นเป็นพระมเหสีเจ้าแผ่นดินรูปงามนัก ผิวเนื้อขาวเหลือง
แต่งตัวประดับเครื่องเพชรพลอยทุกอย่างตลอดจนมงกุฏ นางนั้นกำลังตกใจ

(สำเนา)

เรื่องเงาะหาเนื้อ

พื้นที่ในป่าหน้าเขา มีเจ้าคนหนึ่งหนุ่มได้วิชาเรียกเนื้อมาประชุมอยู่มาก มีลูกเจ้าแผ่นดิน ๖ คน เป็นคู่แข่งกันมาขอเนื้อ เจ้าคนแรกขอเชือดใบหู เจ้า ๖ คนยอมกำลังเชือดอยู่

ท้องเรื่อง เจ้าแผ่นดินมีลูกสาว ๗ คน ให้เลือกผัวในหมู่กระษัตริย์ทั้งปวง นางที่ ๖ คน เลือกได้ แต่คนเล็กไม่เลือกไม่ชอบใจ พ่อจึงให้พาคนดำหัวหยิกอย่างนิโกรมาให้ดู นางนั้นเลือกเอาคนดำ แต่คนดำนั้นคือเจ้าที่มีวิชาเรียกเนื้อแปลงมา นางเข้าใจจึงเลือกคนนั้น เจ้าแผ่นดินพ่อโกรธขับไล่ไปอยู่ปลายนา แล้วแกลังสั่งให้หาเนื้อ ใครไม่ได้มาจะฆ่าเสีย ด้วยเข้าใจว่าคนดำเป็นคนพลัดถิ่นมาคนเดียวคงหาไม่ได้ แต่เจ้านั้นมีวิชาเรียกเนื้อ เมื่อ ๖ คนเป็นคู่แข่ง ที่เคยหมิ่นประมาทไปขอ จึงแกลังตัดใบหูให้เจ็บอาย ๖ คนนั้นกลับมาปิดพ่อดาวว่ามีอันตรายกลางป่า ๖ คนนั้นเป็นคนขลาดมาก แลพูดไม่ใคร่จริง เย่อหยิ่งเป็นสันดาน

(สำเนา)

สมุทโฆษ ขาดখন

พื้นที่เพนทเลแลไม่เห็นฝั่ง มีเจ้าชายเกาะตันไม้รอยหักกลางที่ลอยมาได้ ๗ วันแล้วอ่อน
เปลี้ยมาก มีนางเทพธิดาซึ่งมีสายบันเอวเป็นแก้วศรีเมฆ แสงแก้วนั้นจับตัวนางจนเป็นสีน้ำเงิน
ลอยมาในอากาศไม่ได้บิน อุ้มเจ้าชายนั้นขึ้นจากทะเลพาไปสู่ฝั่ง

(สำเนา)

เรื่องสุทนต์ พรานคลังกนิร

พื้นที่ เป็นสระอยู่บนเขา มีบัวต่างๆ กับทั้งผักในน้ำ มีนางกนิร ๗ ตัวลงอาบน้ำ นางกนิรตัวสุดท้ายติดบ่วงซึ่งทำด้วยงูที่พรานโยนไปติดทั่ว

ท้องเรื่อง นั้นนางกนิร เป็นเทวดาชั้นต่ำหน่อย รูปเบื่องบนแต่เอาขึ้นไปเป็นมนุษย์ ตองล่างเป็นนกอยู่ในระหว่างนกยูงกับไก่ ไม่ได้นั่งห่มผ้าเอาดอกไม้ร้อยสรวมเป็นมงกุฎสังวาล เครื่องประดับออกสร้อยคอกำไลมือแลเป็นธรรมดาที่สวยงามอย่างมนุษย์ แต่มักจะงามกว่ามนุษย์ผิว ตัวขาวเหลือง นางที่ติดบ่วงตกใจแลเศร้าโศก อีก ๖ ตัวบินหนี แต่ร่อนอยู่ตามนั้นด้วยเป็นห่วง ตัวที่ติดบ่วง เพราะเป็นน้อง กิริยาแสดงอาลัย พรานนั้นเป็นธรรมดาที่กล่าวว่าเป็นคนรูปร่าง ใหญ่ลำสันหน้าดูร้าย ผิวตัวดำหนวดเครามาก โปกผ้าเป็นเกลียว

(สำเนา)

อุณรุทศุภลักษณ์อุ้มสม

พื้นที่ เป็นอากาศกลางคืน เวลาเดือนหงายสว่าง พื้นแผ่นดิน มีปราสาทเป็นสำคัญ
ท้องเรื่อง มีเจ้าชายองค์หนึ่งเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน เทวดาพามาสมเจ้าหญิงซึ่งเป็นมนุษย์
แต่ยักษ์รับมาเลี้ยงเป็นลูก แล้วเทวดาพาพรากไปเสีย เจ้าหญิงเศร้าโศก จึงใช้นางยักษ์ที่เป็น
พี่เลี้ยง ไปอุ้มเจ้าชายนั้นมาโดยทางอากาศ จะเข้าทางช่องหน้าต่าง นางพี่เลี้ยง ถึงเป็นยักษ์แต่
มีรูปงามเหมือนมนุษย์ เป็นแต่โตกว่า และมีฤทธิ์ลอยไปในอากาศได้ โดยไม่มีปีกทั้งเจ้าชายแล
นางนั้น แต่งตัวประดับเพชรมาก ถูกแสงพระจันทร์แลเห็นพราวพรายมาในอากาศ

(สำเนา)

อุเทนธราษฏุมารตีตพิณ

พื้นที่ เป็นชายเขามีภูฏีฤณี มีฤช็องค้หนึ่ง นางมเหสีเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ลูกเจ้าแผ่นดินซึ่งไปเกิดบนค่าคบไม้ในป่าองค์หนึ่ง ฤช็สอนให้กุมารตีตพิณ หมูข้างยืนอยู่น่าเนินเขานั้นนับไม้ถั่ว

นิทาน

ว่ามีพระมเหสีเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง หม่มผ้าสำสีแดงมานอนอยู่ที่เกย มีนกหัวข้างเขียว นางมาด้วยเท้าไปวางที่รัง นางนั้นตบมือจนตกใจหนีไป นางก็ประสูติกุมารในรังนก ฤช็นั้นมาหากระดูกที่เป็นเดนนกไปต้มซุบกินตามเคย เห็นนางจึงได้รับลงจากต้นไม้ไปเลี้ยง ฤช็รู้ว่าเจ้าแผ่นดินพ่อตายจึงสอนมนต์เรียกข้างให้พร้อมกับตีตพิณ พอกุมารนั้นร้ายมนต์แลตีตพิณข้างก็มาประชุมกัน

ฤช็ นุ่งผ้าทำด้วยหญ้าคา นางแลกุมารก็จงจะใช้นุ่งผ้า หม่มด้วยหญ้าคา แต่เครื่องแต่งตัวเดิมแลผ้าหม่มแดงยังได้เก็บไว้ เวลาที่ตีตพิณจะเข้ามาเมืองกุมารคงจะได้หม่มแดงผืนนั้นประดับเครื่องของมารดา มีแหวนวงษ์หนึ่งเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นพยานให้คนทั้งเมืองรู้ว่าเปนกุมารที่คลอดจากครรภ์นางมเหสีที่นกเขียวไป

พิณ ที่เคยเขียนกันในไทยๆ ใช้รูปกระจับปี แต่พิณอินเดียที่เคยมีผู้เข้ามาตีต รูปทอดลงกับพื้นคล้ายจเข้ แต่ใช้กระจับปีดีกว่าสำหรับคนไทยเข้าใจ

ข้างที่มาประชุมนั้นสิบหมู่ คือ

- ๑ จันทันต์ สีตัวเหมือนเงิน
- ๒ สีตัวเหมือนทอง
- ๓ สีเหลือง
- ๔ สีเหมือนดอกอัญชัญม่วง
- ๕ สีเหมือนไม้กฤษณา
- ๖ สีเหลืองดาแมว
- ๗ สีทองแดง
- ๘ สีขาวใสเหมือนหิมะฤสะโนว์
- ๙ สีเหมือนน้ำ
- ๑๐ สีดำเปนมันเหมือนรัก

อัฐทิศ

- ๑ สีเหมือนเมฆ หูปรบปลายหูจดกันทั้งข้างบนข้างหน้า
- ๒ สีเหมือนดอกบัวขาว
- ๓ สีเหมือนเลือด
- ๔ สีดอกบัวสายแดง
- ๕ สีเขียวเหมือนภูเขาคีแลแต่ไกล งาใหญ่
- ๖ สีหมากสุก หน้ามีกระมาก งามอนชวา

- ๗ สีเขียวเหมือนหญ้าอ่อน ที่กระแดงทั้งหน้าวงแลทอง คอ
๘ สีเมฆเมื่อจวนค่ำ

ถ้ายังไม่พอข้างอีกพวกหนึ่ง ๘

- ๑ สีเหลืองดั่งทอง
๒ สีทองแดง
๓ สีธรรมดา แต่หูปรบกันถึงข้างหน้า
๔ สีธรรมดา หูปรบถึงกันข้างหลัง
๕ “ ” เล็บเท้าละ ๕ ทั้ง ๔ เท้า
๖ “ ” งามขาวสูงกว่างซ้าย
๗ สีดำสนิทไม่เปนมัน
๘ สีเหลือง หางเหมือนวัวยาวจดดิน
อีกพวกหนึ่งเรียกว่าคชาธาร ตั้งแต่ ๑ ถึง ๑๑ สีดำธรรมดา

- ๑ งามขาวอ้อมวง
๒ งามขาวอ้อมมาข้างซ้ายวง งามซ้ายอ้อมมาข้างขวาวง ปลายงอนกลับขึ้นไปหาปาก
๓ มีงาข้างเดียวแต่ขวา
๔ ตัวดำ งาดำ
๕ งาดันรวมกันปลายแยกเป็นข้างละ ๒ เหมือน ๔ งา
๖ งามขาวทับงาซ้าย
๗ เท้าหน้าสูง เท้าหลังต่ำ ขาเรียว
๘ ปลายงาแดงทั้ง ๒ ข้าง
๙ เดินชูวง
๑๐ น้าอกใหญ่
๑๑ ปลายงาพองจดกัน แต่ข้างขวาทับซ้ายหน่อยหนึ่ง
๑๒ สีสังข
๑๓ สีดอกบัวหลวง
๑๔ สีใบตองอ่อนดากแห้ง
๑๕ ข้างดำธรรมดา แต่รูปสั้นลำทั้งตัว งาโตเสมอไพรปาก
๑๖ รูปร่างเดียว งามแลเห็นพันไพรปากเหมือนไข
๑๗ รูปร่างเดียวกัน งามเหมือนปลีกกล้วย
๑๘ งามแลวง หางจดแผ่นดิน
๑๙ สีเหลือง
ถ้าไม่พอยังมีอีก แต่กลัวจะเหลือ จึงรอไว้ทีหนึ่ง

(สำเนา)

เรื่องพระอภัย

เมื่อถึงเกาะแก้วพิสดาร

พื้นที่ เกาะในกลางมหาสมุทรที่นั่น เป็นที่มีช่างออกซึ้นเอง มีฤๅษีอยู่องค์หนึ่ง มีคนชาติต่างๆ ที่เรือแตกว่ายน้ำรอดไปขึ้นที่เกาะนั้น มากด้วยกัน อาไศรยพระฤๅษีอยู่ มีลูกเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งไม่มีอาวุธอันใดนอกจากปี ที่เงือกกับเด็กคนหนึ่ง หน้าเป็นยักษ์ว่ายน้ำ มียักษ์ใหญ่ตัวหนึ่ง เดินท่องไปในทะเลไล่ตามจับ

เรื่องนิทาน

เจ้าชายลูกเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งเรียนวิชาเป่าปี่ให้คนนอนหลับ เมื่อไปที่ชายทะเลแห่งหนึ่งกับพวกพ้องได้เป่าปี่ขึ้น พวกพ้องหลับ มีนางยักษ์ขึ้นมาพาเจ้านั้นลงไปในถ้ำ แล้วแปลงตัวเป็นคน ได้เป็นเมียเจ้าอยู่ด้วยกันจนมีลูก ลูกนั้นรูปร่างเป็นคนแต่หน้ามีเค้ายักษ์ ผิวเขียวเหมือนยักษ์ ภายหลังเจ้านั้นได้ทำไมตรีกับเงือก ๒ คนผิวเมียแลลูกสาวเงือกได้พาหนี แต่พ่อแม่ ๒ คนอายุมากมาไม่ไหว ยักษ์จับกินเสีย เจ้านั้นจึงได้ขี่เงือกลูกสาวมากับลูกชายว่ายน้ำตาม พอถึงเกาะยักษ์ก็ถึง แต่พระฤๅษีกันไว้ไม่ให้ยักษ์นั้นขึ้นเกาะได้ นางเงือกนั้นกายตั้งแต่บัดนั้นมาเป็นคน ผมปล่อยาว ตั้งแต่บัดนั้นเอาจไปเป็นปลาไม่มีตีน

(สำเนา)

เรื่องรามเกียรติ์

พื้นที่ ปาดอห่ง ที่ในอากาศ มีลิง ๒ ตัวๆ หนึ่งสีเขียว ตัวหนึ่งสีแดง รมกันด้วยพระ
ขรรค์ พื้นดินมีฤๅษีหนุ่ม ๒ คน พี่ชายผิวเนื้อเขียว กำลังก่งธนูพาดลูกจะลั่น น้องชายผิวเนื้อ
เหลืองยืนอยู่ข้างหลัง

นิทาน

ลิงตัวเขียวชื่อพาลี ว่าเป็นลูกของพระอินทร์ ได้รับนางจากพระอิศวรให้แก่น้องชายเป
นรางวัลที่ยกเขาพระสุเมรุ ได้สาบาลไว้ต่อหน้าพระอิศวร ว่าถ้าไม่เชื่อตรงต่อน้องให้ต้องศรพระ
นารายณ์ แล้วไม่คงอยู่ความสัตย์เลี้ยงนางนั้นเป็นเมีย ลิงตัวแดงว่าพระอาทิตย์เป็นบิดา แต่
ร่วมมารดากับพาลี เป็นอุปราชในเมืองขีดขิน เมื่อเพลापาลีรบกับกระบือในถ้ำ เห็นโลหิตไหล
ออกมาใส่ด้วยฝนตก จึงเอาหินปิดปากถ้ำเสียตามคำสั่งของพาลี เพื่อจะซ่อนความอาย แต่
กลายเป็นพาลีไม่ได้ตาย กระบือนั้นตาย จึงได้ขับสุครีพน้องชายนั้นเสีย ในขณะนั้นเป็นเวลา
นารายณ์อวดตาลเป็นพระรามออกมาอยู่ป่า บวชเป็นฤๅษี สุครีพจึงไปหาขอให้มายิงพาลีตามคำ
สาบาล แต่ในเวลาที่จะยิงนั้นกำหนดแน่ไม่ได้ ว่าตัวไหนเป็นพาลีตัวไหนเป็นสุครีพ ด้วย
ผลัดเปลี่ยนกันเร็วนัก พระรามจึงเอาผ้าแดงผูกข้อมือสุครีพเป็นสำคัญให้ขึ้นไปรบกันใหม่ แล้ว
จึงยิงถูกพาลี

เครื่องแต่งตัว

พระรามนั้น เป็นฤๅษีออกไปจากเมือง คงจะนุ่งห่มผ้าด้วยป่านปอข้อมผาด และมีหนัง
เสือตะพายบนบ่าข้างซ้ายโอบลงมาใต้แขนขวา โปกศีตะด้วยผ้าเหลืองสูงขึ้นไป น้องชายแต่ง
อย่างเดียวกัน ฤๅษีทั้ง ๒ คนนั้น ถึงว่าได้บวชแล้ว ยังถือธนูมีลูกตะพายแล่งคนละ ๓ ดอก
และพระขรรค์คนละเล่ม สรวมรองเท้าทำด้วยหญ้า ลิง ๒ ตัวนั้น พี่ชายเป็นเจ้าของดิน น้อง
ชายเป็นอุปราช แต่งตัวอย่างเจ้าแผ่นดิน นุ่งผ้า มีมงกุฏสรวมศีตะ ถือพระขรรค์ทั้ง ๒ คน
รมกันด้วยพระขรรค์ สีที่แดงแลเขียวนั้น คงจะไม่ใช้สีแดงแลเขียวชัด แต่งหมั้นเขียวหม่น
เมื่ออยู่ในอากาศที่สูงจึงแลไม่เห็นถนัด

(สำเนา)

เรื่องสุวรรณหงษ์ ชมสวน

พื้นที่ เป็นสวนมีดอกไม้มาก มีลูกเจ้าแผ่นดินรูปร่างงามองค์หนึ่ง พราหมณ์หนุ่มรูปร่างเป็นผู้หญิง แต่แต่งเป็นผู้ชายอายุคราวเดียวกับเจ้าชายคนหนึ่ง มีพราหมณ์อายุมากรูปร่างไม่งาม เป็นคนใช้ของพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง

ท้องเรื่อง เจ้าชายคนหนึ่งเล่นว่า ไปตกลงที่ปราสาทเจ้าหญิงเมืองอื่น เจ้าชายนั้นเดินตามสายป่านไปเพื่อจะตามเอาตัวว่าว ไปถึงปราสาทก็ได้รับรักใคร่กันกับนางแล้วกลับมา รุ่งขึ้นไปอีก คนในเมืองเจ้าหญิงรู้ จึงได้เอาหอกขัดจันทน์หว้าไว้ที่หน้าต่าง พอเจ้าชายไปเหยียบจันทน์หว้า หอกก็ลั่นถูกแต่ไม่ตายทันที รีบเดินกลับมาเมือง พอถึงเมืองก็ตาย นางรู้ข่าว จึงได้หนีบิดามารดามาหลบอยู่กลางทาง พระอินทรลงมาแปลงให้เป็นพราหมณ์ แลให้นำมันสำหรับทาที่แผล ให้แผลหายแลได้ชีวิตคืน เมื่อเดินมาพบยักษ์ได้สู้กันยักษ์นั้นแพ้พราหมณ์ สัมคจะไปด้วย จึงได้ให้แปลงตัวเป็นพราหมณ์ รูปร่างที่แปลงนั้นชั้น คือ อ้วน ที่ต้นคอเนื้อนูนสูง ที่ตาตอกเป็นปมใหญ่ ผิวเนื้อดำ ผมรุงรัง ครั้นเมื่อถึงเมืองแล้วรับเข้าไปรักษา เจ้าชายนั้นฟื้นขึ้น จำได้ว่าเป็นเจ้าหญิงที่เป็นเมีย แต่รูปร่างเป็นผู้ชาย เจ้านั้นได้พยายามหลายอย่างที่จะให้รู้แน่ว่าเป็นผู้หญิงฤๅผู้ชาย ในการทดลองอย่างหนึ่งนั้น พาไปที่สวน เพราะว่าถ้าเป็นผู้หญิงคงรักดอกไม้ นางนั้นก็ใส่สีแดงอาการชื่นใจ ทำเป็นไม่รักดอกไม้ แต่ได้เผลอบ่อยๆ เจ้านั้นก็ยิ่งสงสัย แลได้หยอกเินพราหมณ์นั้นเหมือนเป็นเมีย โดยสำคัญใจว่าเมีย พราหมณ์แก่นั้นคอยขัดขวาง ให้เจ้าชายนั้นต้องเกือบ่อยๆ

(สำเนา)

เรื่องไชยเชษฐ

พื้นที่ เปนตีกออยูริมวัง มีลูกเจ้าแผ่นดินคนหนึ่งกับพี่เลี้ยง ๔ คน เดินไปตามถนน มี
แมวตัวหนึ่ง ออกมาเต็นระบำเยาะเย้ย

นิทาน

เจ้าชายมณุษย์คนหนึ่ง ไปแต่งงานกับลูกเลี้ยงของยักษ์ ด้วยนางนั้นเปนมณุษย์ นาง
นั้นเลี้ยงแมวไว้ตัวหนึ่ง พามาอยู่ด้วยที่เมืองผัว เจ้าันถูกคำยุยง ชับนางนั้นกลับไปเมือง
ครันเมื่อเจ้าแผ่นดินบิดาทราบ จึงบังคับให้ไปตามนางนั้นกลับมา เจ้าันไปถึงเมืองด้วยความ
ทุกขร้อน เดินจะเข้าไปในวังเพื่อจะขอโทษพ่อตา แมวนั้นรู้ จึงออกมาเยาะเย้ยเต็นรำ เจ้าัน
ปลอมโยนแมวต่างๆ

(สำเนา)

เรื่องคดี

เมื่อเผาพระขรรค์

พื้นที่ เป็นแม่น้ำข้างฝ้ายเหนือ ปลายแหลมมีหาด อยู่หน้าวัง เมืองนั้นเป็นเมืองร้างไม่มีคน มี
เจ้าชายองค์หนึ่งลงอาบน้ำกับเจ้าหญิงซึ่งเปนเมีย มีผู้หญิงแก่ กองไฟเผาพระขรรค์อยู่ในที่ไกล
ที่ริมหน้านั้นมีถาดล้างหน้าแลครอบสำริดน้ำสระหัว ๒ ใบ พานผ้านุ่งห่ม เจ้าชายนั้นกำลังจะล้ม
เจ้าหญิงตกใจวิ่งมาที่เจ้าชาย

ท้องเรื่อง

ฤๅษีได้ชุบวัวตัวหนึ่งให้เป็นเจ้าชาย ให้พระขรรค์เล่มหนึ่ง เอาชีวิตร์ของเจ้าชายนั้นไว้
ในพระขรรค์ เพื่อจะไม่ให้ผู้ใดฆ่าตาย เจ้านั้นเที่ยวไปถึงเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งมีนกใหญ่กิน
ประมาณมาจิกคนตายแล้วกิน ที่ตายไปก็มาก ที่หนีก็มาก จึงเป็นเมืองร้าง เหลือแต่ลูกสาว
เจ้าแผ่นดินสอนอยู่ได้ เจ้าชายนั้นไปได้นางเปนเมีย แลอยู่ในวังนั้น เจ้าแผ่นดินเมืองอื่นได้ข่าว
จึงใช้ให้ยายแก่ซึ่งเคยเปนคนใช้ของนางมารับนางไป เมื่อยายแก่มาถึงเมืองนั้น ผิดกับที่คาดไว้
ด้วยนางนั้นมีผิว จึงคิดอ่านล่อลวงถาม ได้ความว่ามีชีวิตร์อยู่ในพระขรรค์ จึงแกล้งแนะนำให้
ไปอาบน้ำสระหัวในแม่น้ำ ตามธรรมเนียมของเจ้าแผ่นดินที่เปนขึ้นใหม่ ทั้ง ๒ นั้นยอมตามลง
ไปอาบน้ำ ยายนั้นถือพระขรรค์ไว้ จึงพาเอาพระขรรค์นั้นไปเข้ากองไฟซึ่งได้กองเตรียมไว้ก่อน
เจ้าชายนั้นก็สลบอยู่ที่หาด

(สำเนา)

เรื่องสังขศิลป์ไชย

ผลักลงเหว

พื้นที่ เป็นปากเหวนยอดเขาสูง ฤกษ์อ่อนเขาที่สูง มีเด็ก ๖ คนผลักเด็กคนหนึ่งที่ย่อมนกว่าตกลงไปในเหวฤกษ์จากหน้าผาที่สูงนั้น

นิทาน

มีเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง มีลูกต่างแม่กัน ๘ คน แต่คนที่ ๗ เป็นลูกพระมเหสี โดยคำยุยงของแม่ผู้พี่แกกว่า ๖ คนนั้น พระมเหสีแลแม่ของคนี่ ๘ ต้องเนรเทศกับทั้งลูก ๒ คนด้วย ภายหลังเจ้าแผ่นดินนั้นให้ลูก ๖ คนไปตามน้องสาวของเจ้าแผ่นดินซึ่งถูกลักไป ๖ คนนั้นเป็นคนฉลาด ถึงจะได้สำแดงตัวว่าเป็นผู้ชำนาญในการยิงธนู ก็เป็นการล่อลวง จึงได้พากันไปหาน้องคนที่ ๗ แลที่ ๘ ได้ไปสู่ศัตรู ได้อาร์คินมา เมื่อกลับมาตามทาง พี่ทั้ง ๖ คนนั้นคิดประทุษร้าย เพื่อจะกลับไปบอกว่าตัวไปพามาได้เอง ถึงเวลาที่น้องที่ ๘ ไม่อยู่ จึงล่อลวงเอาน้องที่ ๗ ขึ้นไปเหยียบบนเขา จึงผลักให้ตกเหวฤกษ์เขา

อายุเด็กเหล่านั้น ๖ คนแรก ประมาณ ๑๘ ปีลงมาหา ๑๕ ปี คนที่ ๗ อายุประมาณ ๑๔ ปี ถือธนูทุกคน เว้นแต่คนที่ ๗ ถือสังข์ด้วย เวลาผลักนั้น ได้วางธนูแลสังข์ไว้วิ่งเล่นจึงไม่ได้ถือติดมือลงไป

(สำเนา)

เรื่องมณีพิไชย

เมื่อเวลาไปอยู่ศาลา

พื้นที่ มีศาลาในป่า ต้นไม้ใหญ่รอบ เป็นที่เปลี่ยวสงัด มีผู้ชายลูกเจ้าแผ่นดิน รูปร่าง
แต่ซื่อฉลาด มีผู้หญิงแต่งตัวสวยมาล้อ

ท้องนิทาน

ลูกเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งอายุประมาณ ๒๐ ได้คนที่ไม่ใช่เจ้าเป็นเมีย บิดามารดาจะให้
แต่งงานกับลูกเจ้าแผ่นดินจีน เจ้านั้นไม่ยอม เหตุว่ารักนางคนนี้ เพราะสวยแลมีกลิ่นตัวหอม
แม้จึงได้คิดหาอุบายใส่โทษนาง แล้วขับไปเสีย ในไม่ช้านัก พระมเหสีแม่นั้นลงไปอาบน้ำ ถูก
งูกัดสลบไป นางที่ถูกขับไปนั้น มียาแก้พิษมัจจุ จึงแปลงตัวเป็นผู้ชายเข้ามารักษาพระมเหสีแม่
นั้นกลับฟื้นเป็นปกติ เจ้าแผ่นดินได้บอกไว้ว่า ถ้าหากว่าแก้หาย จะเอาอะไรก็จะให้ หมอง
นั้นไม่รับสิ่งใดสักอย่างหนึ่ง ขอแต่ให้เจ้าชายองค์นั้นไปเป็นคนใช้ชั่วคราว เจ้าแผ่นดินไม่
อยากจะเสียวาจาจึงยอมอนุญาต เมื่อหมองพาเจ้าชายไปถึงป่า ให้อยู่ที่ศาลาดังว่าจะไปอาบน้ำ
แล้วกลับแต่งตัวเป็นผู้หญิงขึ้นมา เจ้าชายนั้นจำได้ว่าเป็นเมียของตน เข้าไปพูดด้วย หญิงนั้น
ปฏิเสธว่าไม่ได้เป็น ว่าเป็นน้องของหมองแล้วแกล้งล้อ ยั่วยวนเจ้าชายให้เกิดความรักมากขึ้น
เมื่อเจ้าชายพูดจาทำอาการกิริยาล่วงเกิน นางนั้นก็ว่าจะฟ้องหมองซึ่งเป็นนายของเจ้าๆ ก็
แก้แกลงแล้ว นางนั้นแต่งตัวเต็มไปด้วยเครื่องประดับ

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๖๒๓๗
ที่มา รล. ร.๕.๑๒ กล่องที่ ๕ แฟ้มที่ ๒

นายบุญ พิมพ์
นายผ่อง ทาน

ส.เล็ก ที่ ๑๒/๗๘๒

วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ทูลพรเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ด้วยหนังสืออธิบายภาพเรื่องต่างๆ สำหรับเขียนหนังสือซึ่งต้องประสงค์นั้น ฉบับไทยค้นไม่พบเห็นจะอยู่ที่กระทรวงโยธา ค้นพบแต่ฉบับคำแปลภาษาอังกฤษ แต่ก็ไม่ครบจำนวน มีอยู่เวลานี้เพียง ๗ เรื่อง อีก ๘ เรื่องบางที่จะตกอยู่ที่กระทรวงโยธา ขอถวายมาแต่เท่าที่มีอยู่นี้ก่อน เรื่องที่ยังขาดอยู่จะได้สืบสวนติดตามต่อไป ถ้าได้เมื่อใดจะส่งถวายภายหลัง

ส่งหนังสืออังกฤษด้วย

คำแปลเรื่องละครเป็นภาษาอังกฤษ สำหรับให้ช่างเขียนหนังสือที่วังอัมพรสถาน มีที่เก็บไว้ ๗ เรื่อง นอกนั้นไม่มีฉบับเก็บ เห็นจะเป็นด้วยไม่ได้คัดสำเนาไว้ เมื่อพรสารสาตราแปลเป็นภาษาอิตาลีแล้ว ส่งให้ช่างต่อไปทุกกระไร

ที่มีอยู่ คือ

- ๑ อีเหเนา
- ๒ กากี
- ๓ เงาะ
- ๔ พรลอ
- ๕ สมุทโฆษ
- ๖ สุทน
- ๗ อนรุฐ

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๖๒๕
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์

ที่ ๑๓/๑๐๒๒

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาวรพงษ์พิพัฒน์

ได้บอกให้ดิลกนพรัฐ ย้ายไปอยู่บ้านมิสเดอบรูเนล แต่ดิลกจะขอให้แก่ประตูบ้านแลสะพานแลถนนสำหรับรถยนต์เข้าออกได้ กับแก่โรงรถแลทำห้องแถวคนใช้ กับขอย้ายตู้หนังสือแลเครื่องเรือนต่างๆ ไปด้วย แลขอแรงคนขน ความแจ้งอยู่ในสำเนาหนังสือที่ส่งมานี้

ให้พระยาวรพงษ์ไปช่วยจัดการแก้ขัดข้องเหล่านี้ให้สำเร็จที่เรือนเก่าว่างให้มอบกรมสมมตตามเดิม จะได้เป็นที่พักพวกออฟฟิศ แต่ดิลกไม่ใช่จะอยู่ตลอดไป ถ้าหากว่าการก่อสร้างซึ่งจะต้องการใช้สำหรับบ้านต่อไปจึงทำเป็นถาวร ถ้าเป็นเฉพาะตัวดิลก ก็ให้ทำเป็นของชั่วคราว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๐๑
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เพ็ชรบุรี

วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ.๑๒๘

ถึง เจ้าพระยายมราช

เวลานี้ช่างรู้สึกคิดถึงจริงๆ เพราะทราบว่าเจ้านายแลข้าราชการเขาออกมาช่วยหลายคน ต้องเฝ้าโยงเสียมาไม่ได้ เวลานี้กำลังปลาทอร้อยนัก จะเลี้ยงกันในเวลาพรุ่งนี้

อนึ่งได้รับโทรเลขปรีนเซสมารีเมืองเดนมาร์ก ซึ่งได้รับโทรเลขบอกเชิญ เพราะเขามีหนังสือเข้ามาว่าปรีนเซสจะมาเข้ามาอีกในฤดูหนาว โทรเลขฉบับนี้บอกว่าลูกชายจะมาด้วยถึง ๓ คน คงจะต้องรับที่อุดร เพราะเราไปอยู่บ้านเขา ชนิดเดียวกันกับโยฮันอัลเบรช จะต้องจัดที่นอนให้พอควรจะคิดล่วงหน้า แต่คงจะเป็นเด็กอยู่ ๒ คน ถ้าจะร่วมห้องกัน แต่มีฉากนั้นก็เห็นจะได้

คิดอยากจะอยู่จนกระทั่งพอเดินได้ ซึ่งเข้าใจว่าจะไม่ช้า เดิมซำก็อาทิตย์หน้า

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๐๔
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

เมืองเพชรบุรี

วันที่ ๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘

ถึง พระยาวรพงษ์

ได้ตั้งนายแหมหนองเป็นหลวงปานีบริหาร สำหรับจะได้เรียกนวด ที่อยู่เดี๋ยวนี้เขาอยู่ที่
นำวัดราชบูรณเข้าตีก็อยู่ ให้คิดอ่านหาที่ให้อยู่ในบริเวณสวนดุสิตสำหรับจะได้เรียกได้ใกล้ๆ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๐๕

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เพ็ชรบุรี

วันที่ ๕ ตุลาคม ร.ศ.๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

ได้มีโทรเลขไปสอบถามมา ให้ประมาณว่าวลติมา จะมาถึงราวสักเมื่อไร ได้รับโทร
เลขตอบว่าประมาณวันที่ ๒๐ ธันวาคม เพราะเช่นนั้นงานของเราต้องรัดมือให้อูตรแล้วเสร็จ
ก่อนวันกำหนดนั้น เวลานั้นแล้ว ให้ลงมือเร่งเสียทีเดียว

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๑๐

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๐ ต.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง เจ้าพระยายมราช

จำนวนแขกที่จะมานั้นมากคนขึ้น จำจะต้องคิดกะห้องหับสำหรับตกแต่งให้แน่นอน
เวลานี้วิ่งเต้นก็ยังไม่ได้ จึงได้วานบริพัตร แลจิริให้เขามาช่วยกันกะที่ นัดให้มาเวลาบ่าย ๔
โมง ขอให้เจ้าพระยายมราชมาพร้อมกันกับ ๒ คนนั้น บางทีจะต้องแต่งไปถึงราชฤทธิด้วย

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๑๒ก

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ ต.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

ได้รับโทรเลขนางดาราวาจะล่องวันที่ ๒ เดือนนำ เพราะฉะนั้นเรือได้ทำการไปถึงไหนแล้วถายัง ถ้าหากว่าพอจะตกแต่งได้ ต้องเร่งลงมือตกแต่งแล้วจะไปดู ต้องให้แล้วเสร็จภายในวันที่ ๑๐ เดือนนำ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๑๒๗

ที่มา พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

สวนดุสิต

วันที่ ๑๒ ต.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง บริพัตร

วันนี้ได้รับหนังสือโยฮันอัลเบรค บอกวันกำหนดจะถึงสิงคโปร์วันที่ ๒๒ มกราคม จึงกะว่าจะถึงบางกอกราววันที่ ๒๗ เมื่อถึงสิงคโปร์จะโทรเลขให้ทราบกำหนดแลชื่อเรือ ผู้ที่มาด้วยนั้น เจ้าเฮนรี่ที่ ๓๓ เมืองวอยแกเรียกว่าคัสชิน แต่ได้ความตามอลมแนกโคธา ว่าเป็นลูกของพี่สาวของดัชเชสอัลลิซาเบท มีโอเบอร์เลฟเตอแนพอนโครนองครักษ์นายหนึ่ง หมอทหารคนหนึ่ง แวลเล็ด ๒ คน

ข้างฝ่ายวัลติมาีลูกมาด้วย ๓ คน แต่จะมีใครมาอีกยังไม่ได้ความ เวลานั้นกำลังลงมือซ่อมมอดูร พ่อยากให้ชายมาพร้อมกับจิริแลเจ้าพระยายมราช คิดกะเสียจะให้ห้องไหนเป็นห้องนอนห้องหนึ่งของใคร คนที่มาด้วยจะอยู่ด้วยกันในที่เดียวได้ฤจะต้องแยก ถ้าหากว่าจะแยกให้อยู่ใกล้ก็มีราชฤทธิเป็นที่ว่าง คิดขยับขยายเสรูวงษ์มาไว้เสียทางหลวงศักดิ์ชั่วคราว แต่จะต้องตกแต่งซ่อมแซมแก้ไขเหมือนกัน สังกตดูโยฮันอัลเบรคคิดมาออกจะเป็นยศๆ เพราะคราวก่อนแกมาอย่างเลวๆ คราวนี้ เปนริเยนต์ เขารับเราก็เปนยศทั้ง ๒ คราว แต่ข้างฝ่ายวัลติมานั้น มาอย่างเงียบแท้ วัลติมากำหนดจะถึงวันที่ ๒๐ ธันวาคม มีระยะห่างกันเหนจะไม่มาซ้อนกัน ดีที่ไม่ต้องจัดเปนเที่ยว ได้ส่งหนังสือโยฮันอัลเบรคออกมาด้วย ได้จดหมายนัดไปให้จิริแลเจ้าพระยายมราชมาพร้อมกันกับชายเวลาบ่าย ๔ โมง อยากจะขอให้คิดกันกับจิริถึงรูปแห่งการรับรอง เปนเค้าเงื่อนทั้ง ๒ ราย ก่อนที่จะให้กรมหลวงนริศคิดต่อไป ขอให้พร้อมกันช่วยคิดอ่านสักหน่อย

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๑๓

ที่มา พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

สวนดุสิต

วันที่ ๑๓ ต.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ชายบริพัตร

ลิมพุดห้องหลังข้างเหนือที่จะกันเป็น ๒ ห้องนั้น กันเป็นห้องอยู่แต่ชั้นบน ชั้นล่างเป็นที่
เลี้ยงโต๊ะ ควรจะให้กว้าง เพราะฉะนั้นไม่ควรจะใช้ผนัง ใช้แต่ฝาไม้ก็ได้

อนึ่งมีความสงสัยขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง กรใดที่เขาแก้ไขใหม่ มันช่างกัดแก้มถึงใจจริง แต่
นึกสงสัย ว่าถ้าข้างน่าจะขึ้นไปชั้นบน จะต้องเดินมาขึ้นทางตัวนอกลุยข้างในละกะมัง ที่จริง
ข้างในก็ไม่ใช้ข้างในแท้ทีเดียวนัก ออกจะเป็นแขกข้างในประมาณว่าเหมือนยังมีฉลองพระชนม์
พรรษา คงจะต้องสวมมณฑิห้องข้างใต้แลห้องวันตก พวกที่อยู่บนพระที่นั่งนั้นเอง คงจะอยู่ข้าง
เหนือทั้งหมด แต่ผู้ที่ขึ้นไปจากเรือนข้างล่างจากเรือ คงจะไปนั่งอยู่ที่ห้องกลางๆที่เฉลียง
กลม ๒ แห่งนั้น ถ้าหากว่าคนข้างน่าแลพระจะขึ้นต้องไปผ่านเฉลียงกลม แลผ่านห้องกลางแล้ว
แปลว่าต้องลุยผู้ที่นั่งอยู่เฉลียงกลมน่าจะเป็นพวกเมียชายเอง ผู้ที่นั่งอยู่ในห้องกลางน่าจะเป็น
เจ้านายผู้หญิง ถ้าจัดการให้เดินอย่าต้องผ่านเฉลียงกลม แลอย่าต้องผ่านห้องกลางเข้ามาให้ลึก
นักเหนจะพอใช้ได้

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๑๕

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๕ ต.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

สุขุมมาแจ้งว่ามีข้อที่ควรตรวจอยู่ที่อุดรเป็นสำคัญ คือถึงน้ำ ที่หลังมานี้มีน้ำใซ้อยู่เพียง
วันละ ๒ ชั่วโมง อีกอย่างหนึ่งนั้นเวลาไขน้ำมา ไหลรั่วตามเพดานเป็นฝนตก ท่อจะแตกหัก
อย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อนี้สำคัญนัก แต่ที่ห้องทรงบนนี้ยังไม่ใคร่เป็นปรกติได้ ถ้าเวลาเจ้าฝรั่งมา
อยู่มีเหตุจะเป็นที่ขายหน้าด้วย ลำบากด้วย

สยามินทร์

วันที่ ๑๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้าฯ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าล่อง
ธุลีพระบาท

ด้วยประตูน้ำสวนดุสิตนั้นยังจ่ายทหารเรือรักษาอยู่ตามเดิม หาได้เปลี่ยนแปลงอันใดไม่
การที่น้ำหน้าเขี้ยวนี้ เพราะน้ำข้างนอกมากกว่าข้างในเวลานั้น เวลาลงลดน้อยกว่าน้ำในเพียง
คืบเศษ การที่ผอนน้ำเสียออกไม่พอกัน เพราะน้ำข้างนอกไม่ลงแห้งเหมือนในฤดูแล้ง น้ำลงถ่าย
ล้างคลองได้ เวลานั้นน้ำเคยเป็นเช่นนี้ทุกปี ช้ำน้ำในคลองสามเสนก็เป็นน้ำชะหญาหน้า ถ้าเวลา
ฝนตกชะสิ่งโสโครกลงไปตามลำคลอง ยิ่งกระทำให้น้ำเสียเร็วเข้า ครั้นจะผอนน้ำข้างนอกเข้าไป
สวนให้มาก ก็เกรงว่าที่หลุ่มจะท่วมแลต้นไม้จะเป็นอันตราย จึงได้ผอนผันการน้ำเข้าออกแต่ที่ละ
น้อยไม่หายเขี้ยวได้ ถ้าเวลาใดมีเวลาน้ำลงมากจึงจะได้ถ่ายคลองได้ แต่ประตูอุดรเวลาน้ำหน้าถ้า
เปิดน้ำหญาหน้าไหลมาก ทางประตูทักษิณน้ำแม่น้ำเข้ามาถึง ถ้าได้เปิดประตูน้ำทางวัดราชาธิ
วาสอีกประตูหนึ่ง จะทำให้น้ำแม่น้ำเดินตรงสวนดุสิตได้ เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าการน้ำเสียจะค่อยๆ
เราขึ้น

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ราชสงคราม

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๑๕๗
 ที่มา รล. ร.๕. ก.๑๒ กล้องที่ ๙ แฟ้มที่ ๓

ประมาณ
 ค่าซ่อมแซมประตูน้ำอุตรแลประตู
 น้ำทักษิณ สวนดุสิต

รายการ	จำนวนเงิน		รวมเงิน		หมายเหตุ
	บาท	อัฐ	บาท	อัฐ	
<u>ประตูอุตร</u>					
ค่าไม้ทำนบ	๕๙๕	-			
ค่าแรงทำ	๔๘๐	-			
ทองเหลืองเบอร์ ๑๙,แผ่นละ ๔ บาท ๔๘					
อัฐ ๒๐๐ แผ่น	๙๕๐	-			
ตะปูทองเหลืองปอนละ ๑ บาท ๓๒ อัฐ					
๒๐๐ ปอน	๒๒๐	-			
ค่าแรงขุดดิน	๑๘๐	-			
รวมเป็นเงิน			๒,๔๒๕	-	
<u>ประตูทักษิณ</u>					
ค่าไม้สักทำนบ	๗๐๐	-			
ค่าแรงทำ	๕๖๐	-			
ทองเหลืองเบอร์ ๑๙,แผ่นละ ๔ บาท ๔๘					
อัฐ ๓๐๐ แผ่น	๑,๔๒๕	-			
ตะปูทองแดงปอนละ ๑ บาท ๓๒ อัฐ ๓๐๐					
ปอน	๔๕๐	-			
ค่าแรงขุดดิน	๔๐๐	-			
รวมเป็นเงิน			๓,๕๓๕	-	
<u>ทำเรือนคนเฝ้า</u>					
เรือเรือนเก่ามาริมประตูน้ำ,แลทำใหม่ทาง					
ประตูอุตรอีกหลังหนึ่ง ค่าไม้ค่าแรง					
ประมาณเงิน			๘๐๐	-	
รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน			๖,๗๖๐	-	

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๑๖
ที่มา รล. ร.๕.๑๒ กล่องที่ ๕ แฟ้มที่ ๒

ผู้ร่าง.....ผู้เขียน ม. ว. เอก.....
ผู้ตรวจ.....ผู้ทวน หม่อมเจ้าตรุณ.....

ที่ ๑๗/๘๓๘

วันที่ ๑๖ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

แจ้งความมายังพรยาเสถียรรูปนกิจ

ได้รับหนังสือที่ ๒๕/๓๐๕๓ ลงวันวันนี้ ส่งพระราชนิพนธ์อธิบายภาพเรื่องต่างๆ ซึ่งเป็นภาษาไทยรวม ๑๕ เรื่อง มาให้ตามที่ขอไป ส่วนภาษาอังกฤษแลอิตาเลียนว่ายังหาไม่ได้ มีสเตออาเลกรีรับจะสืบหาต่อไปนั้นได้ทราบแล้ว มีความพอใจเป็นอันมาก

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๑๘

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

ด้วยเมื่อเวลาลูกชายอรุพงษ์ยังอยู่นั้น ได้กะที่จะทำบ้านริมคลองสามเสนตรงข้ามปาก
กลับบ้านพระสรพการ เป็นที่อาณาเขตรกว้างใหญ่ ได้บอกมอบให้บ่าวไพร่จะไปเอาไครยอยู่ที่
ภายหลังตัวมาตายลงเสีย ที่บ้านนั้นจึงค้างไป แต่ความลำบากย่อมมีอยู่แน่นอน เพราะไม่ได้
ที่พระราชทานเช่นคนที่มีลูกผู้หญิง บ้านลูกชายก็ไม่มี จึงกลับเป็นคนคับแค้นขัดสนมากไปจึง
ได้รับไว้ว่าจะหาบ้านให้ สำหรับจะได้เป็นที่บ่าวไพร่ผู้ชายผู้หญิงพัก แลพี่น้องอาไครยต่อไปภาย
หน้า ตัวก็จะอยู่ได้ ความปรารถนาค้างอยู่ บัดนี้เขามาเตือนว่าบ่าวไพร่ชายก็ยังคงอาไครยอยู่ที่
ราชฤทธิก็มี แล้วที่อาไครยบ่าวไพร่แห่งอื่นก็มี แต่ไกลลำบาก อยากจะได้ที่ใกล้ๆ เช่นที่กะไว้
ก่อน แลอยากจะให้อยู่แถวเดียวกับพวกชาวเพ็ชรบุรี จะได้อาไครยกันได้ ความลำบากอันนี้เป็น
ความลำบากจริง จะต้องรีบจัดให้เสียเร็วๆ แต่ข้านี้ก็ไม่ออกว่าจะทำอย่างไร เพราะที่เดิมที่กะไว้
มันใหญ่โตนัก เกินกำลังวังชาที่จะรักษาครอบครอง จะแบ่งตัดตอนเอาแต่ข้างริมน้ำ กลัวต่อไป
ถ้าหากว่าเป็นรั้ววังอะไรขึ้น ทางนี้จะอยู่ไม่ได้ตลอดกรรมมัง ขอให้ช่วยลองนึกกะแบ่งปันส่วนดูสัก
ทีอย่างไรจะเหมาะบ้าง เพราะท้องที่เหล่านี้เจ้ารู้จักสันตติกว่าใครๆ ทั้งหมด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๑๙ก
ที่มา หจข. ร.๕ ป.๙/๖๔

(Copy)

No.309/128

Public Works Department
Office of the Engineer in Chief

Bangkok 19th October 1909.

His Excellency Chow Phya Yomaraj
Minister for Local Government.

Your Excellency,

I have the honour to submit to your Excellency the herewith enclosed proposals of Mr. Ferro for the painting of the Anantasamakom Palace.

Mr. Ferro suggests that the history of some great events of the history of Siam or of the present dynasty be drawn up, he could then select four important events to decorate the three cupolas and the wall in front of the Throne. The rest of the vaults forming ceiling of the Palace could be decorated with allegorical figures and with painting taken from life.

If Mr. Ferro is granted to remain in Italy to prepare the whole bozzetti he will do it in six months time, but I think that his request, to be paid £120 Sterling a month for that period, is a very high one. I would propose that Mr. Ferro, if allowed to remain in Italy, be paid for that period only Ticals 1200 a month and this in accordance with the money fixed in the budget of the Public Works Department. In my opinion I would suggest that Mr. Ferro be allowed to remain in Italy should he accept the pay of Ticals 1200 a month for that period and for the following reasons :-

(1) Mr. Ferro will have his work greatly facilitated, as he would have a chance to study all details referring to the architectural part of the decoration from the painting of the Italian Renaissance to be found in many towns in Italy.

(2) Mr. Ferro would find easier assistance in the study of the various bozzetti be from models, be from assistant artists.

(3) The Phratinang Anantasamakom Administration would economize the sum of about Tical 400 a month for six months owing to the difference of pay to Mr. Ferro, who

coming to Siam would be entitled to £120 Sterling, or about Tical 1600, while if he accepts to remain in Italy he would draw only Tical 1200.

(4) Remaining in Italy Mr. Ferro would be entitled to no pay from the day the bozzetti will be forwarded to Bangkok to the day he would be ordered to come to Bangkok to execute the work.

I have the honour to remain

Your Excellency's

most obedient servant

(Sd) C. Allegri.

Engineer-in-Chief-of Public Wks. Department.

(Copy)

(Translation)

Proposals made by Mr. Ferro in regard to the painting of the Phratinang Anantasamakom.

I find indispensable that a model, be in wood or in plaster of Paris, in the scale 1:20, of all the parts to be decorated, be made so as to give me an exact idea of how the decoration will be when they will be executed in natural size and to enable me to harmonize the colours of the paintings and ornamentations with the different tones of the coloured marble, freezes of gres, bronzes, grazing, etc, etc, etc. The study of such decoration made on paper beside being a very hard work for the painter, who must reproduce also all architectural parts to have an exact idea of the whole concern, never succeeds in convey to him the exact idea of what will be the decoration when completed and the more when the surfaces to be decorated are curved ones, as the three half Domes of the Apses and the Domical vaults forming ceiling of the Throne Hall.

In regard to the paintings and the frescoes to be made inside the Throne Hall I would lay before your consideration the following proposals:-

A) On the wall fronting the Throne and on the vaults of the three Apses, being of a considerable large surface, painting of an imposing character could be made, and these could be chosen out of some of the most important events of the present dynasty or out of the History of Siam. For this it is indispensable that I should be provided with an exact history of such events. Out of these I could then select the motives for four grand frescoes. It is understood, should I prepare the bozzetti (sketches) here in Turin, that these will be of a simple design only indicating in outlines the subject of the painting as it will be necessary for a complete study that I should be on the spot where I could study customs addresses and all details attached to facts which have happened many years or centuries ago.

B) On the Domical vaults i.e. on all the other vaults forming the continuous ceiling of the Throne Hall, I would keep on with the classical architectural character of

the building. The same could be decorated with European allegorical paintings representing, moral qualities, uses, customs, wealths, commerce, agriculture, etc, etc, of Siam. Between these allegorical paintings encased in chiaroscuro or colored motives decorated with festoons cupids etc. etc. we could form panels on which could be reproduced, from life, the various attitude of the people, its customs, feasts processions etc, etc, I am of the opinion that these panels of a living character, will not prejudice in any way the classical style of the whole building, as the same do not form part of it, but would simply serve with its vivid colors and with its moving lines to give life to the severe magritude of the Hall.

For the execution of the bozzetti I ask six months time, time very limited indeed if one thinks of the improtance of the building. I will start work the day I will be telegraphed that my proposals have been accepted and while the model in wood or plaster will be made I could begin to study the decorative motives, going if necessary to inspect the works of Arts of the Italian classical Renaissance.

Aftter 6 months, and on Mr. Rigotti's approval, the bozzetti would be forwarded to Bangkok to be submitted to H.M.'s approval.

While I will be engaged in this work, I shall be forced to give up all my private work; therefore I ask to be considered for that period of time as an official of the Public Works Department with the pay which has been agreed to by His Excellency Chow Phya Yomaraj as per your letter dated 4th January 1908 i.e. £120 sterling per month.

If I ask here the same pay as I should be entitled in Bangkok, it is because it is entirely indifferent to me to de the bozzetti here or in Bangkok. The great advantage to do it here, whould be for the opportunity offered to mo to consult and study with greater facility the works of art left by our greatest Artists of the Rinascimento, and take advantage of the models and of all the ornamental details which would suit our purpose.

If on the other hand Siamese Government indifferent of the advantages my work could obtain by allowing me to remain here, would prefer that I should return at once to Bangkok, I am disposed to do so.

The new conditions of my agreement to be:-

- a) Contract for 3 years.
- b) £80 for passage from Italy to Bangkok.
- c) £80 for passage from Siam to Italy.
- d) £120 per month.

As a guarantee to the Siamese Government whenever they should agree that I could prepare the bozzetti here in Italy, I propose that half of my pay i.e. £60 be paid to me here monthly and the other half, be paid to me after arrival of the bezzetti in Bangkok.

(Signed) C. Ferro.

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๑๙ก
ที่มา รล. ร.๕ ก.๑๒ กล้องที่ ๒ แฟ้มที่ ๑๐

(copy)

No. 309/128

Public Works Department

Office of the Engineer in Chief.

Bangkok 19th October 1909.

His Excellency Chow Phya Yomaraj
Minister for Local Government.

Your Excellency,

I have the honour to submit to Your Excellency the herewith enclosed proposals of Mr. Ferro for the painting of the Anantasamakom Palace.

Mr. Ferro suggests that the history of some great events of the history of Siam or of the present dynasty be drawn up, he could then select four important events to decorate the three cupolas and the wall in front of the Throne. The rest of the vaults forming ceiling of the Palace could be decorated with allegorical figures and with painting taken from life.

If Mr. Ferro is granted to remain in Italy to prepare the whole bozzetti he will do it in six months time, but I think that his request, to be paid £120 Sterling a month for that period, is a very high one. I would propose that Mr. Ferro, if allowed to remain in Italy, be paid for that period only Ticals 1200 a month and this in accordance with the money fixed in the budget of the Public Works Department. In my opinion I would suggest that Mr. Ferro be allowed to remain in Italy should he accept the pay of Ticals 1200 a month for that period and for the following reasons :-

(1) Mr. Ferro will have his work greatly facilitated, as he would have a chance to study all details referring to the architectural part of the decoration from the paintings of the Italian Renaissance to be found in many towns in Italy.

(2) Mr. Ferro would find easier assistance in the study of the various bozzetti be from models, be from assistant artists.

(3) The Phratinang Anantasamakom Administration would economize the sum of about Ticals 400 a month for six months owing to the difference of pay to Mr. Ferro, who coming to Siam would be entitled to £120 Sterling, or about Ticals 1600, while if he accepts to remain in Italy he would draw only Ticals 1200.

(4) Remaining in Italy Mr. Ferro would be entitled to no pay from the day the bozzetti will be forwarded to Bangkok to the day he would be ordered to come to Bangkok to execute the work.

I have the honour to remain

Your Excellency's

most obedient servant

(Sd) C. Allegri.

Engineer-in-Chief of Public Wks.

Department.

(copy)

(Translation)

Proposals made by Mr. Ferro in regard to the painting of the Phratinang Anatasamakom.

I find indispensable that a model, be in wood or in plaster of Paris, in the scale 1:20, of all the parts to be decorated, be made so as to give me an exact idea of how the decoration will be when they will be executed in natural size and to enable me to harmonize the colours of the paintings and ornamentations with the different tones of the coloured marble, freezes of gres, bronzes, glazing, etc, etc, The study of such decoration made on paper beside being a very hard work for the painter, who must reproduce also all architectural parts to have an exact idea of the whole concern, never succeeds in convey to him the exact idea of what will be the decoration when completed and the more when the surfaces to be decorated are curved ones, as the three half Domes of the Apses and the Domical vaults forming ceiling of the Throne Hall.

In regard to the paintings and the frescoes to be made inside the Throne Hall I would lay before your consideration the following proposals:-

A) On the wall fronting the Throne and on the vaults of the three Apses, being of a considerable large surface, painting of an imposing character could be made, and these could be chosen out of some of the most important events of the present dynasty or out of the History of Siam. For this it is indispensable that I should be provided with an exact history of such events. Out of these I could then select the motives for four grand frescoes. It is understood, should I prepare the bozzetti (sketches) here in Turin, that these will be of a simple design only indicating in outlines the subject of the painting as it will be necessary for a complete study that I should be on the spot where I could study customs dresses and all details attached to facts which have happened many years or centuries ago.

B) On the Domical vaults i.e. on all the other vaults forming the continuous ceiling of the Throne Hall, I would keep on with the classical architectural character of the building. The same could be decorated with European allegorical paintings

representing, moral qualities, uses, customs, wealths, commerce, agriculture, etc. etc. of Siam. Between these allegorical paintings encased in chiaroscuro or colored motives decorated with festoons cupids etc. etc., we could form panels on which could be reproduced, from life, the various attitude of the people, its customs, feasts processions etc. etc. I am of the opinion that these panels of a living character, will not prejudice in any way the classical style of the whole building, as the same do not form part of it, but would simply serve with its vivid colors and with its moving lines to give life to the severe magnitude of the Hall.

For the execution of the bozzetti I ask six months time, time very limited indeed if one thinks of the importance of the building. I will start work the day I will be telegraphed that my proposals have been accepted and while the model in wood or plaster will be made I could begin to study the decorative motives, going if necessary to inspect the works of Arts of the Italian classical Renaissance.

After 6 months, and on Mr. Rigotti's approval, the bozzetti would be forwarded to Bangkok to be submitted to H.M.'s approval.

While I will be engaged in this work I shall be forced to give up all my private work; therefore I ask to be considered for that period of time as an official of the Public Works Department with the pay which has been agreed to by His Excellency Chow Phya Yomaraj as per your letter dated 4 th. January 1908 i.e. £120 sterling per month.

If I ask here the same pay as I should be entitled in Bangkok, it is because it is entirely indifferent to me to do the bozzetti here or in Bangkok. The great advantage to do it here, would be for the opportunity offered to me to consult and study with greater facility the works of art left by our greatest Artists of the Rinascimento, and take advantage of the models and of all the ornamental details which would suit our purpose.

If on the other hand the Siamese Government indifferent of the advantages my work could obtain by allowing me to remain here, would prefer that I should return at once to Bangkok, I am disposed to do so.

The new conditions of my agreement to be :-

- a) Contract for 8 years.
- b) £80 for passage form Italy to Bangkok.
- c) £80 for passage from Siam to Italy.
- d) £120 per month.

As a guarantee to the Siamese Government whenever they should agree that I could prepare the bozzetti here in Italy, I propose that half of my pay i.e. £60 be paid to

me here monthly and the other half, be paid to me after arrival of the bozzetti in Bangkok.

(Signed) C. Ferro.

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๒๑
ที่มา รล. ร.๕.๑๒ กลุ่มที่ ๕ แฟ้มที่ ๒

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ร.ศก ๑๒๘

ทูลพรเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ด้วยพรกระแสน้ำสำหรับเขียนภาพ
ภาษาไทยได้ขอสำเนาจากกระทรวงโยธาได้มาบริบูรณ์แล้ว ขอส่งมาถวาย มีข้ากับ
ภาษาอังกฤษที่ส่งไปด้วยบางเรื่อง แต่เห็นว่าภาษาไทยล้วนเข้าชุดกันดี จึงส่งถวายมาทั้งหมด

นายริน พิมพ์
นายผ่อง ทาน

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๗๒๔

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๔ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

วันนี้ตื่นนอนขึ้นก็นั่งดูพระที่นั่งอนันตสมาคมกลางกินเข้าพลาง เกิดปีติขึ้นมาในใจ จนถึงต้องจดหมายเตือนไปยังกรมหลวงดำรง เรื่องงานเมืองเพชรบุรีเทียบงานกับพระที่นั่งอนันตสมาคม คือตั้งแต่เวลาลงมือก่อนมาจนบัดนี้ได้ ๑๑ เดือน ยังเหลืออีก ๗ เดือนจึงจะถึงกำหนดซึ่งกล่าวไว้ว่า หลังจากจะแล้วเสร็จ เว้นแต่โตมกลาง ถ้าจะคิดเทียบงานกับที่เพชรบุรี พื้นแผ่นดินแข่งไม่ต้องกระทุ้งอย่างดีก แล้วตัวตึกนั้นถ้าจะขึ้นในร่วมพระที่นั่ง อนันตสมาคมก็ก่อได้ แล้วไม่เห็นเหตุว่าทำไม ๑๘ เดือนจะไม่แล้ว แต่ความสำเร็จของพระที่นั่งอนันตสมาคม มีกงสีอันดีเป็นที่ตั้งยิ่งกว่าสิ่งอื่น อยากจะกล่าวว่าตั้งแต่เกิดมาเห็นงานโยธา ไม่เห็นแห่งใดทำได้จริงและทำได้ตามกำหนด อย่างวัดนิเวศน์ธรรมประวัติแห่งหนึ่ง พระที่นั่งอนันตสมาคมอีกแห่งหนึ่งเท่านั้น ตั้งแต่เกิดมาไม่เห็นใครเป็นกงสีดีเท่าเจ้าพระยายมราช ได้คิดการรอบคอบทั่วถึงจัดการพร้อมพร้อม ยังจะต้องคอยดูอยู่แต่ว่าจะข้ามโรคสำหรับบุรุษพันๆไม่ โรคคอนซัมชันของการทำงานคืออัฐปนู นับว่าเป็นข้ามล่วงได้แล้ว สำหรับบุรุษของการทำงานคือเหล็กแลติลา ปวดหัวตัวร้อนคือน้ำยาทาน้ำยาเขียน ซึ่งจะหาซื้อได้ตามตลาดไม่ได้ โรคเหล่านี้จะต้องคอยดูฝีมือเจ้าพระยายมราช.....แกซ้อมฝรั่งไว้จนให้เป็นลมอำมะพาดเสียแล้วหมดทั้งนั้น เขาไม่เคยคิดถึงของที่จะต้องมาก่อนเวลาที่จะใช้ พอถึงเวลาที่จะใช้เมื่อใดก็ร้องว่าของดีต้องสั่งเวลานั้นได้อลิตเหตุผูกนอนเล่นเสียที ถ้าไม่คอยจับหัวเงื่อนเดือนให้ดี จะต้องหยุดงาน

ส่วนที่เทียบเพชรบุรีนั้น ถ้าเขาอัฐได้ที่นั้น ก็นับว่าใกล้กว่าขนมาจากบางซื่อ ซื่อปนูราชบุรีก็ใกล้กว่าเอาเข้ามารุงเทพฯ ทรายก็มีอยู่แล้ว ขาดอย่างเดียวแต่ไม้ เป็นการประดักประเดิดที่จะพาไปถึงเพชรบุรีได้ นอกนั้นก็โรคสำหรับบุรุษแลปวดหัวตัวร้อน เพราะฉะนั้นงานที่เพชรบุรีถ้าไม่แล้วใน ๑๘ เดือน ออกจะเสียๆ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๒๕ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

จดหมายตอบเรื่องพระที่นั่งอนันตสมาคม บอกที่ควรระวังให้การดำเนินไปเสมอ ๓
อย่างนั้นถูกต้องนักหนา ตามที่ได้กล่าวไปแล้วแต่ก่อน ขาดข้อ ๒ คือแบบเหลี่ยม ข้อ ๓
ควบคุมการจะได้นำข้อความซึ่งเจ้าพระยายมราชว่า อันนับว่าเป็นผู้เคยงาน บอกให้กรมหลวง
ดำรงทราบ แต่อย่างไรๆ ก็ดี งานพระที่นั่งอนันตสมาคมนี้ไม่ใช่สามัญเลย ถ้าหากว่า.....ทำ
สำเร็จได้ภายใน ๑๐ ปี ให้ถอดเสียจากเจ้าแผ่นดินเอาตัวลงเขนหน้าข้าง

ขอให้ระวังเฟโรให้มาก สันดานเป็นคนที่ฉ้อและอยู่โดยปรกติ แลเข้ามาอบรมฝึกฝนอยู่
ในกรมโยธามาช้านาน โรคนี้มันจะเล่นงานแก เมื่อจวนแล้วนั่นเอง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๒๕๖

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๒๕ ต.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาวรพงษ์

เรือนางดาราก็แล้วเสร็จ ควรจะลงมือทำเรือนอื่นได้เวลานี้ผู้ที่เขาถูกไล่ไปได้ความ
เดือนร้อน เขาคนไปปลูกแทนเฟินมันทนอยู่ไม่ไหว การอะไรๆ มันติดไปหมด ที่คิดไว้
เปลี่ยนแปลงใหม่ ..... จึงเห็นว่าควรจะทำไปเป็นเรือนๆ การที่จะปลูกเรือนขึ้นในหลัง
พระที่นั่งวิมานเมฆคงจะบังกัน ถ้าได้ที่พลับพลามากแล้วก็ไม่จำเป็น แต่ถ้าจะไปคิดการทำแปลง
เรือนที่พลับพลาร้างก่อน จะต้องไปอนละหม่านว่าจะย้ายใครไปไว้ไหน จอแจไปอีก กว่าจะลงรูป
ลงร่างได้ก็ช้าเต็มที ถ้าคิดอ่านทำแปลงเฉพาะเรือนที่สวนพฤกษศาสตร์เสียก่อน นี้กว่าถ้าหากว่าทำให้
เป็นสัญญาณตัว H อย่างฝรั่ง เอาด้านข้างริมถนนเป็นสวนเหลือไว้ ด้านข้างหลังเป็นครัวแลเรือน
เก่าเห็นจะจืด ประทับกันอยู่ในนั้นได้มาก ให้คิดอ่านไปตามแผนที่มาดูเวลาพรุ่งนี้ ถ้าหากว่าจะ
ปลูกได้จะได้ตามมิสเตอร์หุเรามาช่วยเขียน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๘๐๔
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๕ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาวรพงษ์

ในการแห่ศพชายอุรุษจะต้องการมหาดเล็กเวรสิทธิสัก ๕๐ ฤๅ ๖๐ คน ถือประทีป
ตาม ทุ่งน้ำเงิน เสื้อขาวสวมถุงเท้ารองเท้า คนนั้นมีอยู่ แต่เครื่องแต่งตัวจะต้องจัด จึงบอกให้
รู้ตัวไว้เสีย เวรสิทธิเป็นขบวนหลัง เวรฤทธิโชนเขาเป็นขบวนนำ จะเดินเป็นดับ ๕ คนเข้าแถว
โชนเขาจะเข้าได้ง่าย ของเราชาวสวน ขอให้คิดอ่านให้ดี แต่อย่าไปจับมาฝึกจนตกใจว่าจะเอา
เป็นทหาร เข้าแถวอย่างรับเสด็จถือน้ำได้ง่ายฤๅยาก ถ้าเข้าเช่นนั้นได้ง่ายแล้วก็ไม่ยากอะไร ไม่
ต้องซ้อม

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๘๐๖

ที่มา รล. ร.๕. ก.๑๒ กล่องที่ ๘ แฟ้มที่ ๙

ที่ ๙/๔๘๑

กระทรวงวัง

โยธาวิง

วันที่ ๖ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๘

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์, ทราบ
ฝ่าพระบาท.

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระทานลายพระหัตถ์ที่ ๕/๘๑๙ ลงวันที่ ๑๓ ตุลาคม,ศ,๑๒๘ ว่า
มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า, ให้ทูลถามถึงแผนที่เดิมสำหรับการขุดอ่าวคลองท่อ ที่สมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์, นั้น

ข้าพระพุทธเจ้าได้นำไปกราบทูลถามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรา
นุวัดติวงศ์, มีรับสั่งว่า ถูตามแบบเดิมแล้ว แต่แบบที่สะกัชเดิมที่ทรงไว้ ได้ประทานให้มิสเตอร์
ตามาโยไปจัดพิมพ์ แลมิสเตอร์ตามาโยได้ตรวจดูแผนที่พิมพ์ ที่พระยารพษ์พิพัฒน์ส่งมาฉบับ
นี้ ก็ว่าเป็นแบบที่ถูกต้องตามแบบที่สะกัชเดิมแล้ว แต่การที่ยังไม่ได้นำทูลเกล้า, ถวายรอมจาก
บัดนี้ ก็เพราะจะให้พระยารพษ์พิพัฒน์นำขึ้นทูลเกล้า, ถวายแลกราบบังคมทูลพระกรุณาด้วย
วาจา แต่พระยารพษ์พิพัฒน์ว่า ได้นำแผนที่จะนำขึ้นทูลเกล้า, ถวายเป็นหลายคราว ก็ยังไม่มี
โอกาสที่จะทูลเกล้า, ถวายได้

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระทานถวายแผนที่มากับหนังสือนี้ เมื่อมีโอกาสขอได้นำขึ้นทูลเกล้า,
ถวาย ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ประการใดขอรับพระราชทานคืนต้นฉบับแผนที่ฉบับนี้ด้วย

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

พระยาบำเรอภักดิ์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๘๐๗
ที่มา รล. ร.๕. ก.๑๒ กลุ่มที่ ๘ แฟ้มที่ ๘

ที่ ๖/๘๘๓

วันที่ ๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๘

แจ้งความมายังพระยาบำเรอภักดิ์

ได้รับหนังสือที่ ๘/๔๘๑ ลงวันที่ ๖ เดือนนี้ ตอบเรื่องแผนสำหรับขุดอ่าวคลองท่อ ท่าน
ได้ทูลถามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ ว่าเป็นอันถูกตาม
แบบเดิมแล้ว ส่งแผนที่มาด้วยนั้น ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย โปรดเกล้าฯ ดำรัสว่าได้
ทอดพระเนตรแล้ว ได้ส่งแผนที่คืนมากับจดหมายนี้แล้ว

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๘๐๘
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชนัดดาเจ้าพระยาวรวงศ์ไพบูลย์

สวนดุสิต

วันที่ ๙ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาวรวงษ์

นางดาราโทรเลขลงมา ว่ารูปพระเจ้ากาวิโรรสสุริวงษ์ รูปเจ้าอุษาแลรูปพระเจ้าอินทรวชิ
ยานน รูปเจ้าเทพไกรสร รูปลูกหญิงวิมลนาคที่ติดอยู่ที่เรือนในวัง อยากให้อามาติดที่เรือนใหม่
ให้เรียกกุญแจเรือนที่คนท้าวศรีสัจจา สิ่งของที่มีผู้ให้ที่เชียงใหม่ เมื่อถึงนครสวรรค์จะส่งลง
มาทางบก เวลาเข้าไปดูในเรือนนั้นแล้ว ให้ดูว่ามีอะไรที่ควรจะมาแต่งที่นี้ได้ ที่เป็นของจะหาที่อื่น
อีกไม่ได้จึงค่อยเอามา ถ้าหากว่าของที่จะหาได้ อย่าให้หรือที่เรือนนั้นเลย พอสบายขึ้นอีกวัน ๒
วันจะไปดู

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๘๑๙ก

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๑๙ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาวรพงษ์

นางดาราส่งรูปเอนลาขลงมาให้เข้ากรอบ สำหรับติดเรืออยู่ข้างจะรวแมวดำ เต็มที่ แต่
มันเป็นที่ซึ่งเขาได้ไปเที่ยว บ้านเมืองที่เขารัก ควรจะทำให้สมประสงค์ แต่ในที่สำคัญๆ เอรูปที่
เราทำกรอบไว้ใช้งานมากกว่ามาก

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๘๑๗

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๑๗ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

ให้ดูตุ๊กเหล็กไอรอนเซฟตามห่ามให้ไปตั้งไว้ที่เรือนางดาราสักใบ

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๘๑๙๑

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

ข่าวว่านางดาราบรทุกกล้วยไม้ถึงลำเรือที่ถ่ายรูปลงมาก็มีกลับมาเห็นจะเล่นกล้วยไม้ใหญ่ ที่สวนตอริมกำแพงน่าเล่นมาก เพราะมันเป็นกำแพงเปล่า กำลังจะหาต้นไม้อะไรบ้าง ถ้าเป็นโรงกล้วยไม้เสียจะดีทีเดียว แต่ทำไมมันเสียแล้ว จะได้แต่ทำไม้ไผ่มัดด้วยมูสิไปพลง ดูก็น่าจะไม่สิ้นเท่าไร แต่จะบังอัยกำแพงที่โตอยู่ให้เรียบร้อยขึ้นต่อไปเมื่อเขาจะทำจริงจังอย่างไรจึงค่อยคิดแก้ไขต่อไป

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๘๓๐

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๓๐ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

เสนาบดีกระทรวงวังกริ้ว ว่าข้าไม่เอาเรือนกรมสมมติให้ฝรั่งอยู่จึงรับสั่งให้ไปอยู่โฮเตล
เมื่อเวลาพูดกัน ได้ถามดิกลงๆ ว่าเรือนกรมสมมตินั้นชำรุดมาก จึงถามเจ้าๆ ว่าเรือนทำใหม่มี ก็
ไม่เข้าใจว่ายังทำไม่แล้ว บัดนี้เป็นอันได้ความว่าเรือที่เจ้าว่านั้นยังไม่มี จึงต้องให้อ้ายกุกไปอยู่
โฮเตล จะลือสนั่นว่าจ้างคนครัวเข้ามาไม่มีที่ให้อยู่ ถ้าเรือไม่แล้วฝรั่งอยู่ไม่ได้ ให้พระยาวรพงษ์
ไปอยู่โรงสนม กว่าจะแล้ว อย่าให้ต้องเกาะ ให้ไปจัดการให้ฝรั่งมาอยู่เรือเสียให้ได้ ถ้าเสนาบดี
รับสั่งโงกโงกอย่างไรให้ไปพูดกับจระจัดการให้ตลอด ถ้าไม่สำเร็จจะใส่กรวน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๙๐๙ก

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๙ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

จดหมายมาด้วยเรื่องเรียกเฟโรช่างเขียนเข้ามานั้นดูเป็นการจำเป็น เว้นไว้แต่จะอธิบาย
กันในที่นี้ได้ดังเช่นที่ถามไปนั้น

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๙๐๙๗

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๙ ธ.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

รูปวังเมืองชเวริน เป็นรูปถ่ายกรอบทอง มีลายมือตุ๊กโยฮันอัลเบรด์ต์ เขียนตั้งแต่เมื่อ
คราวกลับจากยุโรปครั้งก่อนแขวนอยู่ตามแถบผังกาด เจ้าของแก่จะมา ถ้าจะถอนมาติดที่
อุดรฤตติดที่ไหนที่เหมาะสมๆ จะดี ให้หานักปราชราชบัณฑิตยใครเขาที่รู้ภาษาอังกฤษไปอ่านคั่นดู
ว่ามันอยู่ที่ไหน

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๙๑๐

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๐ ธ.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง เจ้าพระยายมราช

นำรำคาญเสียจริงๆ ซึ่งจะต้องใช้คนข้ามเส้น แต่เป็นการจำเป็นเพราะเหตุที่กรมหลวง
นเรศไม่อยู่เวลานี้ พระยาเสถียรแกก็พูดฝรั่งไม่ได้ พระยารพวงษ์ก็พูดฝรั่งไม่ได้ เกรงถ้าจะไม่
ถึงหน้าด้วยเหตุที่เป็นเวลาจวน จึงอยากขอให้เจ้าพระยายมราชช่วยพูดแทนเพียงพอรกรมหลวง
นเรศลงมาถึงก็เอาเถิด ข้อความนั้นดังนี้

ที่เรือด่านข้างถนนลงคลองตรงขึ้นมาคาบมุมเรืออยู่นั้น เป็นเรื่องที่คิดค้าง คิดไว้
อย่างหนึ่งแล้วกลับใจอย่างหนึ่ง แต่ไม่ได้บอกความกลับใจนั้นให้ช่างรู้ ต่อเมื่อเสร็จจึงแลเห็น
เตี้ยวันนี้ก็ปรากฏว่าเคอะสั๊กเพียงใด แต่เป็นเวลาที่ควรจะเสกคาถา “โอมไม่ทันเสียแล้ว” เป็น
ทอดธุระกันได้

แต่สันดานมันเกิดมาชาติหนึ่งให้รู้สึกความรำคาญ อ้ายขยอกเขยอกขาดๆ ค้างๆ เช่นนี้
ทนไม่ได้เสียเลย ไปเห็นเข้าเมื่อไรก็ให้เกิดความรำคาญใจไม่สบายเป็นที่ตั้งแห่งโรคภัยไข้เจ็บ
จึงลองดกกายดูที จะแก้อย่างไรได้บ้าง มีสเตอร์อาแลกร์แลมีสเตอร์หุรับว่าจะลองคิดแก้ แต่ไม่
ยังคิดเห็นว่าเขาจะแก้ได้

ความปรารถนาที่ทำถนนให้ตรงลงมาใส่เรือนี้ ได้พูดกว่า ๑๐ วัน ว่าต้องการจะนั่งสูบ
บุหรี่ยี่ ฤอ่านหนังสือเล่นที่ตรงช่องถนนนั้น สพานน้ำที่ริมคลองจะอย่างไรให้เป็นยอดแหลม
ๆ เป็นกระโจมอยู่ปลายเปอร์สเปคตฟ ถ้าเวลาจะลงไปเดินเล่นคนเตี้ยตัวด้านหลังก็ลงไปได้ ให้
แลเห็นเป็นที่เจียบซึ่ง เพราะพื้นดินแผ่นที่ต่อในระหว่างถนนข้างเรือแลถนนหลังเรืออาจจะ
ปลูกต้นไม้ปิดเสียให้ครึ้ม แลไปข้างหลังก็เปลี่ยวเจียบเป็นที่เย็นใจสบาย ความคิดอันนี้เป็นที่
เข้าใจกันชัดเจน แต่พูดแล้วก็ทิ้งหายอยู่ที่ตรงนั้น ไม่มีพรรคผลอะไรเลย จึงได้คาราคาซัง
เกิดขึ้นดังนี้

ทางที่จะแก้นั้นฤจะต่อเป็นชานแดดฟ้ายื่นออกไปให้ไปนั่งเล่นได้ ถ้าหากว่าจะจะเป็น
หลังคาตัดก็ยอม แต่มันก็เข้ายาก ซึ่งจะต่อแต่กระโตออกจากกระโตเดินเสี้ยวลงข้างๆ ฤตรง
ลงไปคงยังไม่หายเคอะอยู่นั่นเอง ถ้าต่อเป็นนอกชานบางที่จะไปได้ดอกกระมัง ความคิดที่ข้าง
เขาจะคิดแก้คงแก้กระโตเท่านั้น ถ้าให้เขารู้เสียว่าอาจจะเป็นนอกชานก็ใช้ได้ บางทีความคิดจะ
ค่อยกว้างขวางขึ้น นอกชานนั้นจะใช้ทั้งชั้นบนชั้นล่างอย่างเช่นเฉลียงข้างห้องแปะเต่งดั่งนี้ก็

เปรียบเหมือนถนนนั้นมาตรงเขาที่เลี้ยงปลาเงินปลาทอง ชนเผงเข้ากับนอกชานชั้นล่าง คราวนี้กระดิดที่จะลงไปนอกชานชั้นล่างจะเลี้ยวออกจากกระดิดเดิมก็ได้ไม่ขัดข้องอะไร ชั้นบนเป็นนอกชานไม่มีกระดิด อย่างเดียวกับเจดีย์ห้องแป๊ะเต่งนี้ ถ้ายังไม่เข้าใจพຽ່งนี้เวลาเย็นขอให้ไปฟัง จะอธิบายให้ช่างฟังเองก็ได้ เว้นแต่อย่าถือเอาเป็นว่าตกลงจะแก้เช่นนี้ แล้วแลหยุดความคิดที่เขาจะคิด เพราะบางทีเขาจะคิดได้ดีกว่า

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๕๑๓
ที่มา พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเรื่องของ
เสด็จอริบตีฝ่ายใน

วันที่ ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘

ถึงนภาพร

ทางเดินที่ห้ามไม่ให้เดินถนนสัมมือ ให้อ้อมออกสวนสี่ฤดูนั้นลืมนอกชื่อถนนท้ายพระที่นั่ง ที่ตรงสะพาน หมายความว่า คนที่จะเดินให้เดินอ้อมมาหลังสวนบัวหรือสวนสี่ฤดู มาถึงถนนนั้นแล้วเดินตรงมาข้ามสะพานที่เดียว หน้อยจะเห็นว่าฉันสั่งฟุ้ง ไม่ได้ฟุ้งแต่นึกชื่อไม่ออกเท่านั้น

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๙๒๒

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๒๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาวรพงษ์

พูดถึงการรักษาเรือรบไทยที่ขึ้นมาได้ว่ามันไม่มีประตูที่จะกันสำหรับไม่ให้หมาขึ้นไปบนเฉลียง ในการที่จะรักษาของรักษาได้แต่เพียงในประธาน แต่เฉลียงไม่มีอะไรจะป้องกัน มันน่าจะให้ปิดประตูได้ที่ตรงแห่งใดแห่งหนึ่ง ลองหาฤาอาเลขรดูเขาจะมีความคิดอย่างไรได้บ้าง ที่ซึ่งจะปิดได้มันก็มีเป็นตอนๆ ขึ้นมา แต่ต้องเป็นบานพับๆ ยากที่จะไม่ให้รูด

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๐๗๒๘

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

เรื่องเรือรบตามที่ยกวันนี้ หนักปากไปหน่อยไม่ได้ทำตามที่ว่าไม่สู้จะเข้าใจชัด
ว่ายาวสั้นเพียงเท่าใด ถ้าหากว่าเรือรบของครุฑยาวหมดที่ข้างถนนในสวน การถออกไปอยู่
ริมคูเช่นนั้นไม่เข้าที่ เพราะเวลาเสด็จผ่าน ไม่มีที่จะวิ่งตั้งออกมาค้ำับ ด้วยติดเรือรบ
ของครุฑ ถ้าหากว่าราชของครุฑอยู่ริมคูข้างถนนนอกได้ทางลมสบายแล้ว ราชของครุฑอาจ
เดินผ่านที่การถอยู่ได้ การถนั่นเองจะเป็นผู้บอกราชของครุฑว่าเสด็จไปไหน ฤๅใครไปใครมา
ราชของครุฑแกนอน การถไม่นอน ถ้าหากว่ามานอนขวางนำการถอยู่เสีย การถก็จะไม่แลเห็น
อะไร ทางที่จะไกลออกไปก็ไม่ว่า เห็นว่าองครุฑอยู่นอกการถอยู่ในดีกว่า

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๐๙๐๙

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๙ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

เรื่องเรือพระราชพิธีครั้งนั้น ยังนึกอยากจะแก้ไข แต่ครั้งนี้เขียนหนังสือมันยืดยาวจะ
เข้าใจกันยาก ไว้พูดกันเวลาพรุ่งนี้

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๑๐๑๘
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๘ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

มีความกำเริบด้วยการที่ทำแล้วๆ เร็ว มาคิดถึงครัวเครื่องฝรั่งที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ ได้ตั้งทำ
อยู่ในเรือนพนักงานแลครัวของสุขุมาล ส่วนห้องเครื่องฝรั่งจริงๆ ยังไม่มี ถ้าทำยืดยาวไปเช่นนี้
พระที่นั่งอุดรจะต้องทิ้งร้าง ผู้หญิงจะมาอยู่ไม่ได้ ห้องเครื่องฝรั่งไซ้ว่าจะเลิกได้ โดยว่าจะไม่กิน
ก็ยังต้องเลี้ยงแขกเมือง เห็นว่าควรจะเริ่มคิดแบบอย่างขึ้นไว้เสียทีเดียว ต่อจากเรือนแถว
มหาดเล็กข้างใต้ไปจนจดกำแพง ความต้องการนั้นเป็น ๒ อย่างๆ หนึ่งห้องเครื่อง อย่างหนึ่งที่
ทำงาน เป็นการช่างเขี้ยวอะไรต่างๆ ที่ควรจะเรียกว่าเวคชอป การที่จะปลูกสร้างเหล่านี้เป็น
พวกชั้นเดียวทั้งนั้น แลไม่ต้องทำฝีมือวิจิตรพิศดารอะไร เกลี้ยงๆ คงจะแล้วสำเร็จได้โดยง่าย
เป็นแต่งงานมากไม่ใช่น้อย ถ้าคิดอย่างเสียให้เสร็จ พอเจ้าฝรั่งไปแล้ว ให้ได้ลงมือทำทีเดียวจะดี

ความต้องการเดิมอยากมีครัวข้างในหลังหนึ่ง แลอยากมีที่เลี้ยงให้กว้างกว่าห้องทอง
แต่บัดนี้ก็เห็นเป็นไม่ต้องการ ถ้าพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว เลี้ยงเกิน ๒๔ คนขึ้นไปต้องไป
เลี้ยงอนันตสมาคม ถ้าน้อยกว่า ๒๔ คนเลี้ยงห้องทอง จะทำที่เลี้ยงขึ้นใหม่ ป่วยการเปล่าๆ แล
งานก็จะแล้วไล่ๆ กันไปกับพระที่นั่งอนันตสมาคม ไม่มีประโยชน์เท่าใดเปลืองมาก จึงเห็นว่า
คิดทำครัวต่ำๆ แต่ให้มีเตารามบริบูรณ์หมดจด อดขัดแขกเมืองได้ดีกว่า ส่วนการที่จะเลี้ยงที่พระ
ที่นั่งอนันตสมาคมจะต้องมีตอมไต่ตอมหนึ่งเป็นครัวในชั้นต่ำ สำหรับอุ่นแลเก็บของเย็น ส่วน
การที่จะต้องปิ้งย่างใหญ่ๆ ใช้ที่เตาห้องเครื่องได้ ควรจะคิดเสียให้ตลอดถึงการที่จะแยกไปเลี้ยง
ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมด้วย ห้องเครื่องนี้ควรจะให้เปิดประตูเดินเข้าออกได้ทางถนนใบพร ที่มี
ประตูอยู่แล้วเดี๋ยวนี้ ไม่ต้องเดินร่อแร่ไปออกประตูกวาง ฤไปออกประตูหงษ์มังกร ขอให้
ช่วยคิดอ่านเป็นเจ้าของความคิดให้ตลอด ส่วนการที่จะทำนั้น ถ้าหากว่าจะทำกับพระที่นั่ง
อนันตสมาคมได้ เป็นบริวารของอนันตสมาคมก็ดี ถ้าหากว่าจะหนักแรงมาก จะแบ่งให้พระยา
วรพงษ์ทำก็ได้

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๑๐๑๙

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๙ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช

จดหมายรับมาด้วยเรื่องจะทำครั้นนั้นขอบใจนักหนา ขออย่าให้ทอดยว่าจะดีถ้าใหญ่โต
เกินไป เพราะอายเรื่องธรรมเนียมฝรั่งๆ ของเราที่จะถอยหลังเข้าคลองไม่มี มันมีแต่จะหนักไป
ข้างหน้า ถ้ามืดหย่อนไว้ให้บกพร่องเพียงเช่นนั้นก็ได้อะไรก็พอจะเสียใจภายหลัง แล้วจะซ้ำอึด
อัดกลับตัวยาก

นี่ก็วิตกอย่างเดียวแต่อายคนครั้นเดี๋ยวนี้จะกำเริบใหญ่เสียแล้ว เวลาเลี้ยงวันนี้พูด
ฝรั่งเศษพูดว่า ควรจะได้ตราเอกโคลคือเป็นอินสติชันฝรั่งเศษซึ่งจำไม่ได้ ถ้าหากว่าทรงเห็น
ด้วยจะมีหนังสือไป เราจะไม่เห็นด้วยอย่างไรได้ ตราภักของเขาคอนกของเขากันให้ เนื่องในการ
ที่มารับการของเรา ก็ต้องพลอยเห็นดีเข้าไปด้วย นี่พอได้ของตัวก็เล่นเรา มันจะฟุ้งซ่านกันเสีย
ที่ข้อนี้ก็วิตกอยู่

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๒๑๑๒
ที่มา หจข. ร.๕ บ.๗/๖๔

ผู้ร่าง.....นายม้วน.....ผู้เขียน.....นายवाद
ผู้ตรวจ.....เจ้าหมื่นศรี.....ผู้ทํา.....นายเป้า

ที่ ๗๖/๑๖๖๐

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๒๘

ถึงเจ้าพระยายมราช

ได้รับหนังสือ ที่ ๗๐/๑๐๒๗๐ ลงวันวันนี้ ว่ามิสเตอร์เฟโรมีหนังสือมาขอเลื่อนเวลาเข้ามาเขียนพระที่นั่งอนันตสมาคมไปเดือนสิงหาคม ศก ๑๒๘ แลบอกข้อสัญญาใหม่ เจ้าพระยายมราชแลมิสเตอร์แอลเลกรี มิสเตอร์ตะมาโยเห็นว่า มิสเตอร์เฟโรได้เคยแสดงตนไม่แน่นอนมาหลายครั้งแล้ว ถ้าปล่อยให้เลื่อนเวลา บางทีจะลำบากต่อไปอีก คิดจะตอบให้เข้ามาไม่ช้ากว่าปลายเดือนพฤษภาคม มิฉะนั้นจะหาช่างใหม่ มิสเตอร์แอลเลกรีซึ่งจะออกไปเยี่ยมบ้านรับจะเลือกหามาได้ ส่งร่างตอบมานั้น ได้ทราบแล้ว มิสเตอร์เฟโรนี้สันดานไม่ผิดกันกับกรมหลวงนริศร์ จะเชื่อถือวางใจไม่ได้เป็นอันขาด แลทายลวงนำได้ว่าไม่มาตามกำหนด หนังสือตอบนี้ คงจะมาเคลื่อนหน้อยหนึ่ง ซึ่งพอเราจะยกโทษให้ได้ แต่ครั้นทำการไปแล้ว อาละวาดกลางทางหนึ่งๆ ซี้เกียจเสีย เดือนเข้าพาลรีพาลขวาง เห็นว่าเป็นอุปมงคลทั้งนั้น คงจะได้ความร้อนใจอย่างเดียว หาใหม่ดีกว่า

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๑๑๑๔
ที่มา หจช. ร.๕ บ.๘/๖๔

นาม เจ้าพระยามรราช ที่ ๗๐/๑๐๒๗๐
รับวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘
ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘

ใจความ มีสเตอร์เฟโรขอเลื่อนเวลาเข้ามาเขียนพระที่นั่งไปสิงหาคม ๑๒๘ คิดจะตอบให้
เข้ามาไม่ช้ากว่าพฤษภาคม มิฉะนั้นจะหาช่างใหม่

พระราชกระแส	หมายเหตุ
มีสเตอร์เฟโรนี้สันดานไม่ผิดกันกับกรมหลวงนริศ จะเชื่อถือ ไว้วางใจไม่ได้เป็นอันขาด แลทนายลวงนำได้ว่าไม่มาตามกำหนด หนังสือตอบนี้ คงจะมาเคลื่อนหน้อยหนึ่ง ซึ่งพอเราจะยกโทษให้ ได้ แต่ครั้นทำการไปแล้วอละวาดกลางทางหนึ่งๆ ขี้เกียจเสีย เดือนเข้าพาลรีพาลขวาง เห็นว่าเป็นอุปมงคลทั้งนั้น คงจะได้ ความร้อนใจอย่างเดียว หาใหม่ดีกว่า	

ที่ ๗๐/๑๐๒๗๐

ศาลาว่าการกระทรวงนครบาล

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้าฯ

เรื่องมิสเตอร์เฟโร ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้มิสเตอร์แอลเลกรีมีหนังสือตอบ ออกไปว่าให้เข้ามากรุงเทพฯ ในเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๒๘ เพื่อจะได้มาตรวจเตรียมการวาดเขียน พระที่นั่ง. เสียแต่เนิ่นๆ นั้น บัดนี้มิสเตอร์แอลเลกรีได้รับตอบจากมิสเตอร์เฟโรว่า มิสเตอร์เฟโรจะเข้ามากรุงเทพฯ ในเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๒๘ ไม่ได้ โดยที่มิสเตอร์เฟโรได้รับตำแหน่งใหม่ เป็นนักปราชญ์ช่างเขียนที่วิทยาลัยช่างเขียนหลวงในเมืองตุริน แลทั้งได้ทำสัญญาจะทำการ แทนโปรเฟสเซอร์โกรชโซที่โรงเรียนในระหว่างที่โปรเฟสเซอร์โกรชโซไปประเทศอเมริกา แล มิสเตอร์เฟโรขอให้มิสเตอร์แอลเลกรินำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าล่องธุลีพระบาท เพื่อขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเข้ามากรุงเทพฯ ในเดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๘ แลมิสเตอร์เฟโรได้เขียนข้อสัญญาใหม่ เพื่อที่จะป้องกันมิให้เกิดความเข้าใจผิดกัน ดังมีข้อความต่อไปนี้

ข้อ ๑ สัญญาว่าจ้างมิสเตอร์เฟโรเข้ามาในกรุงเทพฯ มีกำหนด ๓ ปี คิดเงินเดือนให้ เดือนละ ๑๒๐ ปอนด์ เมื่อถึงกำหนด ๓ ปีแล้ว จะว่าจ้างมิสเตอร์เฟโรต่อไป ต้องอนุญาตให้ลาพักราชการ ๖ เดือนโดยรับเงินเดือนเต็ม

ข้อ ๒ ต้องอนุญาตค่าเดินทางให้มิสเตอร์เฟโรเข้ามากรุงเทพฯ ๑๐๐ ปอนด์ แลกลับไปประเทศยุโรปอีก ๑๐๐ ปอนด์

ข้อ ๓ ในการที่มิสเตอร์เฟโรจะไปตามประเทศอิตาลีหรือประเทศต่างๆ เพื่อตรวจดูการช่างเขียนสำหรับที่จะเขียนพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว ต้องออกค่าเดินทางให้มิสเตอร์เฟโร ๑๐๐ ปอนด์

ข้อ ๔ ต้องอนุญาตให้มิสเตอร์เฟโรซื้อหนังสือแลแบบตำราช่างเขียนที่จะต้องทำเต็มตามจำนวนที่ต้องการ

ข้อ ๕ ต้องอนุญาตให้มิสเตอร์เฟโรซื้อเครื่องสีแลน้ำมันที่จะต้องใช้สำหรับการทำแบบเต็มตามจำนวน

ข้อ ๖ มิสเตอร์เฟโรขอให้ส่งเงินตามที่กล่าวมาแล้วนี้ล่วงหน้าออกไป เพื่อจะได้จัดการซื้อสิ่งทีกล่าวนั้น เพราะมิสเตอร์เฟโรไม่สามารถที่จะทอร่องไปก่อนได้

ข้อ ๗ มิสเตอร์เฟโรขอให้มิสเตอร์แอลเลกรีตอบหนังสือโดยเร็ว ถ้ารัฐบาลสยามไม่เต็มใจที่จะตกลง จะคิดหาการอื่นทำต่อไป

ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งสำเนาหนังสือมิสเตอร์เฟโรทูลเกล้าฯ ถวายมาในซองนี้แล้ว มิสเตอร์แอลเลกรีแล่มิสเตอร์ตะมาโยอยู่ข้างจะโกรธมากที่มิสเตอร์เฟโรทำเช่นนี้ แลได้ปรึกษา กับข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยมิสเตอร์ตะมาโยเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันว่า การที่จะจ้างมิสเตอร์เฟโรเข้ามาเขียนพระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น ทำให้เป็นที่หนักอกหนักใจมาก เพราะมิสเตอร์เฟโร ได้เคยแสดงตนไม่แน่นอนมาหลายครั้งหลายหนแล้ว ที่สุดครั้งนี้ก็พุดกลับไปกลับมาคงจะถือว่าอย่างไรๆ ก็คงจะต้องจ้างมิสเตอร์เฟโร ไม่มีคนอื่น, เป็นการนำเกลียดมาก เวลานี้เรามีเวลาพอที่จะคิดอ่าน ถ้าหากว่ามีสเตอร์เฟโรเข้ามาเขียนอยู่แล้ว เวลาจวนๆ เข้าประเดี๋ยวจะ แผลงฤทธิ์เดชต่างๆ จะหาคนอื่นก็ไม่ทัน จะทำให้เสียการใหญ่โตไป จึงคิดด้วยเกล้าฯ ว่า จะหาจ้างคนใหม่ที่แน่นอน มิสเตอร์แอลเลกรีรับจะสนองพระเดชพระคุณให้ตลอดไป เพราะมิสเตอร์แอลเลกรีจะทราบถวายบังคมลาออกไปเยี่ยมบ้านในเดือนเมษายนนี้ จะเที่ยวหาแลเลือกจ้างเอาเอง ข้างเขียนที่ตีๆ ในเมืองอิตาลียังมีอีกมาก จะผิดกันก็แต่มิสเตอร์เฟโรได้เคยมาอยู่เมืองไทยหลายปี ทราบขนบธรรมเนียมข้างไทยมากน้อยเท่านั้น แต่ถ้าคนใหม่นั้นได้เข้ามาอยู่เสียราวต้นปีศก ๑๒๙ ก็อาจทราบเกล้าฯ แลทำได้ดีเหมือนกัน แลจะพ้นจากความหนักอกหนักใจต่างๆ ในเวลาที่กำลังทำการอยู่ เมื่อเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันดังนี้ จึงได้รับพระราชทานร่างหนังสือที่จะตอบไปยังมิสเตอร์เฟโร ดังสำเนาที่ได้สอดมาทูลเกล้าฯ ถวายมาพร้อมกับหนังสือนี้ แม้ชอบด้วยกระแสพระราชดำริห์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มีไปตามนี้ ถ้าได้รับโทรเลขตอบจากมิสเตอร์เฟโรไม่ยอมรับ ก็ให้มิสเตอร์แอลเลกรีมีอำนาจที่จะจ้างคนใหม่ในเวลาเมื่อมิสเตอร์แอลเลกรีออกไปเยี่ยมบ้าน ความเป็นจริงตามที่กะประมาณการวาดเขียน ก็กะอยู่ภายใน ๒ ปี เรายังมีเวลาพอ ไม่น่าวิตกอันใด

ควรมิควรสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

ยมราช

ขอเดชะ

(Copy)

Translated from the Italian.

C. Allegri Esqr.

Engineer-in-Chief, Public Works Department.

Dear Sir,

In answer to your letter dated 1st December 1909 I am sorry to inform you that I cannot leave in March for Siam.

Having not received a prompt answer to my letter of last September, and trusting that I would have been allowed to remain in Italy to make the bozzetto of the decorative part of the Phrathinang Anantasamakhom, I have accepted the appointment of Professor of painting at the Royal Academy of Fine Arts in Turin and promised to substitute at the school, till next August, Professor Grosso who is leaving for America next February. I beg you therefore to ask to His Majesty that I should be allowed to return in Siam only next August.

I beg you, also, to lay under the consideration of the Minister of Public Works these further requests of mine, which I think necessary to have settled before hand so as to avoid any possible cause of future misunderstandings.

1st. That my contract be of £120 per month and to last 3 years, after which if my contract is not dissolved that a leave of six months be granted to me on full pay.

2nd. That my travelling allowance be fixed at £100 to come to Siam and £100 to return to Europe.

3rd. That being compelled to travel in Italy or in foreign countries for the purpose of inspecting some works of Art, which could help me in the study of the decorative part of the Phrathinang Anantasamakhom, that a sum of £100 be granted to me.

4th. That a certain sum be granted me for the acquisition of books and artistic architectural publications which would help me in the execution of the work.

5th. That another sum be granted to me for the purchase of colours varnishes etc. etc. which are indispensable for the study and execution of the bozzetto.

6th. That a sum be forwarded to me, in anticipation, to cover the expenses above mentioned, as I am in the impossibility to advance the expenses necessary for my departure.

7th. I beg you to answer to me as soon as possible as, should the Siamese Government not intend to accept these proposals of mine, to enable me to decide about other works I have to execute.

Being sorry to give you the trouble of translating this letter of mine, I thank you in anticipation,

And beg to remain

Yours truly

Sd./ C. Ferro

รหัสเอกสาร ๒๕๕๒๑๒๒๕
ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๒๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เจ้าพระยายมราช
ไค้ตั้งไม้เลื้อยที่จะจ้างบางกอกต้อคทำนั้นให้ทำเถิด

สยามินทร์

๕.๑๓ เอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม พระราชวังดุสิต พ.ศ. ๒๔๕๓

รหัสเอกสาร ๒๔๕๓๐๑๐๕ก
ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

สวนดุสิต

วันที่ ๕ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

พระยาวรพงษ์

พิธีตรุษนี้จะไปต่อวัน ๑๔ คำ ๑๒ คำ ๑๓ คำว่าง คิดจะหาเข้ากินที่นาพญาไทอย่างเช่น
ครั้งก่อน ได้บอกตุ๊กแลอาภาพระยาบุรุษพระยาเวียงไนไปแล้ว จะหาอะไรไปเลี้ยงได้บ้าง ก็ให้หา

สยามินทร์

พระยาวรพงษ์ พระยาบุรุษ พระยานุรักษ์

เขา (คือตุ๊กเป็นต้น) กล่าวกันว่าในงานพญาไทครั้งนี้จะมีคนมามากทั้งผู้หญิงผู้ชาย เท็จจริงอย่างไรไม่รู้ งานเราไม่ได้คิดจะทำใหญ่โตอะไร แต่ถ้าหากว่าเขามากันไม่มีที่หนึ่งที่ลูก แลไม่ได้นัดหมายทางเข้าทางออกไว้ มันจะยุ่งเวลานั้น อยากสบายใจจึงเห็นว่าควรจะนึกล่วงหน้ากันไว้เสียก่อนบ้าง

ในงานบนตำหนักเจ้านายให้ขึ้นไปนั่งบนตำหนักห้องสวดมนต์แลห้องรับแขก ข้าราชการผู้ใหญ่ๆ นั่งที่หน้ามุขแลชั้นต่ำผู้น้อยที่เหลือนั้นนั่งสนามหญ้า ส่วนข้างในห้องชั้นล่างข้างตัวนอก จัดให้นางช่อมอยู่แลให้เป็นที่แต่งตัวโกนจุกห้องหนึ่ง ห้องชั้นต่ำตอนข้างตัวนอก ให้เป็นที่เสีียง จะเสีียงเจ้าน้ำเจ้าจอมหรือเจ้านายก็ได้ ชั้นบนข้างตัวนอก ๒ ห้องเป็นที่พักเจ้านายลูกเธอแลเจ้าจอมอยู่งาน ข้างตัวนอกเป็นที่พักเจ้านายพี่นางน้องนางห้องหนึ่ง สมเด็จพระบรมราชินีนาถห้องหนึ่ง ในเวลานี้จัดเป็นห้องที่รับแขก ๔ ห้อง ยังไม่ได้จัดเป็นห้องนอน เรือนยี่ปุ่นให้เป็นที่พักหม่อมเจ้านายแลภรรยาข้าราชการ ให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงจัดการเสีียงที่นั่นทีเดียว

ทางเข้าออกผู้หญิงให้ข้ามทางสะพานที่สุดข้างตัวนอก เว้นไว้แต่ขบวนในวังให้ข้ามทางสะพานตรงตำหนักข้างใน

เวลาที่จะไปดูละคอนอยู่ข้างจะไกลสักหน่อยหนึ่ง ให้ออกไปทางสะพานประตูยี่คำ ไปหลังครัวเข้าประตูรั้ว ใช้รั้วนั้นเป็นฉนวนวางพลประจำทำนองอย่างเช่นข้างในเดินไปดูละครที่หน้าพระที่นั่งอัมพร, ขากลับเข้าวังถ้าจะย้อนลำบาก จัดการให้ข้างในขึ้นรถเสียที่ประตูรั้ว แล้วจะเสียมาออกทางข้างตำหนัก ไม่ผ่านหลังพลับพลาที่เดียวก็ได้ คงจะไม่สับสนกับข้างหน้า เว้นไว้แต่เมื่อออกถึงถนนนอก

ในงานที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นต้น จะเดินเห็นเหนื่อย ให้ใช้รถลากเช่นใช้อยู่ในวัง ซึ่งกรมขุนสรพสาทรบอกว่าได้มาอีกแล้วนั้น ไปเตรียมไว้ที่หลังตำหนัก

การเสีียงข้างหน้า วันที่ ๑๔-๑๕ เสีียงที่พระโรงพร้อมกันหมด วันที่ ๑๖ เสีียงบัณฑิตย์ที่พระโรง แต่ตั้งเครื่องแลเครื่องเจ้านายข้างหน้า ให้ใช้โต๊ะเล็กๆ ไปเสีียงที่โรงละคอน เมื่อเวลาเสีงบัณฑิตย์แล้ว ส่วนข้างในให้เสีียงในเวลาเสีงบัณฑิตย์นั้นในที่ตำหนักข้างใน ไม่ต้องไปเสีงที่พลับพลา วันที่ ๑๗-๑๘ ข้างหน้าต้องเปลี่ยนไปเสีงบนตำหนัก ทั้งห้องเสวยใหญ่ห้องเสวยเล็กแลห้องชั้นต่ำทุกๆ ห้อง ถ้าหากว่าไม่มีฝน เวลาค่ำตั้งโต๊ะเล็กเสีงกลางแจ้งบ้างก็ได้

การเสีงเข้ามี ๒ เวลา คือวันที่ ๑๕ จะเสีงพระเข้าโรงแห่งหนึ่งอยากจะให้ฉันกับเข้าฝรั่งให้โชดเต็มที่ แต่จะให้ฝรั่งมันทำผิดจึ่งหะกันอยู่หน่อยหนึ่ง จะเอาอาหารเย็นไปเสีงเวลาเข้ามันจะเห็นชั้นหรือไม่ ถ้าหากว่าพูดกันเข้าใจกันยาก ต้องเอาเข้าปีเดอแต่ในการที่จะให้อุดเข้าทีเดียว

ออกจะเยือกเย็น เพราะฉะนั้นให้ห้องเครื่องเตรียมไรส์เตเบออย่างชะวาสำหรับพระเจดองค์ แต่ห้องเครื่องแก่น้ำเหลืองไม่เป็นจะจัดการเอง พระยาบุรุษเข้าใจวิธีกินอย่างชะวาอยู่แล้ว ให้ออกให้การมหาดเล็กให้ถูกต้อง

แต่ส่วนคฤหาสน์นั้น เพราะเหตุที่เวลายังเข้าต้องจัดเลี้ยงเป็นเบรคเฟิสต์ วันที่ ๑๘ เลี้ยงพระเป็นสำหรับอย่างไทๆ แต่การเลี้ยงคฤหาสน์ต้องเป็นเลี้ยงกลางวัน ด้วยกว่าจะแล้วสำเร็จก็คงสายมากตามในหมายทำขวัญเป็นเวลาบ่าย แต่เมื่อครั้งเรือนต้นดูเหมือนพระไปแล้วก็ทำขวัญทีเดียว ข้างนอกเข้าทำอย่างไรกันแน่ไม่เคยเห็น ถ้าหากว่าทำบายต้องแต่งตัว ๒ หน หรือเวลาอาบน้ำแล้วมาถวายของพระเขาไม่แต่งตัว ถ้าหากว่าไม่แต่งตัวตอนนี้คงจะเร็วเป็นเลี้ยงเข้าได้ ถ้าแต่งตัวน่ากลัวจะต้องไปเลี้ยงเป็นกลางวัน หนึ่งวันสวดมนต์ทั้งวันที่ ๑๔ แลที่ ๑๗ ให้มีดีหม่องไชยในเวลาสวดจบ อย่างเช่นงานข้างนอก นิมนตพระคตมาก็ได้ หม่องไช้หม่องที่มีอยู่ก็เพราะดี ขาอย่างมีอยู่แล้ว ให้คิดอ่านแขวนเสียให้ได้ พิณฑาทย์ให้มีพิณฑาทย์มหาดเล็ก มีแต่เครื่อง ๕ เห็นว่าไม่ครึกครื้น ให้ยืมเดินเขามาปักที่สนามหญ้าหลังหนึ่งจะได้พอเป็นที่หลบหลีกและเป็นพิณฑาทย์อยู่

รหัสเอกสาร ๒๔๕๓๐๕๐๖
ที่มา รล. ร.๕ ก.๑๒ กล่องที่ ๒ แฟ้มที่ ๑๐

ศาลาว่าการนครบาล

วันที่ ๖ สิงหาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๙

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยายมราช ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่า
ล่องธุลีพระบาท พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ

ด้วยการติดไฟฟ้าพระที่นั่งอนันตสมาคมตลอดถึงเครื่องลิฟต์ด้วย ข้าพระพุทธเจ้าได้
เรียกประมูลตกลงจะรับของห้างซีแมนต์, ห้างเวรตีแลห้างเวกูดเป็นจำนวนเงิน ๑๒๐,๖๖๑ บาท
คิดค่าแรงด้วยอีก ๑๓,๕๐๐ บาทรวมเป็นเงิน ๑๓๔,๑๖๑ บาท เงินรายนี้เต็มได้กะไว้เพียง
๑๐๐,๐๐๐ บาท สูงกว่าประมาณไว้ ๓๔,๑๖๑ บาท แต่ลดเงินค่าศิลา ซึ่งซื้อได้ถูกลงคงจะพอถัว
กันได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งให้ห้างเหล่านี้รีบส่งอยู่แล้ว ส่วนการทำข้าพระพุทธเจ้าจะได้ให้ลง
มือเสียแต่เดี๋ยวนี้ เพราะคนงานที่ทำได้ในเวลานี้ก็มีอยู่ ถ้ารอไปจะต้องใช้คนมาก แลค่าแรงก็จะ
เปลืองมากด้วย เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบได้ฝ่า
ล่องธุลีพระบาท

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ยมราช ขอเดชะ

รหัสเอกสาร ๒๔๕๓๐๕๑๑

ที่มา สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

สวนดุสิต

วันที่ ๑๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

เจ้าพระยายมราช

จดหมายมาด้วยเรื่องคิดจะแก้หลังคาพระที่นั่งอัมพรรั้ว ในเวลาที่ไม่อยู่ไปเมืองเพชรบุรี
ครั้งนี้เป็นการดีแล้ว เรื่องความร้อนของหลังคาสักเพียงใด ดูเหมือนไม่มีใครมีใครสังเกต ผู้ซึ่ง
อวดตัวว่าเป็นช่างประเสริฐอย่างเช่นกรมขุนสรรพศาสตร์ เชื่อว่ายังไม่รู้เหมือนกัน ข้อที่เรารู้ดีก็
เพราะหลงเข้าไปนั่งนำประตูในห้องเล็กจึงรู้สึก การที่คิดจะเอาเข้าของเก็บบนหลังคา เป็น
พยานให้เห็นว่ากรมขุนสรรพศาสตร์ได้เรียนตำราเรือนในเมืองฝรั่งมากกว่าได้รู้สึกเรือนใน
เมืองไทย เพราะหลังคาเช่นนี้เมืองฝรั่งมันอยู่เป็นห้องนอนได้ อ้ายเราอยู่ที่เลยสุขโดยความบ่ม
นั่นเอง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๓๐๕๑๔

ที่มา พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

วันที่ ๑๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๙

พระยาวรพงษ์

จะว่าด้วยเรื่องปลูกต้นไม้ เพื่อให้เข้าใจกันตลอดเสียว่าจะเอาอย่างไรจะได้กะต้นไม้
ต้องเข้าใจว่าหนังสือฉบับนี้ถึงพระยาบุรุษด้วย ให้พูดกันเสียให้เข้าใจตลอด

จะต้องซักกล่าวถึงต้นไม้ถนนสนามไชย ลักษณะที่จะปลูกไม่ใช่เป็นถนนทางคนไปมา
เป็นถนนในสวน อย่างเดียวกับกับปลูกต้นสนถนนพระนคร ปลูกขึ้นไปบนหญ้าเป็นไม้ลอย
จะต้องดูที่ช่องตรงริมสระ จะลงต้นไม้ห่างถนนเท่าใดจะได้ ๘ ศอก ๖ ศอกจน ๔ ศอก ถ้าที่หัว
สระลงได้เท่าใด ที่อื่นก็ลงแนวเดียวกันได้ปลูกเป็นไม้คู่ ระยะไม่จำเป็นจะต้องสี่เหลี่ยม

ถนนคันธนูไม่มีไม้รายริมถนน จะใช้ปลูกแนวที่เป็นรั้วซึ่งโอบไปตามแนวถนนนั่นเอง
เอาไม้สูงขึ้นไปเป็นแกนกลางแต่ที่นั่นคงจะมีกำแพงถาวร ถ้าเป็นกำแพงไม้ใหญ่อยู่ข้างริมกำแพง
ไม้เล็กต่ำลงมา แต่ไม่ใช่เรียบเป็นรั้ว ส่วนข้างฟากนอกคือฟากข้างใต้ ปลูกแต่เป็นหย่อมๆ เจ
ภาวะที่ถนนโอบ ให้เป็นเป็นที่เหมือนกับว่าถนนนั้นโอบด้วยเหตุที่จะหลีกเลี่ยงต้นไม้

คราวนี้ต้นไม้ที่จะเป็นสายยาวก็รอบกำแพง จะใช้เหมือนอย่างในกำแพงสวนแห่งใดด้าน
ใต้ งานไม้แนว ๓ อย่างนี้ พอที่จะทำได้นานแลเปลืองต้นไม้มาก

คราวนี้ ควรจะกำหนดที่มุมที่ซอกซึ่งเขาหมายไว้ในแผนที่สำหรับวางหย่อมต้นไม้ หา
ฉลากปักเสียทีเดียว ว่าหย่อมไม้หย่อมไม้ มีอะไรจะได้ไปปลูกลง

ส่วนดาปลาจัดการให้ได้ปลูกในวันที่ ๑๔

มีข้อที่จะต้องคิดอีกอย่างหนึ่ง คือเรื่องปลูกหญ้า คงจะต้องปลูกบ้างหญ้าโดยมาก จะเป็น
หน้าที่ใครสำหรับปลูก แลการที่จะรักษาหญ้าต่อไปภายหน้า จะใช้แขกฤๅใช้ไทย จะต้องซักซ้อม
หลวงบริบาลให้บังคับบัญชาให้ได้ ให้รู้จักรักษา

อีกประการหนึ่งต้นไม้เมื่อแรกลงเช่นนี้ ฝนยังไม่ชุก เรื่องรดน้ำจำเป็นจะต้องมี ควรจะต้อง
คิดเสียแต่ต้นกับพระยาสุรินทรแลหลวงบริบาล

ให้กะมาให้ดูว่าจะลงต้นไม้อย่างไรทั้งแนวรั้วถนนคันธนูแลรอบกำแพง

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๓๐๕๑๖

ที่มา พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

วันที่ ๑๖ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๙

ชายบริพัตร

ในการที่จะพูดให้เข้าใจกันง่าย หลังจากที่จะต่อในระหว่างพระที่นั่งไปห้องพระโรงเรียกว่า cover passage อย่างเช่นมันเคยทำหลังคาไปถึงครัว เหนจะค่อยเข้าใจได้ง่ายขึ้น

เหตุที่ทำให้จดหมายฉบับนี้นั้นนึกวิตก ว่าถ้า cover passage อันนั้นฤททองพระโรง มีหลังคาอย่างอื่นที่ต่างสไตล์ เปรียบเหมือนว่าถ้าจะทำห้องพระโรงอย่างพระที่นั่งอภิเชษฐปราสาท อย่างพระที่นั่งอัมพร ไปติดกันเข้ากับตำหนักที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ จะดูไม่ได้ ท่วงทีมันจะต้องเป็นหลังคาโอบอก ให้เป็นสไตล์เดียวกันตลอดถึงห้องพระโรงจึงจะดูได้

ส่วนการที่จะอธิบายห้องพระโรงให้เข้าใจไม่ได้นั้น ฝรั่งเศสพวกนี้อยากจะรู้ภาษาไทยดีอยู่ ถ้าบอกว่าศาลาเหนจะเข้าใจดอกกระมัง ที่แท้นั้นก็เป็นศาลาจริง ๆ

ยังมีสิ่งซึ่งจะต้องติดต่อไป เช่นออฟฟิศราชเลขานุการห้องเครื่องมหาดเลกจะไม่ร้อนถึง ฝรั่งเศสเหนจะได้ แต่ที่จริงน่าที่ฝรั่งเศสจะต้องคิด ไปวานคนอื่นเขาลำบากลำบาก เอาไว้ค่อยพูดต่อไป

สยามินทร์

รหัสเอกสาร ๒๔๕๓๑๑๑๒
ที่มา หจช. ร.๕ ป.๗/๖๔

(Copy)

No.

Public Works Department,
Office of the Engineer in Chief.
Bangkok, 12th. February 1909.

C. Ferro, Esqr.

Sir,

Your letter dated the 31st. December 1909 has been translated and communicated to His Excellency Chow Phya Yomaraj, who has directed me to inform you that he has been greatly disappointed of the contents of your letter, and that your engagement with the Royal Academy of Fine Arts in Turin, while you were awaiting an answer from Bangkok, is a breach of contract, which His Siamese Majesty's Government could take on account and withdraw forthwith all offers contained in His Excellency Phya Sukum's letter dated Jan. 4, 08. Notwithstanding this His Excellency is still prepared to further avail of your services and engage you on 3 years contract provided:

1st.- You will dissolve yourself from your engagement and be ready to start for Siam not later than the end of May.

2nd.- That your pay of £120- be paid in Ticals at the current rate of exchange of the last day of the month in which it will be earned. Tcs.1200 of your pay to be paid by the Public Works Department the rest from the Administration of the Phrathinang Anantasamakhom (Throne Hall) No house allowance will be granted to you.

3rd.- That you engage yourself and promise to carry out with the utmost of your abilities all the works entrusted to you without interruption and within a reasonable time, except of course in case of sickness duly testified by a medical man, if necessary, appointed by His Majesty's Government.

4th.- That should you be compelled to leave Siam on account of sickness, you engage yourself to substitute on your own conditions and terms within 3 months time a competent artist able and willing to continue and complete you work.

5th.- That no other reasons of whatever important or urgent nature they may be, will entitle you to leave Siam before the work entrusted to you be completed.

6.- That 6 months leave will be granted to you after your 3 years contract, on half pay, should the Government retain any longer your services.

7.- That your travelling allowance be fixed at £80- from Italy to Bangkok and £80- for the return journey.

8th.- That should you find necessary before your departure to inspect some works of Art, to enable you in the study of the decorative part of the Phrathinang Anantasamakhom, His Siamese Majesty's Government will refund you the travelling expenses you will have to incur and £2- daily for Hotel expenses during the time of your inspection.

9th.- That on your arrival in Bangkok, you give a list of the books and artistical publications you will think necessary, indicating where they may be purchased. Such books to remain property of the Department.

10.- That you purchase all colours and varnishes indispensable for the study and execution of the bozzetti, to be forwarded to Bangkok by the firm against Bank draft.

11th.- That in case of gross misconduct, disobedience of superior orders or gross neglect of duty on your part, the Government be empowered to terminate the contract without previous notice. In this case you will have no claim for any pay or allowance occurring after such date, and for your return passage.

12th.- That the Government will supply you reasonable assistance to help you in drawing and painting all architectural and decorative parts.

13th.- That you forward me not later than the 1st. of April 1910 by telegram an answer of your acceptance. Should you not answer by that time we will consider our proposition of contract dissolved and free on both parties.

I have the honour to be

Sir,

Yours faithfully,

Engineer-in-Chief, Public Works Dept.